

ALVAR NELSON

Brott och nåd

ALMQVIST & WIKSELL
STOCKHOLM

JURIDISKA INSTITUTIONEN
vid Uppsala Universitet

Depå 7233

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

BROTT OCH NÅD

STUDIER I SVENSK STATS RÄTT
OCH STRAFFRÄTT

AV
ALVAR NELSON

ALMQVIST & WIKSELL, STOCKHOLM

Utarbetad med bidrag från
EMIL HEIJNES STIFTELSE FÖR
RÄTTSVETENSKAPLIG
FORSKNING

Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag A.B.
H. P. Hansens bogtrykkeri, København
1933

INNEHÅLL

Första kapitlet

LAGHISTORISKA ANTECKNINGAR

Nådeinstitutets utveckling fram till frihetstiden, s. 7 — 1719 och 1720 års Regeringsformer, s. 9 — Gustaf III:s författningsprojekt och författningarna under hans regeringstid, s. 10 — 1809 års Regeringsform, s. 11 — Lydelsen av 26 § Regeringsformen, s. 12 — Undersökningen avser ansökningsärenden, över vilka Högsta domstolen höres, s. 13.

Andra kapitlet

NÅD OCH ANGRÄNSANDE RÄTTSINSTITUT

Ordet nåd och termen nåd, s. 15 — Rättsvetenskapliga bestämmningar av nådeinstitutet, s. 16 — Begreppen brott och straff, s. 18 — Amnesti, s. 19 — Abolition, s. 22 — Amnesti och abolition grunda sig på konstitutionell sedvanerätt, s. 23 f.

Tredje kapitlet

DEN AKTUELLA DEBATTEN OM NÅDEINSTITUTET

1947 års riksdagsinterpellation, s. 25 — 1949 års riksdagsdebatt om benådning av rattfyllerister, s. 25 — 1950 års motion i Riksdagens första kammare om utarbetande av en redogörelse för nådeinstitutets tillämpning, s. 26 — Minoritetsanmärkningar till konstitutionsutskottets memorial år 1950, s. 26 — Offentliga utredningar, där nådeinstitutet beröres, s. 26 — Offentliga uttalanden om nådeinstitutets tillämpning, s. 27 — Huvudsynpunkter i den aktuella debatten, s. 27—30.

Fjärde kapitlet

FÖRFARANDET I NÅDEÄRENDE

Nådeansökningens form och innehåll, s. 31 — Behandlingen i Nedre justitirevisionen, s. 32 — Föredragningen i Högsta domstolen, s. 33 — Högsta domstolens yttrande, s. 34 — Handläggningen i justitiedepartementet, s. 35 — Kungl. Maj:ts beslut, s. 36 — Beslutets publicitet, s. 37.

Femte kapitlet

STATISTISKA UPPGIFTER RÖRANDE TILLÄMPNINGEN
AV NÅDEINSTITUTET

Det förefintliga statistiska materialet, s. 39 — Antalet personer, för vilka nåd sökts, s. 40 — Sambandet mellan antalet för brott dömda personer och antalet personer, för vilka nåd sökts, s. 40 — Relationen mellan antalet personer, som ådömts ovillkorligt frihetsstraff, och antalet personer, beträffande vilka nådeansökningen avser befrielse från sådant straff, s. 42 — Påföljd, som avses med ansökningen, s. 43 — Brott, vilka föranlett den påföljd, som avses med ansökningen, s. 46 — Domstol, som i första instans dömt i målet, s. 48 — Domstol, som slutligt avgjort målet, s. 48 — Kungl. Maj:ts beslut, s. 51 — Särskilt om bifallsbesluten, s. 53 — Förhållandet mellan Högsta domstolens yttranden och Kungl. Maj:ts beslut, s. 55—61 — Iakttagelser rörande vissa påföljder och vissa brottstyper, s. 57—60 — Iakttagelser med utgångspunkt från den domstol, som slutligt dömt i målet, s. 61 — Fasta principer eller fritt skön, s. 62.

Sjätte kapitlet

FÖREMÅL FÖR NÅD OCH ANDRA
RÄTTSFRÅGOR AVSEENDE TILLÄMPNINGEN
AV NÅDEINSTITUTET

Problemställningen, s. 63 — Materialsamlingen, s. 67 — Avvisning av ärenden, som uppenbarligen ej avse nåd, s. 66 — Högsta domstolens och Regeringsrättens inbördes kompetensfördelning, s. 67 — Ännen, som ej utgöra föremål för nåd, s. 68—71: enskilt anspråk i anledning av brott, s. 68; föreläggande, s. 68; straffprocessuella tvångsmedel, s. 69; rättegångskostnader, s. 70; brottsrubricering, s. 70; åtgärder mot straffriförklarade, s. 71 — Ännen, som utgöra föremål för nåd, inledande frågeställningar, s. 71—74: verkan av den brottsliga död, s. 71; verkan av den brottsliga bristande samtycke, s. 71; ansökan avser allenast en del av ådömd påföljd, s. 72; ansökan avser skärpning av ådömd påföljd, s. 73 — frågeställningar avseende de särskilda brottspåföljderna, s. 74—89: straffarbete och fängelse: villkorligt anstånd med straffverkställigheten, s. 74, villkorlig frigivning, s. 75, uppskov med verkställigheten, s. 76, inräknande i strafftiden av tid för sjukhusvistelse, s. 77 och avräkning av häktningstid, s. 77; ungdomsfängelse, förvaring och internering, s. 78; förvandlingsfängelse och arrest, s. 79; böter och viten, s. 79; konfiskation, s. 81—83; skatter och avgifter, s. 83; avsättning och suspension, s. 84; förlust av medborgerligt förtroende,

s. 85; förlust av rättighet eller behörighet, s. 86; mistning av lön eller pension, s. 87; ändring av föreskrift i villkorlig dom eller vid villkorlig frigivning, s. 88 — frågeställningar avseende vissa administrativa frihetsberövanden, s. 89—95: utvisning, s. 90—93, tvångsarbete, s. 93—95.

Sjunde kapitlet

SKÅL TILL BENÅDNING

Nådesökande och dömda, som ej sökt nåd, s. 97 — Anförda och antagna nådeskål, s. 98 — Betydelsen av yttranden från remissinstanser, s. 99 — Det judiciella skönet och det fria skönet, s. 100—105: betydelsen av särskilt inhämtade upplysningar, s. 102 — Nådeskål, som avse lagstiftningen, s. 105 — Nådeskål, som avse valet av påföljd, s. 106 — Nådeskål, som avse straffmätningen, s. 108 — Nådeskål, som avse sakerförklaringen, s. 109 — Nådeskål, som avse straffverkställigheten, s. 109—112 — Benådning av personer, som ådömts mycket långvariga frihetsstraff, s. 112 — Villkorlig dom av nåd, s. 113 — Billighetsskål, s. 113 — Nådeskålen kunna sällan säkert påvisas, s. 114 f.

Åttonde kapitlet

RÄTTSPOLITISKA SYNPUKTER PÅ NÅDEINSTITUTET

Rimligheten av en rättspolitisk värdering, s. 117 — Skillnaden mellan nåd och amnesti, s. 118 — Skillnaden mellan nåd och abolition, s. 120 — Nåd till folkets glädje och furstens berömmelse, s. 121 — Nådeinstitutets ändamål, s. 122 — Nåd och billighet, s. 123 — Nåd och rättvisa, s. 126 — Kritik av nådeinstitutets aktuella användning, s. 129—134: ur statsrättslig synpunkt, s. 129, ur straffrättslig synpunkt, s. 131 och ur processrättslig synpunkt, s. 133 — Nådeinstitutets framtida utveckling, s. 134 — Nådeinstitutets beroende av justitieministerns person, s. 135.

KÅLLOR OCH LITTERATUR

ANFÖRDA RÄTTSFÅLL

Första kapitlet

LAGHISTORISKA ANTECKNINGAR

DENNA BOK, kallad Brott och nåd, är avsedd att innehålla en framställning av Konungens grundlagsenliga rätt att göra nåd i brottmål. Såsom framgår av boktitelns underrubrik, behandlas både nådeinstitutets statsrättsliga sida och dess straffrättsliga. I båda fallen tar framställningen sikte på nådeinstitutets innebörd och användning i våra dagar. Likväl synes det mig icke vara möjligt att helt skjuta den tidigare rättsutvecklingen å sido, ty man kan icke insätta nådeinstitutet i dess rätta sammanhang, om man alldeles saknar det rättshistoriska perspektivet. Att genomföra en undersökning av institutets uppkomst och förändringar och av dess tillämpning under olika skeden är emellertid en forskningsuppgift för sig. För denna framställning torde det vara tillräckligt att meddela några laghistoriska anteckningar, ägnade att klarlägga grunddragen av nådeinstitutet under äldre tider.

Så långt vi gå tillbaka i våra inhemska rättskällor, finna vi Konungen slutligt avgörande åtskilliga justitieärenden. Av dessa handläggas vissa av honom i hans egenskap av rikets högste domare, medan andra avgöras av honom i hans egenskap av rikets överhuvud. Gränsdragningen mellan dessa båda kungliga funktioner var emellertid länge icke skarp, och man vet icke säkert, huru dessa kungliga befogenheter äldst utövades i rättsskipningens tjänst. Här skola vi översiktligt följa utvecklingen av Konungens rätt att göra nåd, återbryta domar och giva lejd.

När den nytagne Konungen rider sin eriksgata, äger han enligt Västgötalagen och Östgötalagen i vartdera landskapet lösgiva tre män, av västgötar dock ej sådana, som gjort nidingsverk. Enligt Landslagen tillkom det Konungen att av nåd återgiva

dråparen friden. Denna benådningsrätt skulle dock utövas efter prövning av omständigheterna i det särskilda fallet på så sätt, att den får mindre nåd, som är den mindre värd.

Enligt Västmannalagen tillkom det Konungen att tillse, att en på lagen grundad materiell rättvisa skipades. Därför ägde han rätt att »attær bryta alla scroksoener oc alla opsokner«, d.v.s. rätt att upphäva alla domar, som bygga på falska utsagor eller varigenom för mycket (straff) utsökes. Sådan var Konungens rätt även efter Landslagen.

När krämaren icke längre fick kredit och kände marken bränna under fötterna, rymde han undan sina borgenärer. För att bereda honom tillfälle att återvända för en uppgörelse kunde Konungen enligt Stadslagen giva honom lejdebrev, tack vare vilket han tryggt kunde komma, stanna en tid och sedan återvända dit, där han tagit sin tillflykt. Snart nog synes Konungen på liknande sätt hava givit lejd åt den, som beskyllts för brott, och från sin trygga plats ville återvända för att försvara sin sak.

Under medeltid och Vasatid synes Konungen hava med råds råde utövat den högsta domsrätten, återbrutit skrock- och offsokner samt givit nåd och lejd. Med 1614–15 års rättegångsreform överflyttades emellertid till hovrätten Konungens högsta domsrätt utom i vissa mål, men det förbehölls alltså Konungen att i den del av rådet, som snart kallades Justitierevisionen, återbryta dom på partens ansökan om *beneficium revisionis*. Nåd och lejd gavs alltför av Konungen med råds råde. År 1675 återupptogs med anledning av Karl XI:s kröning bruket av benådning vid eriksgata i form av ett pardonsplakat, varigenom åtskilliga brottslingar lösgåvos och åtskilliga brott ej längre fingo påtalas. De, som förbrutit sig mot Gud, Konungen eller rikets säkerhet, omfattades dock ej av pardonsplakatet. Liknande plakat utgåvos vid högtidliga tillfällen, senast vid Karl XIV Johans kröning år 1818.

Under förarbetena till 1734 års lag hyste man länge den uppfattningen, att den nya lagen liksom Landslagen borde innehålla en Konungsbalk. Bland Lagkommissionens bevarade handlingar

finnes ett år 1696 utarbetat förslag.¹ Detta återspeglar troget såväl den samtida naturrättens fursteideal som det svenska enväldets konungabild. I justitieärenden äger enligt förslaget konungen makt: »4. högsta domb hafwa skräck och ofsockner bryta ... 7. wanryktade eller af oächta säng födde med uprättelse benåda; och förklara dem myndige som effter lagh omyndige äro; 8. straff som af dombstolarne påläggias, att skiärpa eller lindra«. Enligt en påteckning å ett utkast till förslaget borde vid 8. tilläggas »såsom och elliest fridz och leijde bref at gifva«.²

Enligt den samtida statsrätten uppfattades benådningsrätten (*jus aggratiandi*) såsom ett regale, som av Konungen allena med råds råde utövades. Benådningsrätten omfattade icke blott rätten att göra nåd i brottmål utan även att upphöja i börd och återgiva rättshandlingsförmåga. Rätten att göra nåd i brottmål syntes vara tänkt att sträcka sig in även över den gudomliga lagen, ty i en anteckning i det ovan nämnda utkastet återopas ur den justinianiska rätten (*Nov. CXXIX*): *Nullum ita magnum subjectorum nostrorum delictum est, quod nostra clementia non medeatur*.³

Mot stormaktstidens slut blev Justitierevisionen, vars arbete dessutom försvårades av Konungens fälttåg, alltmera betungad med revisionsansökningar och dit refererade mål, där någon fällts till äreröriga böter. Ehuru man bibehöll uppfattningen, att benådningsrätten vore en *jus majestatis*, överlämnades åt överrätterna år 1714 rätten att leuterera, d.v.s. rätten att utmäta lägre straff, än lagen bjöd. Leuterationsrätten skulle utövas, där mildrande omständigheter förekommo i mål, som avgjorts i underätterna. Först år 1829 blevo leuterationsförfattningarna upphävida, i vad de avsågo lindring av straff.

Vid frihetstidens början blev Konungens befattning med justi-

¹ Se Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736. Efter offentligt uppdrag utg. af W. Sjögren. 4. Lagkommissionens förslag 1686—1697 (Ups. 1902), s. 5.

² Se a. a., s. 5 noten 11.

³ Se a. a., s. 5 noten 11.

tieärenden i grundlagen fastställd och begränsad. Enligt 1719 års Regeringsform ägde Konungen »i alle mål sanning utleta, bryta skrock- och offsockner, gifva lejdebref ... återgifva dem, som till äreröriga böter sakfalte eller och vanbördige äro, deras heder, om de den nåden förtjäna, och vid dess konungslige revision upptaga samt afhjelpa ... besvär, så att lag och rätt oväldugt må skieppas och all rättvisa ... men ingen olag öfver rätt lag gånga». I 1720 års Regeringsform inskräptes, att denna rättsvårdande verksamhet skulle utövas med råds råde och att Konungen i rådet eller Justitierevisionen blott ägde två röster och utslagsrösten. Som synes, finnes ingenting uttryckligen angivet om benådningsrätten i brottmål, men Nehrman's framställning av kriminalprocessen (1759) ger vid handen, att nåd gjordes såväl i enskilda fall som mera allmänt genom pardonsplakat. Under frihetstiden togo sig ständerna rätten att över Justitierevisionen utöva högsta domsrätten. Däremot synes rätten till nåd och lejd hava bevarats hos Konungen i rådet.

Redan såsom ung var Gustaf III livligt sysselsatt med att utarbeta projekt till en ny författning. Av bevarade handlingar framgår, att han tänkt sig, att Konungen ensam skulle utöva benådningsrätten, vilket väl står i överensstämmelse med uppfattningen hos Montesquieu, att nådeprerogativet vore »la qualité distinctive des monarques». Högsta domsrätten skulle däremot utövas i rådet. I ett bevarat egenhändigt utkast⁴ har han nämligen antecknat: »14. R[icksens] R[åd] dömma efter pluraliteten i alla Justicie sacker. 15. all Benådning ankommer allenast på Konun-

⁴ Bevarat i den Gustavianska samlingen (i handskr.vol. F 414 i Uppsala universitets bibliotek under nr 69). Jfr Jonas Nordenson, Kronprins Gustavs författningsprojekt 1768 (Statsvetenskapliga studier etc. — Skrifter utg. av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Bd 20, Upps. 1944, s. 486—497), där för första gången den franska texten utgives av ett kronprinsens författningsprojekt, som E. G. Geijer redan publicerat i svensk översättning i Konung Gustaf III:s efterlemnade papper. D. 1 (Ups. 1843), s. 86.

gen». I 1772 års Regeringsform blevo Konungens intentioner på det sättet förverkligade, att alla justitieärenden utom nådeansökningar hänfördes under Justitierevisionen, där Konungen alltför ägde två röster och utslagsrösten, och att nådeansökningarna avgjordes av Konungen ensam. Honom tillkom det att »göra nåd, återgifva ära, lif och gods i alla brott, som ej uppenbarligen strida emot Guds klara ord». Åtminstone vid ett tillfälle begagnade Gustaf III sagda stadgande såsom grund för ett enväldigt beslut i en ansökan om återställande av fatalier.

Klar skillnad mellan högsta domsmakten och rätten att göra nåd göres i 1789 års Förenings- och säkerhetsakt, varigenom grunden till Högsta domstolen lades. I den samma år givna instruktionen för Högsta domstolen uppdrogs åt domstolen å ena sidan att under Konungens sekret själv avdöma förutom besvär även ansökningar och frågor om återställande av försutne fatalier och å andra sidan till Konungen avgiva utlåtande över alla ansökningar om nåd och eftergift av straff och böter samt ersättning till Kungl. Maj:t och kronan. Om lejdén nämnes ingenting i grundlagarna, men i Högsta domstolens instruktion upptagas ansökningar om lejd såsom ärenden, vari Högsta domstolen har att till Kungl. Maj:t avgiva utlåtande.

Strafflagarnas stränghet och de enväldiga furstarnas godtycke hade på kontinenten väckt till liv en mäktig reformrörelse. I Italien kämpade Beccaria och Filangieri för avskaffande av den furstliga benådningsrätten och för klara och milda lagar. Deras läror spredos genom översättningar och bearbetningar till alla länder, även till vårt land. Genom 1809 års statskupp öppnades i Sverige ett tillfälle att med ens nyskapa all lagstiftning. Huru uppfattade man nu Konungens befattning med justitieärenden? I det s. k. Håkanssonska förslaget till ny regeringsform år 1809 finnes ingen motsvarighet till stadgandet om benådningsrätten.⁵

⁵ Se Tidskrift för lagstiftning etc. 1872, s. 262 not 1 och Historisk tidskrift 1910, s. 113 not 3.

Däremot kräver A. G. Silfverstolpe i sin bekanta statsrättsliga broschyr samma år benådningsrätten såsom en bland övriga *jura majestatica* Konungen tillkommande rätt (*jus aggratiandi*). Låt oss nu se, huru justitieärendena fördelades enligt 1809 års Regeringsform.

Högsta domsrätten uppdrogs åt Högsta domstolen, som även fick rätten att återbryta dom och återställa försutten tid samt ålades att avgiva utlåtande i nådefrågor. Åt Konungen överlämnades benådningsrätten, vilken emellertid nu skulle utövas i statsrådet. Rätten att göra nåd omfattade alla brott. På den brottslige ankom att avgöra, huruvida han ville njuta nåden eller avtjäna straffet. Högsta domstolens instruktion ersattes i fråga om nådeärenden sålunda, om också ofullständigt, av grundlagsstadganden. Om rätten att giva lejdebrev blev ingenting utsagt. Denna rätt kom i fråga om brottslingar att så småningom förlora betydelse på grund av utlämningskonventioner med främmande stater och upptogs därför icke i 1864 års Strafflag. Beträffande lejd åt gäldenärer är att anteckna, att institutet ej upptogs i 1921 års Konkurslag.

Konungens rätt att i brottmål göra nåd regleras numera av 26 § Regeringsformen. Detta stadgande, som vid olika tillfällen, som här kunna förbigås, underkastats smärre förändringar, har år 1953 följande lydelse:

Konungen äger att i brottmål göra nåd, mildra livsstraff samt återgiva ära och till kronan förverkat gods. Över ansökningar därom höre Konungen dock regeringsrätten, beträffande mål av beskaffenhet att kunna tillhöra dess eller kammarrättens slutliga prövning, men i andra mål högsta domstolen; och fatte Konungen Sina beslut uti statsrådet. På den brottslige skall sedermera ankomma att emottaga den nåd, Konungen honom förunnat, eller undergå det straff, vartill han blivit dömd.

Av det nu återgivna stadgandet framgår, att benådning kan ifrågakomma antingen på Kungl. Maj:ts eget initiativ eller med anledning av en ansökan. Ehuru det förekommit, och vid amnesti är det brukliga, att benådningen tillkommer på regeringens initiativ, har jag lämnat dessa fall utom framställningen, som begränsar sig till ansökningsärenden. Icke heller alla ansökningsärenden behandlas i boken. Av olika skäl har jag inskränkt framställningen till att avse endast nådeansökningar, över vilka Högsta domstolen höres. Med nu gjorda förbehåll torde bokens innehåll svara mot dess titel.

Andra kapitlet

NÅD OCH ANGRÄNSANDE RÄTTSSINSTITUT

MAN behöver icke tänka efter länge för att finna, att *ordet nåd* i våra dagars allmänna språkbruk nyttjas i ett flertal skiftande betydelser. Att så är fallet, bekräftas i rikt mått av den undersökning av språkbruket, som redovisas i Svenska akademiens ordbok.¹ Även i juridisk stil förekommer ordet *nåd* i olika betydelser. Ursprungligen efter kyrkligt-episkopalt föredöme uppkom under medeltiden bruket att till konungatiteln foga formeln »med Guds nåde«.² Så framträder konung Birger Magnusson i Upplandslagens stadfästelsebrev, och så betecknar sig ännu Konungen i ingressen till varje ny lag. Den kungliga ynnesten att upptaga och pröva administrativa ärenden har sedan mycket lång tid på det sättet kommit till uttryck, att konungen »i nåder» beslutar i ärendet. Den storsinhet, som tillägges fursteidealet, kommer alltjämt också därutinnan till uttryck, att Konungen »av nåd» befriar en brottsling från den ådömda påföljden.

Det är, såsom redan framgår av bokens titel, *nåd* i denna sista bemärkelse, som denna framställning behandlar. I denna betydelse har ordet *nåd* så småningom fått en alltmera preciserad användning och blivit en rättslig term. Utvecklingen har emellertid alltmera gått därhän, att den slutligen fixerade betydelsen

¹ Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien. Bd 18 (Lund 1949), sp. N 926—936.

² Om uppkomsten och betydelseutvecklingen av den tyska formeln »von Gottes Gnaden» och dess motsvarigheter i andra språk se J. & W. Grimm, Deutsches Wörterbuch. Bd. 4: Abt. 1: Teil 5 (Leipzig 1936 ff.), sp. 523 ff. och där anförd litteratur. — Titeln *dei gratia sweorum rex atque gothorum* uppträder redan i det första (c. 1175) i Svenskt diplomatarium nr 63 tryckta kungabrevet, utfärdat av Knut Eriksson.

ånyo uppluckrats. Att så skett beror icke på en glidning i det allmänna språkbruket, utan på det förhållandet, att det rättsinstitut, som betecknats med *termen nåd*, i någon mån fått ett nytt innehåll. Därmed har nåd såsom rättslig term erhållit en annan avgränsning. För att vi skola kunna bilda oss en uppfattning om det rättsinstitut, som vi kalla nåd, är det av vikt att se, huru det rättsliga nådbegreppet definierats i vår juridiska litteratur.

Den svenska rättsvetenskapen har ägnat nådeinstitutet ett förstrött intresse. Orsakerna härtill äro många. Redan ämnets inplacering under någon av de juridiska disciplinerna synes erbjuda svårighet. Nehrman hänförde det på sin tid till straffprocessrätten,³ och Hagströmer hänvisade det till statsrätten.⁴ Det är också inom den sistnämnda disciplinen, som det fått sin fylligaste behandling. Inom straffrätten synes man icke vilja befatta sig med nådeinstitutet, ty den kriminalrättsliga behandlingen av institutet är mycket torftig. Nådefrågor av rätts- och kulturhistoriskt intresse ha i Wedberg⁵ funnit en intresserad och initierad skildrare. Kreüger⁶ har på sin tid försökt teckna huvuddragen av den äldre rättsutvecklingen. Av intresse för oss är emellertid

³ D. Nehrman, Inledning till Then Swenska Processum Criminalem (Sthm 1759), s. 260—271.

⁴ J. Hagströmer, Svensk straffrätt. Bd 1 (Upps. 1901—1905), s. 866. — En liknande ståndpunkt intages av H. G. F. Sundberg, Grunddragen av allmän förvaltningsrätt (Sthm 1943), s. 184 noten 1: »I kriminella mål kan beviljas nåd, avseende befrielse från straff eller straffliknande påföljder av brott; nådeinstitutet tillhör statsrätten.»

⁵ B. Wedberg, Om nåd och lejd under Konungens Högsta Domstols gustavianska skede (Sthm 1922); Konungens Högsta Domstol 1789—1809 (Sthm 1922), s. 121—127; Konungens Högsta Domstol 1809—1844 (Sthm 1940), s. 41—47; Abolition och giftermålsdispens (Sv. Juristtidn. 1924, s. 183—189).

⁶ J. Kreüger, Försök att framställa den svenska kriminalprocessens utveckling (Sthm 1884—1885). Se tillika hans uppsats Kortfattad framställning af den Svenska benådningsrätten (Tidskrift för lagstiftning etc. 1876, s. 522—533 och 702—718).

väsentligen den litteratur, som behandlar tiden efter år 1809.

I sin Lärobok i criminal-rätten (utg. 1830) bestämde Biberg⁷ benådningen såsom en åtgärd, som efter den av den egentliga domaren fällda domen skall utkrävas av en makt, som är högre än den dömande, och vilken går ut på ett upphävande av allt straff, minskning av straffet eller dess förbytande till en mildare påföljd. Han framhåller därmed såsom nådens kännetecken, att den meddelas av statsöverhuvudet och avser befrielse från en ådömd påföljd av brott. Rydin⁸ kommer i sina tryckta föreläsningar i svensk statsrätt om Konungens rätt att göra nåd till väsentligen samma resultat, dock framhävande, att den dom, vari andring göres, skall hava vunnit laga kraft. I sistnämnda uppfattning instämmer snart därefter C. G. Hammarskjöld.⁹

En mera fyllig definition av nådebegreppet lämnas av Knut Olivecrona¹⁰ i hans ryktbara skrift om dödsstraffet. Benådning är, säger han, numera enligt svensk lag den regeringshandling, varigenom Konungen för ett särskilt fall av brott upphäver ett lagbuds förbindande kraft, undanröjer det kriminella ansvar, som av lagbudet omedelbart skulle följa, och antingen mildrar detta ansvar eller fullständigt befriar gärningsmannens därifrån. Olivecrona framhäver sålunda, att nåden tillkommer genom regeringsbeslut, avser ett särskilt fall och innebär ett åsidosättande av det tillämpade lagbudet.

I de båda moderna grundlagskommentarerna angivas nådeinstitutets kännetecken på väsentligen likartat sätt. Dock är att

⁷ N. F. Biberg, Lärobok i criminal-rätten (Ups. 1830. — N. F. Bibergs Samlade skrifter. Utg. af C. O. Delldén. Del 3), s. 410 ff.

⁸ H. L. Rydin, Några anmärkningar om konungens rätt att göra nåd samt dess förhållande till dispensations- och restitutionsrätten (ur föreläsningar i svensk statsrätt). (Ups. 1861. — Upsala Universitets årsskrift).

⁹ C. G. Hammarskjöld i Nordisk Familjebok. Ny [2:a] uppl. Bd 2 (Sthm 1904) u. o. *Benådningsrätt*.

¹⁰ Knut Olivecrona, Om dödsstraffet. 2: a fullständigt omarb., betydligt utvidg. uppl. (Ups. 1891), s. 299.

anteckna, att Reuterskiöld¹¹ särskilt betonat, att benådningsrätten utövas på grund av ändrade subjektiva förutsättningar hos den dömde, vilka göra det ådömda straffets fulla utkrävande obilligt. Malmgren¹² fäster å sin sida uppmärksamheten på det förhållandet, att benådningen icke innebär ett korrigerande av den fällda domen utan endast en befrielse från påföljden av gärningen, och tillägger i sistnämnda hänseende, att benådningen avser befrielse från straffet men icke från andra rättsliga påföljder av ett brott.

Den nu givna översikten av olika inom den viktigaste litteraturen framförda synpunkter på nådeinstitutets kännetecken torde hava belyst alla institutets väsentliga sidor. Helt naturligt lägga några huvudvikten vid en sida, andra vid en annan. Den grundläggande frågan, nämligen spörsmålet om innebörden av de brukade orden brott och straff, behandlas sällan vid bestämningen av själva nådebegreppet utan undersökes i stället på grundval av rättsfallsmaterialet under rubriken föremål eller ämne för nåd (se härom i denna framställnings Sjätte kap.). Det synes emellertid mig vara angeläget att redan här göra några allmänna reflexioner om betydelsen av sagda ord.

Grundlagen talar om Konungens »rätt att i brottmål göra nåd». Åt ordet brottmål kan näppeligen givas annan tolkning än den, att man avser mål rörande brott. Det gäller alltså att taga i betraktande, vad som rätteligen skall anses utgöra ett brott. Begagnar man den inom straffrättsdoktrinen gängse formella definitionen, avses med brott en i lag med straff belagd handling. Man skulle enligt denna uppfattning icke kunna bestämma innebörden av termen brott utan att först hava definierat termen straff. Denna åsikt synes emellertid vara förhastad, ty man kan till brott hänföra vissa i lag beskrivna handlingsmönster, vare

¹¹ Sveriges grundlagar ... Utg. med anmärkningar av C. A. Reuterskiöld. 2: a uppl. 1 (Upps. 1934), s. 43—45.

¹² R. Malmgren, Sveriges grundlagar och tillhörande författningar. Med förklaringar. 6: e uppl. utg. av E. Fahlbeck och H. G. F. Sundberg (Sthm 1951), s. 28—31.

sig därtill äro anknutna sådana påföljder, som vi kalla straff, eiller icke. På samma sätt kan man beskriva straff såsom vissa i lag angivna påföljder av mänskligt handlande, vare sig detta handlande betecknas såsom brott eller ej. Därmed lärers vara givet, att man icke behöver vara strängt bunden vid det allmänna eller det juridiska språkbruket vid fastställande av betydelsen av orden brott och straff.

Vid närmare studium av rättsfallsmaterialet finner man, att Högsta domstolen och Regeringsrätten, vilka ägnat särskild uppmärksamhet åt frågan om föremål för nåd, sökt använda en materiell bestämning av begreppen brott och straff. Detta sker synbarligen i avsikt att under Konungens benådningsrätt hänföra även fall, där gärningen icke plägar inräknas under brott, ehuru påföljden företer starka likheter med de påföljder, som vi bruka hänföra till straffen, och fall, där påföljden av ett brottsligt förfarande visserligen icke är att uppfatta såsom ett straff i vanlig mening men likväl för den dömda medför motsvarande lidande. Jag ämnar icke i denna framställning ingå på problemet, huruvida ett sådant förfarande står i överensstämmelse med de i vårt land antagna principerna för tolkning av grundlagarna.

Redan tidigt underströks i den statsrättsliga litteraturen,¹³ att till nådens kännetecken särskilt hörde förekomsten av en laga dom över en viss bestämd person. Därmed särskilde man nådeinstitutet från två mycket närstående rättsinstitut, amnesti och abolition. Om dem och deras tillåtlighet i svensk rätt må här något sägas.

I pardonsplakaten meddelades generell befrielse från straff eller åtal för vissa slags brott. Efter Karl XIV Johans kröning år 1818 utgavs emellertid ej längre några sådana plakat. Däremot lät denne konung till åminnelse av sin hitkomst tjugufyra år tidigare år 1834 utfärda en kungörelse rörande amnesti för poli-

¹³ Se framför allt Rydin, a. a. och Chr. Naumann, Sveriges statsförvaltningsrätt. Ny uppl., öfversedd och tillökad. Bd 2 (Sthm 1880), s. 168—190.

tiska förbrytelser och högmålsbrott. Bakgrunden till denna kungörelse var, att Anders Lindeberg,¹⁴ som på grund av några skarpa uttalanden av Högsta domstolen dömts till döden genom halshuggning, i enlighet med sin grundlagsenliga rätt vägrat emottaga benådning till tre års fängelse och insisterat på halshuggning, vilken också var utsatt att äga rum några dagar senare. Genom 1834 års amnestikungörelse efterskänktes allt ådömt straff, som ännu ej gått i verkställighet.

År 1916 väcktes förslag om återupplivande av 1834 års kungörelse. Sedan Zeth Höglund och Ivan Oljelund av Högsta domstolen dömts till frihetsstraff för sina uttalanden vid den s. k. arbetarefredskongressen, ingav den socialdemokratiska partistyrelsen till Konungen en skrift, vari hemställdes, att Konungen skulle tillämpa den rätt att bevilja amnesti, som torde få anses ligga innesluten i 26 § Regeringsformen och som år 1834 tagits i anspråk för att upphäva en politisk laga dom. Liknande skrifter ingåvos även av andra sammanslutningar. Med anledning av framställningarna förordnade Kungl. Maj:t, att Högsta domstolens yttrande skulle inhämtas i första hand i spörsmålet, huruvida Konungen ägde rätt att utan iakttagande av de för nåd gällande föreskrifter befria från ett i laga ordning ådömt straff.

Inom Högsta domstolen kommo i ärendet olika uppfattningar till uttryck (se NJA 1916 s. 549), i det att samtliga deltagande justitieråd avgåvo särskilda yttranden. Enighet synes ha rätt där om, att Kungl. Maj:t icke ägde befogenhet att upphäva själva straffdomen utan blott på eget initiativ eller på ansökan eftergiva eller mildra den ådömda påföljden. Denna rätt att eftergiva påföljden kunde avse visst eller vissa slags brott och gälla ett mer eller mindre bestämt antal personer. Därest eftergiften skedde på grundval av en ansökan, skulle enligt 26 § Regeringsformen yttrande inhämtas från Högsta domstolen eller i vissa fall

¹⁴ Se Hj. Lindeberg, Anders Lindeberg, hans liv och verksamhet (Sthm 1918), s. 87—135.

Regeringsrätten. Medan en ledamot höll före, att sådan benådning icke kunde ske av politiska motiv, ville övriga ledamöter icke fästa avseende vid motivet till den eventuella benådningen, ehuru några dock framhöllo, att domstolens yttrande blott borde avse den rättsliga bedömningen. Kungl. Maj:t fann ansökningarna icke föranleda någon vidare åtgärd.

Det skulle icke dröja länge förrän frågan om beviljande av amnesti ånyo blev aktuell. Jämte några löpsedelsspridare hade O. Grimlund år 1920 dömts för tryckfrihetsbrott avseende smädelse mot Finlands riksföreståndare Mannerheim. Under motivering, att ett utkrävande av straff i förevarande fall tilläventyrs kunde ytterligare skärpa den under dåvarande oroliga tider rådande motsättningen mellan skilda befolkningslagers politiska åskådning, efterskänkte Kungl. Maj:t efter att ha inhämtat utlåtande från Justitiekanslersämbetet genom kungörelse (SFS 1920 nr 536) allt straff för dem, som för ovan nämnda brott blivit sakfällda. På liknande sätt har amnesti år 1932 beviljats (SFS 1932 nr 159) dem, som blivit tilltalade och dömda till straff för smädliga yttranden eller ogrundade beskyllningar mot rikets ämbetsmän i samband med Ådalskravallerna, (se härom NJA 1932, s. 559 I-II). Några år senare söktes amnesti för anförarna av upploppet i Klemensnäs. Enär ansökningarna uttryckligen icke avsågo nåd, fann Högsta domstolen (dock mot en minoritet) dem icke föranleda något yttrande, och Kungl. Maj:t fann dem icke föranleda någon åtgärd (NJA 1935, s. 356).

I den juridiska litteraturen¹⁵ har frågan om rätten att bevilja amnesti tilldragit sig viss uppmärksamhet, och spörsmålet har ventilerats både de lege lata och de lege ferenda. Myrberg, som synes ha i tjänsten haft befattning redan med 1916 års ärende, offentliggjorde en intresseväckande utredning av äldre rättsför-

¹⁵ Malmgren, Amnesti (Statsvet. Tidskr. 1920, s. 288—306); I. Myrberg, Några spörsmål rörande konungens amnestirätt enligt svensk statsrätt (ibid., s. 448—455) med Genmäle av Malmgren (ibid., s. 456—458); N. Stjernberg, Konungens benådningsrätt (Sv. Juristtidn. 1921, s. 97—100).

hållanden och påvisade, hurusom amnestidekret och pardonsplakat utfärdats vid icke mindre än 46 tillfällen alltifrån år 1631 till år 1834. Han synes därmed ha övertygande visat, att amnesti haft hävd i svensk statsrätt under lång tid och att därutinnan ändring icke gjorts genom 1809 års Regeringsform. Uppfattningen, att amnestirätt tillkommer Konungen har icke på allvar blivit av någon i litteraturen bestridd. De lege ferenda ha Malmgren och Stjernberg förordat, att amnesti skall meddelas genom lagstiftningsakt.

Frågan, huruvida abolition vore enligt svensk rätt tillåten, blev redan tidigt i litteraturen diskuterad. Nehrman framhåller sålunda, att beslut, varigenom rannsakingen upphäves och dom hindras, endast sällan förekommit. Från Högsta domstolens första tid har Wedberg framletat fall, då befallning meddelats om nedläggande av mål, enstaka eller alla utav visst slag. Wedberg har ävenledes påvisat, hurusom fall av abolition i betydelsen av förhindrande av åtal under samma tid förekommit. Naumann, Malmgren och Wedberg hava framdragit sådana fall från tiden efter år 1809. Under 1900-talet ha ett flertal ansökningar om abolition förekommit. I avgivna yttranden har Högsta domstolen merendels förklarat sådana ansökningar »innefatta ett ämne, som ej utgör föremål för nåd» (så t. ex. NJA 1922 s. 22, 1924 s. 112, 1927 s. 392 och 1935 s. 24), men först i särvota (1922 och 1935) och därefter samstämmt hemställt (NJA 1937 s. 336), »att Kungl. Maj:t måtte lämna ansökningen utan avseende». Kungl. Maj:t har däremot regelmässigt i besluten brukat den senare formuleringen (så i 1922, 1924, 1927 och 1937 års rättsfall, annorlunda i 1935 års fall); med denna formulering uteslutes icke möjligheten av abolition.

Det som nu sagts om abolition har haft avseende å fall, där beslutet gällt en enstaka person. Annorlunda ligger förhållandet till, då abolitionen skall, liksom i allmänhet amnestien, avse ett större eller mindre antal för rättsskipningen kanske ännu okända personer. Sådan generell abolition har förekommit icke

blott i äldre tid och då meddelats i pardonsplakat, utan även i våra dagar och då givits genom ett Kungl. Maj:ts cirkulär. Så var förhållandet vid de s. k. Spanienkämparnas återkomst till Sverige efter spanska inbördeskrigets slut år 1938. Då utfärdades cirkulär (SFS 1938 nr 623) till rikets domstolar samt åklagar- och polismyndigheterna angående eftergift av åtal för brott mot 1937 års lag angående åtgärder för att förhindra frivilligas deltagande i inbördeskriget i Spanien.

Medan frågan om Konungens rätt att bevilja amnesti givit anledning till meningsutbyte,¹⁶ har spörsmålet om hans rätt att förordna om abolition tillvunnit sig föga uppmärksamhet. Det har sålunda i allmänhet icke bestritts, att Kungl. Maj:t därtill ägt och äger behörighet, men man har lämnat olika motive-ringar till denna uppfattning. Sålunda synes Malmgren hålla före, att rätten att besluta om abolition — om den över huvud skulle erkännas — måste härledas ur benådningsrätten, medan Reuterskiöld finner den vara beroende av Konungens ställning såsom högste åklagare enligt 27 § Regeringsformen. Wedberg fann sig på grundval av ett rätt rikhaltigt material från tiden efter grundlagens tillkomst benägen härleda rätten till abolition ur benådningsrätten. Längre var Malmgren, som särskilt framhöll, att eftergivande av åtal, som måste bygga på tanken, att ett brott verkligen förövats, illa rimmade med grundsatserna i svensk statsrätt, i likhet med Wedberg motståndare till bruk av abolitionsrätten, men denna hans inställning synes så småningom ha mildrats åtminstone i fråga om abolition i samband med amnesti.¹⁷

¹⁶ Myrberg, Ytterligare några spörsmål rörande konungens amnestirätt enligt svensk statsrätt (Statsvet. Tidskr. 1922, s. 14—32). Se därtill Wedberg, Pardonsplakat (Statsvet. Tidskr. 1938, s. 173—176).

¹⁷ Malmgren, Föremål för Kungl. Maj:ts nåd (Skrifter tillägnade Johan C. W. Thyrén vid hans avgång från professorsämbetet den 31 maj 1926, Lund 1926, s. 343—370), s. 364 f. och Wedberg, Nådefrågor historiskt belysta. Några anteckningar (Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. VIII, Lund 1926), s. 15—48; Malmgren, Sveriges författning. En lärobok i svensk statsrätt. II (Malmö 1941), s. 241—243.

Av det material, som Wedberg och Myrberg framdragit rörande utövningen av Konungens benådningsrätt och bruket av amnesti och abolition från tiden före och efter grundlagens tillkomst, har jag vunnit övertygelsen, att Konungen icke blott måste anses äga göra nåd utan även bevilja amnesti och medgiva abolition. Vad därefter gäller besvarandet av frågan, huruvida dessa rättigheter böra härledas ur det i 26 § Regeringsformen givna nådeprerogativet, känner jag större tvekan. Starka skäl synas emellertid tala för ståndpunkten, att 26 § avser benådning av en eller flera kända personer och att sålunda amnesti och generell abolition falla utanför och i stället grunda sig på konstitutionell sedvanerätt. Vad slutligen gäller frågan, huruvida man till benådning av en eller flera kända personer, bör hänföra även fall av individuell abolition, är jag benägen besvara spørsmålet nekande och hänföra även sådana fall till den konstitutionella sedvanerätten. I bokens slut (se Åttonde kap.) skall jag vid behandlingen av nådeinstitutet ur rättspolitisk synpunkt anlägga några principiella synpunkter på amnesti och abolition.

Tredje kapitlet

DEN AKTUELLA DEBATTEN OM NÅDEINSTITUTET

UNDER tiden intill andra världskriget blev nådeinstitutet sällan uppmärksammat i den offentliga debatten och levde ett undanskymt liv i den stats- och straffrättsliga litteraturen. Intresset flammade dock tidtals upp i samband med framställningar om nåd, amnesti eller abolition i ärenden av utpräglat politisk natur. Under själva krigsåren tilltog användningen av nådeprerogativet betydligt, men debatten hämmades av det utrikespolitiska läget och av borgfreden. Först under efterkrigsåren tog en allmän diskussion fart om principerna för utövningen av benådningsrätten. Anledning till debatten var det starkt ökade antalet nådeansökningar under krigsåren och därefter och det allt friare skön Kungl. Maj:t ansågs hava ådagalagt vid deras avgörande.

Ehuru förebud till en offentlig debatt tidigare förekommit, kan man räkna den aktuella diskussionens begynnelse från en interpellation i Andra kammaren år 1947 av herr Mosesson (Protokoll nr 25, s. 125 f.). Justitieministern tillspordes, huruvida bruket av nådeinstitutet i den omfattning detta under senaste år fått varit nödvändigt med hänsyn till verkställda lagändringar i human riktning och om institutets nyttjande i framtiden vore riskfritt ur rättsvårdens synpunkt. Interpellationen besvarades (Protokoll nr 33, s. 96 ff.), och svaret föranledde ett yttrande av interpellanten och ett inlägg av herr Hansson i Skediga.

Därnäst kom tillämpningen av nådeinstitutet på tal i riksdagen i samband med frågan om skärpta åtgärder mot rattfylleriet. I motioner til 1949 års Riksdag hemställde herr Schlyter i Första kammaren (Motion nr 161) om ny lagstiftning mot rattfylleri och herr Holmbäck i Första kammaren (Motion nr 225) samt herr Hagård m. fl. i Andra kammaren (Motion nr 283) om utredning

rörande skärpta årgärder mot rattfyllieriet. När motionerna fingo ett trögt mottagande, förekom under höstriksdagen debatt i ämnet i Första kammaren med inlägg av motionärerna och av justitieministern (Protokoll nr 29, s. 124–132).

Kort därefter framlade herr Herlitz på vårriksdagen år 1950 i Första kammaren en motion (nr 96) om utarbetande av en redogörelse för nådeinstitutets tillämpning under senare tid. I motionen drog Herlitz upp riktlinjerna för en sådan undersökning. Första lagutskottet hemställde i utlåtande (nr 12) med reservationer av herrar Håstad och Cassel, att motionen på anförda skäl icke borde föranleda någon åtgärd, vilket blev riksdagens beslut. Motionen föranledde emellertid debatt i båda kamrarna. I Första kammaren yttrade sig förutom motionären herrar Göransson, Holmbäck och Branting (Protokoll nr 9, s. 13–23), och i Andra kammaren deltog herrar Håstad, Rylander och Mosesson i debatten (Protokoll nr 9, s. 36–41).

Änjo kom frågan om nåd för rattfyllerister upp till debatt i riksdagen. Vid konstitutionsutskottets granskning av statsrådsprotokollen för år 1949 funno några ledamöter (herrar Gustav Emil Andersson, Pettersson i Norregård, Swedberg och Olsson i Mora) anledning till anmärkning mot justitieministern, men anmärkningen blev av utskottets majoritet avslagen (Memorial nr 17, s. 12–14 jämte bilaga). Reservationsanmärkningen föranledde emellertid yttranden i Första kammaren av herr Björk (Protokoll nr 18, s. 164) och i Andra kammaren av andre vice talmannen Olsson (Protokoll nr 19, s. 39–42).

Nådeinstitutet har också beaktats i offentliga utredningar. Offentlig uppmärksamhet fästes vid dåvarande statsrådet Quensels inflytande på avgörandet av nådeärenden. Detta föranledde den s.k. Kejnekommissionen att spörja justitieministern härom. Dennes svar återfinnes tryckt i kommissionens Betänkande (SOU 1951: 21, s. 104). Strafflagberedningen har varit inne på nådefrågor vid utredningen av påföljdseftergift och åtalseftergift först i dess Pro-memoria med förslag till lagstiftning om domstols rätt att ned-

sätta eller eftergiva påföljd för brott samt om eftergift av åtal (SOU 1948:40) och därefter i dess betänkande om Enhetligt frihetsstraff (SOU 1953:17, särskilt s. 104–133 och 139–141).

I anslutning till den debatt, som i fackkretsar uppkommit kring Strafflagberedningens Promemoria, upptog Svenska kriminalistföreningen Åtalseftergift, påföljds eftergift, nåd såsom överläggningsämne på årsmötet 1951. Inledningsanförandet hölls av riksåklagaren Heuman, och debattinlägg avseende det svenska nådeinstitutet förekommo från professor Strahl och justitierådet Beckman (De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1951–1952, Sthm 1953, s. 2–35).

Man får icke förbise den samtidigt förekommande pressdebatten om tillämpningen av nådeinstitutet. Denna debatt hämtade impulser från riksdagsdebatterna i ämnet men fördes vidare på grundval av uppgifter, omdömen och hypoteser, som från olika håll kommit pressen til handa. Tonen var i tidningarna fränare än i riksdagen, och kritiken riktades med personlig udd mot justitieministern. Det är för denna framställning icke erforderligt att närmare redogöra för pressdebatten, från vilken emellertid några synpunkter återspeglas i mina rättspolitiska reflexioner över nådeinstitutet.

Mosesson var angelägen att få en *redogörelse för utövningen av Kungl. Maj:ts benådningsrätt*. I sitt svar gav justitieministern en översikt över förfarandet i nådeärenden och uttalade som sin mening, att nådeinstitutet i dess nuvarande utformning vore nödvändigt och att dess nyttjande efter tillämpade riktlinjer icke kunde vara förenat med risker ur rättsvårdens synpunkt. Justitieministerns svar synes näppeligen ha helt tillfredsställt interpellanten och ej heller Herlitz. Dessa båda hade vid granskningen i konstitutionsutskottet förvärvat noggrann kännedom om den aktuella tillämpningen av nådeinstitutet.

I sin motion återkommer Herlitz till *förfarandet i nådeärenden*, om vilket han önskar få långt mera detaljerade upplysningar än dem, som justitieministern lämnat. Han önskade få veta, på

vilket utredningsmaterial besluten grundas, vilken betydelse som tillmätas sökandens argumentation och om sökandens uppgifter kontrolleras. Vidare ville Herlitz få upplysningar, huruvida Högsta domstolen avgiver yttrande på samma material, som lägges till grund för besluten eller om Kungl. Maj:t skaffar kompletterande upplysningar, sedan Högsta domstolen avgivit sitt yttrande. I sitt utlåtande över motionen lämnade lagutskottet några uppgifter i ämnet, men näppeligen i den omfattning Herlitz tänkt sig.

De årligen publicerade rättsstatistiska uppgifterna om nådeärenden äro kortfattade, ointressanta och inaktuella. I sin motion påyrkade Herlitz färskare och utförligare *uppgifter om nådeinstitutet i rättsstatistiken*. Statistiska besked borde sålunda enligt hans mening lämnas om de brott, som föröfvats, och om de straff, som ådömts. Man borde också få veta innehållet i nådebesluten, särskilt huruvida benådningen varit villkorlig, innefattat förändring av straffart eller avsett annan brottspåföljd än straff. Lagutskottet hänvisar i dessa hänseenden till den tillsatta kriminalstatistikutredningens verksamhet. Det är mig bekant, att de sakkunniga under sitt ännu icke avslutade arbete tagit önskemålen under övervägande. För tiden fram till år 1953 ha önskemålen i flera punkter blivit tillgodosedda genom en av byrådirektören i Statistiska centralbyrån Sverker Groth företagen insamling av rättsstatistiska uppgifter, vilken nyligen publicerats i form av en offentlig utredning, kallad Nåd i brottmål (SOU 1953 : 22).

Det stod för Herlitz klart, att man icke av rena statistiska besked kunde bilda sig en uppfattning om de grundsatser, efter vilka nådeansökningarna bedömas. För detta ändamål krävdes en *redogörelse för principerna för bedömning av nådeansökningar*. Herlitz önskade sålunda få veta, vilken betydelse som i allmänhet tillägges ömmande personliga omständigheter, huruvida avseende fästes vid förhållanden sådana som att gärningsmannen handlat i okunnighet om att gärningen varit belagd med straff eller att han frivilligt sökt förebygga eller gottgöra brottets skadliga verk-

ningar. Han önskade också få upplysningar, om hänsyn toges till den olägenhet det ur allmän synpunkt kan innebära, att ett straff verkställes. Kunde det vara befogat att taga hänsyn till omständigheter, som förelegat redan vid domen och vilka kunna tjäna till belysning av den brottsliga gärningens beskaffenhet?

I sina sålunda framställda spörsmål anknyter Herlitz medvetet till tankegångar, som förekomma i Strafflagberedningens Promemoria och numera också i dess Betänkande. Med tydlighet markerar Herlitz problemet, om nåden innefattar ett *korrigera*nde av domen av en domstolarna överordnad administrativ instans eller ett *korrigera*nde av lagstiftningen av ett statsorgan, som icke självt kan stifta lag. Lagutskottet ställde sig avvisande till dessa önskemål och framställde såsom sin uppfattning, att någon särskild omständighet, som just i dåvarande läge skulle göra utarbetandet av en dylik redogörelse påkallat, icke syntes föreligga.

Redan Mosesson var i flera sammanhang inne på frågan, huru nådeinstitutets förekomst och användning inverkar på de enskilda, som direkt eller indirekt beröras därav. I slutet av sin motion anknyter Herlitz till denna problemställning och framhåller, att man på fångvårdsanstalterna kunde insamla material till belysning av frågan. Vad Mosesson och Herlitz sålunda anfört, beröres över huvud icke i lagutskottets utlåtande.

Tydligen kände varken justitieministern eller lagutskottet någon entusiasm för en undersökning av den art, som Herlitz i sin motion åsyftat. Utskottet slog därför in på den linjen, att en sådan redogörelse å ena sidan ej kunde sammanställas och å andra sidan ej heller behövdes. Det syntes utskottet icke ligga inom del möjligas gränser att lämna en ens något så när uttömmande redogörelse för de omständigheter, som äro bestemmande vid nådeärendenas avgörande. Man kunde efter lagutskottets mening också tänka sig en mera summarisk redogörelse, men även en sådan skulle draga an icke obetydlig kostnad och kunde icke beräknas bliva till väsentlig nytta.

Under debatten i riksdagen om motionens slutliga öde fram-

ställdes emellertid från flera håll önskvärdheten av en undersökning av nådeinstitutets aktuella tillämpning. Någon menade, att ämnet mindre väl lämpade sig för en offentlig utredning än för en rättsvetenskaplig undersökning. Dessa uttalanden föranledde på sin tid mig att påbörja arbetet på en studie över brott och nåd. För en enskild forskare äro arbeten av denna art långt mera tyngande än för en offentlig utredningsman, som kan påräkna, att berörda ämbetsverk utföra viss bearbetning av materialet. De ekonomiska vanskligheter, som lagutskottet menade förefinnas för en utredning i statlig regi, ha naturligtvis varit än mera kännbara för den, som utan annat ekonomiskt stöd än ett forskningsbidrag av två tusen kronor haft att genomföra arbetet. Detta må hållas i minnet, då man i denna bok icke finner svar på alla de spörsmål, som rests i debatten eller eljes yppa sig.

Önskemålen om en redogörelse för förfarandet i nådeärenden tillgodoses i nästa kapitel. Det därpå följande kapitlet innehåller en statistisk undersökning av nådeärendena och nådebesluten. De två följande kapitlen ägnas åt frågor rörande föremål för nåd och skäl till benådning. Bokens sista kapitel innehåller rättspolitiska synpunkter på nådeinstitutet.

Fjärde kapitlet

FÖRFARANDET I NÅDEÄRENDEN

FÖRESKRIFTERNA om förfarandet i nådeärenden hava sin tillbakadragna plats i stadgor och arbetsordningar för myndigheterna, och den juridiska litteraturen saknar en framställning av nådeförfarandet. Det är därför icke ägnat att förvåna, att kännedomen därom är begränsad till en ganska snäv krets av jurister i domstolarna och förvaltningen och i praktisk juridisk verksamhet. Redan därför synes det mig vara påkallat att i denna bok lämna en översiktlig framställning av förfarandet. Översikten ger också bakgrunden till de synpunkter av principiell natur, som annorstädes i boken framläggas. Redogörelsen avser endast ansökningsärenden, som föranleda Högsta domstolens yttrande.

Förfarandet kan uppdelas på tre särskilda moment: handläggningen i Nedre justitierevisionen, behandlingen i Högsta domstolen och avgörandet i regeringen. Förfarandet åsyftar, såsom det nu är anordnat, att giva betryggande säkerhet för sorgfällig behandling av varje ansökan. I denna strävan har man också lyckats. Tryggheten har emellertid vunnits genom stora uppoffringar av tid och arbetskraft. Nådeärendena utgöra idag en betydlig belastning i Nedre justitierevisionen, Högsta domstolen och regeringen.

Innan vi gå in på själva nådeförfarandet, böra vi kasta en blick på nådeansökningarna och fästa oss vid de anspråk, som man rimligen bör ställa på dem. Några formföreskrifter finnas icke, och ansökningarna skifta sannerligen till form och innehåll. Här kunna blott angivas några för flertalet gemensamma drag. Sökanden är i allmänhet den brottslige själv, men det förekommer icke sällan, att släktingar, andra närstående, vänner, kamrater eller meningsfränder ansöka om nåd för den brottslige.

Det kan understundom vålla vanskligheter att avgöra, vad som är ändamålet med en ansökan. Avser den verkligen utövning av Kungl. Maj:ts benådningsrätt enligt 26 § Regeringsformen? I äldre tid fäste man betydligt avseende vid ansökningens formulering, men därutinnan är man numera icke sträng. Bäst är det, när det av ansökningen tydligt framgår, att den brottslige *av nåd* skall befrias från den ådömda påföljden eller erhålla lindring däri. Genom bruket av detta uttryck och därigenom att ansökningen ställes till Konungen markeras, att förfarande enligt 26 § Regeringsformen åsyftas.

Det är betydelsefullt, att sökanden lämnar sådana upplysningar om den brottslige, att den dom eller det beslut, som avses med ansökningen, lätt kan återfinnas. Förr ålåg det därutinnan sökanden att ingiva fullständiga protokoll i målet, men detta för sökanden kostsamma och ofta tidsödande krav har bortfallit. Det ankommer numera i stället på Nedre justitierevisionen att ur akten inhämta sådana upplysningar, som erfordras för ärendets beredning till avgörande.

Det är icke erforderligt att angiva något skäl för ansökningen, ehuru så naturligtvis vanligen sker. Såsom vi i ett följande kapitel skola se, åberopas gärna lagens stränghet, domens hårdhet, sökandens personliga förhållanden eller den ådömda påföljdens verkningar på andra människor. Man hänvisar därvid till omständigheter, som förelegat redan vid avgörandet eller vilka senare tillkommit. Sällan söker man göra gällande, att sökanden varit oskyldig till brottet eller att domen är olaglig. I ansökningarna återspeglas livets skiftningar och sökandens förmåga att utnyttja dem.

Ehuru ansökningen ställes till Konungen och ärendet enligt stadgan angående statsdepartementen hör under justitiedepartementet, mottages den enligt mångårig praxis i Nedre justitierevisionen. Det är dit, som sökanden skall ingiva eller insända ansökningen. Är sökanden intagen på fångvårdsanstalt, mottages ansökningen av dess styresman, som efter att ha inhämtat an-

staltsnämndens yttrande, överlämnar ansökningen och yttrande till Fångvårdsstyrelsen, som i sin tur insänder handlingarna jämte eget yttrande till justitierevisionen.

Då nådeansökningen inkommit till Nedre justitierevisionen, registreras den omedelbart i diariet. Man rekviderar akten i målet från den domstol, som slutligt dömt i saken. Har ansökningen innehållit begäran om rätt att inkomma med kompletteringar, lämnas sökanden viss tidsfrist, inom vilken handlingarna skola vara kompletterade vid äventyr att ansökningen eljes prövas i befintligt skick. Är sökanden intagen å fångvårdsanstalt och ha yttranden ej inhämtats från anstaltsnämnden och Fångvårdsstyrelsen, sändes ansökningen på remiss till dessa myndigheter. Har ansökningen gjorts av annan än den brottslige själv, lämnas denne tillfälle att yttra sig över den.

Ingivandet av en nådeansökan kan i vissa fall medföra rättsverkningar. Har nämligen ansökan om nåd ej tidigare sökts i målet, avser ansökningen befrielse från ådömt straff av straffarbete eller fängelse eller nedsättning därav till böter eller meddelande av villkorlig dom och hålles den brottslige ej häktad, uppskjutes nämligen enligt straffverkställighetslagen straffverkställigheten i avvaktan på beslut i anledning av ansökningen, såvida det före verkställighetens början visas, att nådeansökan ingivits. Därför åligger det justitierevisionen att hålla Fångvårdsstyrelsen underrättad om mottagandet av sådan ansökan. Det förekommer, att nådeansökan ingives för att vinna sådant extra uppskov med straffverkställigheten. På grund av den skyndsamhet, med vilken nådeärendena bringas till avgörande, blir uppskovet sällan långvarigt, om också sökanden försöker förhåla tiden.

Så snart ärendet kommit i skick att kunna föredragas för Högsta domstolen, tilldelas det en rotel inom justitierevisionen. Den revisionssekreterare, som innehar roteln, bereder nu skyndsamt ärendet. Han upprättar därvid en promemoria. Denna innehåller ett korrekt sammandrag av ansökningen och av målet och upp-

rager alla omständigheter, som kunna inverka på prövningen. Promemorian brukar föreligga utarbetad inom fjorton dagar.

Regelmässigt skall ett nådeärende föredragas i Högsta domstolen under tredje veckan efter det ärendet lottats på rotel. Föredragningen sker inför en avdelning bestående av tre justitieråd. Har målet slutligt avgjorts i Högsta domstolen, skola i princip de ledamöter, som deltagit i målets avgörande, också handlägga nådeärendet. Flertalet nådeansökningar avse emellertid påföljder, ådömda i lägre instanser. Under större delen av arbetsåret hållas två avdelningar upptagna av nådeärenden, vardera en dag i veckan.

I Högsta domstolen föredrages ärendet av den revisionssekreterare, som upprättat promemorian. Vid föredragningen erhålla justitieråden ett förslag till rubrik, underskrivet av föredraganden, och åhöra hans muntliga framställning av promemorians innehåll. Högsta domstolens yttrande beslutes regelmässigt i omedelbar anslutning till föredragningen, men det händer någon gång, att avgörandet uppskjutes i avvaktan på inhämtande av upplysningar från myndigheter.

Högsta domstolen prövar först, huruvida ansökningen innefattar ämne, som utgör föremål för nåd. Finnes så ej vara fallet, hemställer domstolen, att Kungl. Maj:t måtte finna ansökningen innefatta ett ämne, som ej utgör föremål för nåd. Många sådana fall refereras i Nytt Juridiskt Arkiv I, och de bliva föremål för närmare undersökning i följande kapitel. Anses åter — såsom vanligen är fallet — nådeämne föreligga, hemställer domstolen om bifall till eller avslag å ansökningen. En tillstyrkan innehåller ofta blott en mindre förändring av den ådömda påföljden och går icke sällan på sidan av ansökningen. Någon gång förekommer det, att Högsta domstolens yttrande blott innehåller en hemställan, att Kungl. Maj:t måtte lämna ansökningen utan avseende. I det stora flertalet fall äro ledamöterna ense om beslutet, men särvota, oftast i mildrande riktning, förekomma vid ett fåtal tillfällen.

Det åligger den revisionssekreterare, som i Högsta domstolen föredragit mål eller ärende, där fråga om nåd förekommit, att till justitieministern överlämna en av honom undertecknad redogörelse över ärendets innehåll. Denna redogörelse skall upptaga alla omständigheter, som kunna inverka på prövningen, åberopade lagrum och vad inom Högsta domstolen förekommit vid dess behandling. Han skall också avlämna en förteckning över sådana mål och ärenden. Det nu sagda går så till, att revisionssekreteraren uppgör en s. k. konseljlista, upptagande förutom beteckningar för ansökningarna, innehållet i Högsta domstolens yttranden över dem och vid denna lista fogar avskrifter av föredragningspromemoriorna jämte bilagor.

I fråga om beredningen av nådeärendena i justitiedepartementet gälla numera anvisningar av den 4 november 1952. Nådepromemoriorna läsas i första hand av en tjänsteman i departementet, nu byråchefen på straffrättsbyrån. Denne företager en första sortering av ärendena. Om ansökningen av honom och revisionssekreteraren anses utsiktslös, föredrages den blott mera kortfattat för justitieministern. Alla ärenden föredragas emellertid av revisionssekreteraren för denne i närvaro av ett av de båda konsultativa statsråden, vilka deltaga varannan vecka. Är ärendet mycket tveksamt, anmodas också det andra konsultativa statsrådet att taga del av ansökningen.

Numera händer det icke sällan vid föredragningen inför justitieministern, att denne finner det vara önskvärt att före avgörandet av ärendet inhämta upplysningar i olika hänseenden. I dessa fall förordnas härom i statsrådet. Det gäller icke sällan företagande av förundersökning för villkorlig dom. Stundom avses inhämtande av upplysningar rörande sökandens ekonomiska ställning. Det ankommer på Nedre justitierevisionen att anskaffa sådan kompletterande utredning.

Det bör uppmärksammas, att Kungl. Maj:t icke är bunden av ansökningen eller av det i målet föreliggande materialet. Bedömningen sker på grundval av en fri prövning av ärendet. Vid

vissa tillfällen kan avgörandet träffas på grundval av justitieministerns personliga intryck av sökanden vid uppvaktning. I andra fall torde synpunkter, som framställas av andra regeringsledamöter, riksdagsmän, myndigheter och enskilda personer, öva inflytande på avgörandena. Ehuru man icke känner närmare till omfattningen och betydelsen av underrättelser, som sålunda komma justitieministern till handa, finnes icke anledning antaga, att avgörandena annat än i undantagsfall träffas på grundval därav.

I det stora flertalet fall överensstämmer Kungl. Maj:ts beslut med Högsta domstolens yttrande. Föreligger i detta yttrande ett särvotum i mildrande riktning, följer man ofta detta yttrande. Avseende fästes ofta vid synpunkter, som ha framlagts av remissinstanser, men som icke övat inflytande på Högsta domstolens yttrande. Därför förekommer det icke sällan, att Kungl. Maj:ts beslut avviker från Högsta domstolens hemställan. Många gånger är avvikelserna ringa. Det närmare ställningstagandet till benädningspraxis får anstå till ett följande kapitel.

Över nådeärendena föres i statsrådet särskilt protokoll (protokoll över justitieärenden) av en befattningshavare i Nedre justitierevisionen. Protokollen och akterna i nådeärendena förvaras i Nedre justitierevisionen och överföras därifrån så småningom till Riksarkivet. Enligt lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar få protokollen ej utlämnas tidigare än två år efter protokollets datum. Rörande vissa nådeärenden (t. ex. i fråga om spioner) har emellertid lagenligt förordnats, att protokollen under angiven längre tid skola hållas hemliga.

Det är från Nedre justitierevisionen, som beslutet i nådeärendet expedieras. Om den brottslige ej undergår straff, lämnas underrättelse dels till honom personligen dels till vederbörande verkställighetsmyndighet. Är den brottslige intagen på fängvårdsanstalt, går underrättelsen endast till Fängvårdsstyrelsen, som ombesörjer vidare underrättelser. Till Statistiska centralbyrån insändas uppgifter om Högsta domstolens yttrande och Kungl. Maj:ts beslut.

Ehuru beslutet i nådeärendet, sedan det expedierats, ej är hemligt, får det sällan publicitet. Enligt Publicistklubbens publicitetsregler skola framställningar om nåd eller beslut därom endast publiceras, om särskilda skäl föreligga. Även om denna regel icke strikt upprätthålles, bliva besluten i nådeärenden sällan återgivna i pressen och nästan aldrig kommenterade.

Femte kapitlet

STATISTISKA UPPGIFTER RÖRANDE TILLÄMPNINGEN AV NÅDEINSTITUTET

STATISTISKA uppgifter rörande tillämpningen av nådeinstitutet publiceras årligen av Statistiska centralbyrån dels i Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet, som nu utkommit för åren 1913—1918 och 1921—1947, dels i Statistisk årsbok. Ett betydande antal statistiska uppgifter för nådeinstitutets användning under 1900-talets första hälft ha insamlats av byrådirektören Sverker Groth¹ och nyligen under titeln Nåd i brottmål tryckts i form av en offentlig utredning (SOU 1953 : 22). Dessutom finnas vissa upplysningar av statistisk art i de yttranden, utlåtanden och memorial, för vilka jag ovan i Tredje kapitlet lämnat en redogörelse. Slutligen har jag själv under mina studier av institutets tillämpning låtit insamla och sammanställa åtskilliga statistiska uppgifter. Av det sålunda för mig tillgängliga materialet har jag i detta kapitel samlat och bearbetat uppgifter, som belysa några särskilt betydelsefulla frågor rörande tillämpningen av nådeinstitutet i våra dagar.

I kapitlet lämnas till en början upplysningar om antalet personer, för vilka nåd söktes under de sista fyrtio åren. Därefter undersökes sambandet mellan den samlade kriminaliteten och nådeansökningarna, och särskild uppmärksamhet ägnas därvid förhållandet mellan antalet personer, som ådömts ovillkorligt straffarbete, och antalet personer, beträffande vilka nådeansökningen avser befrielse från straffarbete. Vidare redovisas de påföljder, som föränlett nådeansökningarna ävensom de brott, för vilka påföljderna ådömts. Upplysningar lämnas om vilken domstol som i första

¹ Byrådirektören Groth har haft älskvärdheten att låta mig få del av sitt arbete i manuskript, för vilket jag även här ber få tacka honom.

instans dömt i målet och vilken som slutligt dömt däri. Efter dessa grundläggande uppgifter redovisas Kungl. Maj:ts beslut i anledning av nådeansökningarna och förhållandet mellan besluten och Högsta domstolens yttranden över ansökningarna. Därvid redovisas beslutens och yttrandenas fördelning efter påföljder, brott och dömande myndigheter. De sålunda redovisade och bearbetade statistiska uppgifterna utgöra grundvalen för den där-efter följande undersökningen av vad som utgör föremål för nåd och nådeskäl och äro av avgörande betydelse för de rättspolitiska synpunkter, som sedan framföras i det sista kapitlet.

Det är allmänt bekant, att *antalet personer, för vilka nåd söks*, betydligt stigit under de sista fyrtio åren, och detta förhållande belyses i Tab. 1. Låt mig här bara nämna, att antalet år 1913 utgjorde 200 och år 1952 1.392. Det är påfallande, att den första stigningen inträffade omedelbart efter första världskriget, varefter en mindre avmattning inträdde, som varade till 1920-talets sista år. Den då sakta inträdande nya stegringen ökas kraftigt under 1930-talets depressionsperiod. Efter en kulmen av 1.250 personer, för vilka nåd söks år 1938, äro nådeansökningarna åter i fallande vid tidpunkten för andra världskrigets början och under dess första år. År 1943 inträder en häftig stegring, och kulmen nås följande år med nådeansökningar avseende 1.682 personer. En efter krigets slut långsamt inträdande avmattning har under de sista åren följts av en ny ännu fortsättande stegring.

Man har anledning att antaga, att det finnes *ett samband mellan antalet för brott dömda personer och antalet personer, för vilka nåd söks*. Det är vanskligt att företaga en exakt jämförelse, eftersom de förra redovisas efter året för domen och de senare efter året för nådebeslutet. Avvikelserna kunna emellertid lämnas ur räkningen, om jämförelsen allenast avser att ge en grov bild av utvecklingen. År 1913, då den samlade lagförda kriminaliteten utgjorde 105.901 dömda personer, avgjordes såsom nyss nämnts nådeansökningar avseende 200 personer, vilket innebär, att mindre än 2 ‰ av de dömda sökte nåd. Det relativt största antalet nåde-

Tab. 1. Personer för vilka nåd sökets, fördelade efter ådömda påföljder, som ansökningarna avsett, åren 1913—1952.

År	Antal	Straff- arbete	Fängelse eller arrest	Böter eller viten	Tvångs- arbete	Annan eller okänd påföljd
1913	200	121	32	21	5	21
14	222	121	55	24	3	19
15	276	111	117	22	11	15
1916	239	121	63	38	4	13
17	390	128	66	177	6	13
18	373	212	68	67	3	23
19	426	211	90	95	6	24
20	499	188	91	198	5	17
1921	454	163	106	161	3	21
22	468	138	114	157	5	54
23	384	142	92	118	7	25
24	359	134	101	90	7	27
25	369	128	108	87	9	37
1926	328	115	75	110	2	26
27	358	139	113	79	4	23
28	370	165	95	76	8	26
29	461	220	120	93	1	27
30	495	236	110	121	5	23
1931	636	288	137	166	4	41
32	783	306	138	293	7	39
33	1022	413	143	402	7	57
34	1066	404	165	429	4	64
35	1121	339	246	461	7	68
1936	1242	322	265	582	11	62
37	1181	322	273	497	11	78
38	1250	369	297	506	5	73
39	951	342	385	170	5	49
40	992	373	443	116	6	54
1941	867	390	335	99	6	37
42	996	532	348	70	2	44
43	1343	772	430	62	13	66
44	1682	1037	501	63	4	77
45	1510	873	471	80	3	83
1946	1464	802	428	103	14	117
47	1277	625	444	88	8	112
48	1151	577	363	104	8	99
49	1015	416	318	136	10	135
50	1295	479	360	255	23	178
1951	1283	562	403	186	2	130
52	1421	629	511	155	—	126

Anm. På grund av dubbelräkning i fall, där ansökningen avsett flera påföljder, skola uppgifterna om antalet personer åren 1948—52 i kol. 2 reduceras år 1948 med 5, år 1949 med 23, år 1950 med 82, år 1951 med 21 och år 1952 med 29 personer.

sökande förekom år 1936, då 131.173 personer dömdes för brott och 1.242 sökte nåd. De nådesökande utgjorde då cirka 9 % av de dömda. År 1950, då 173.888 personer dömdes för brott och nådeansökningar avgjordes för 1.213 personer, utgjorde antalet personer, för vilka nåd söktes, 7 % av antalet för brott dömda personer. Av det nu sagda framgår, att den absoluta stegringen av antalet personer, för vilka nåd söktes, i betydlig grad motsvaras av en relativ stigning i förhållande till antalet för brott dömda personer.

Det skall emellertid icke döljas, att en sådan jämförelse, som den nu företagna, näppeligen ger en rättvisande bild av utvecklingen. Dessbättre gäller den våldsamma stegringen av den lagförda brottsligheten till allra största delen brott, som icke föranleda ett ovillkorligt frihetsstraff. Nådeansökningarna åter avse, såsom framgår av Tab. 1, i det övervägande antalet fall befrielse från eller lindring i ett ådömt sådant straff. Under sådana förhållanden blir det av särskilt intresse att undersöka *relationen mellan antalet personer, som ådömts ovillkorligt frihetsstraff, och antalet personer, beträffande vilka nådeansökningen avser befrielse från ett sådant straff*. Av olika skäl kan på det tillgängliga statistiska materialet en sådan undersökning bäst företages i fråga om personer, som ådömts straffarbete. I Tab. 2 redovisas för åren 1921–1950 antalet personer, som ådömts ovillkorligt straffarbete, och antalet personer, beträffande vilka nådeansökningen avser *straffarbete*. Man har rätt att utgå från, att nådeansökningarna endast i enstaka fall avse annat än ovillkorligt straffarbete, och man får bortse från de förskjutningar, som i verkligheten föreligga mellan tidpunkten för domarna och besluten i nådeärendena. Medan för trettio år sedan var tionde sökte nåd, söker numera var femte nåd. Det relativt största antalet nådesökande förekom emellertid åren 1944–46, då mera än var tredje sökte benådning. Man har anledning att antaga, att nedgången i det relativa antalet nådesökande efter andra världskrigets slut sammanhänger med

Tab. 2. Till straffarbete ovillkorligt dömda personer och till straffarbete dömda personer, för vilka nåd söks, åren 1921—1950.

År	Dömda	Sökande	%	År	Dömda	Sökande	%
1921	1577	163	10	1936	1357	322	24
22	1338	138	10	37	1264	322	25
23	1272	142	11	38	1174	369	31
24	1184	134	11	39	1233	342	28
25	1432	128	9	40	1446	373	26
1926	1433	115	8	1941	2045	390	19
27	1462	139	10	42	2717	532	20
28	1554	165	11	43	3258	772	24
29	1579	220	14	44	2773	1037	37
30	1547	236	15	45	2620	873	33
1931	1531	288	19	1946	2067	802	39
32	1798	306	17	47	2105	625	30
33	1625	413	25	48	1880	577	31
34	1488	404	27	49	2164	416	19
35	1415	339	24	50	2310	479	21

ikraftträdandet år 1945 av den nya lagstiftningen om villkorlig frigivning.

Tyvärr låter det sig näppeligen göra att företaga en motsvarande undersökning avseende ovillkorligt fängelsestraff, då straffarterna fängelse, ungdomsfängelse och arrest sammanförts i den rättsstatistiska redovisningen av nådeärendena. Däremot kan man sammanställa vissa uppgifter, som belysa förhållandet mellan antalet personer, som intagits på fångvårdsanstalt för att undergå *ungdomsfängelse*, *förvaring* eller *internering* eller *tvångsarbete*, och antalet personer, för vilka nådeansökan avseende sådan påföljd avgjorts. Uppgifterna omfatta tyvärr blott åren 1948—1951. De redovisas i Tab. 3, och kommentarer förekomma i följande avsnitt av framställningen.

Redan genom den ovan givna framställningen och de i Tab. 1, 2 och 3 redovisade uppgifterna har jag varit inne på frågan om *vilka påföljder som avses med nådeansökningarna*. Detta spörs-

Tab. 3. *Personer, som intagits att undergå ungdomsfängelse, förvaring eller internering eller tvångsarbete, och personer, för vilka nåd söks i fråga om sådan påföljd, åren 1948—1951.*

År	Ungdomsfängelse		Förvaring el. internering.		Tvångsarbete	
	Intag.	Nådes.	Intag.	Nådes.	Intag.	Nådes.
1948	178	10	164	54	54	8
1949	163	7	178	60	69	10
1950	153	6	177	47	38	23
1951	162	7	215	46	8	2

mål skall nu behandlas särskilt för varje slags påföljd. Inledningsvis skall till förklaring av uppgifterna i Tab. 1 anmärkas följande. I tabellen redovisas ej 4 år 1914 avgjorda ansökningar avseende befrielse från dödsstraff. I kolumnen för fängelse eller arrest ingå efter år 1940 tillika ungdomsfängelse och bötesförvandlingsfängelse. Med uttrycket Annan eller okänd påföljd avses alla påföljder, som icke förekomma i övriga kolumner, t. ex. avsättning eller suspension, förvaring eller internering, förverkande, vissa avgifter av straffkaraktär samt utvisning ur riket. Avser en nådeansökning samtidigt flera påföljder, redovisas den som avses med ansökningen intill år 1948 under en av påföljderna men därefter under samtliga, vilket medfört, att flera ärenden numera redovisas i kolumnen för annan eller okänd påföljd än förr.

Det är redan nämnt, att den nya lagstiftningen om villkorlig frigivning, som medförde ökade möjligheter till förkortning av tiden för frihetsberövandet, därigenom minskade anledningarna till nådeansökningar från personer, som ovillkorligt ådömts *straffarbete* eller *fängelse* och vilka börjat undergå straffet. Av numera förekommande nådeansökningar härröra ett stort antal från personer, vilka ännu icke börjat undergå straffet och som ansöka om villkorligt anstånd med straffverkställigheten. De, som under straffverkställigheten ansöka om nåd, avse merendels avkortning av strafftiden eller villkorlig frigivning i förtid. Från personer,

som ådömts mycket långvariga frihetsstraff, inkomma ofta ett flertal nådeansökningar, stundom flera om året. Bland dem, som dömts till *fängelse*, utgöra rattfylleristerna nära två tredjedelar. Ehuru det är dem välbekant, att nådeansökningar avseende sådant brott sällan föranleda bifall, förekomma talrika ansökningar. Skulle Kungl. Maj:t visa sig mera välvillig mot sökandena, bleve otvivelaktigt följden, att rattfylleristerna regelmässigt sökte nåd. Emedan *arreststraff* regelmässigt går i omedelbar verkställighet, inkomma ansökningar endast i mindre antal, huvudsakligen från personer, som ännu ej undergått straffet eller önska ändring av uppgifterna i det militära straffregistret.

Som bekant medförde 1937 års bötesverkställighetsreform en oerhörd minskning av antalet bötesförvandlingar. *Förvandlingsfängelse* är numera ett sällan förekommande straff, som drabbar ett bottenskikt av tredskande eller försumliga bötfällda personer. Av dessa söker emellertid ungefär var tionde befrielse från det ådömda straffet, villkorligt anstånd med dess verkställande eller utsättande av ny frist, inom vilken böterna skola vara erlagda.

Ehuru *ungdomsfängelse* av dem, som dömas därtill, anses vara ett hårt straff, söka, såsom Tab. 3 utvisar, endast få nåd. Detta är förvånande med hänsyn till straffets långvarighet. Möjligen sammanhänger det ringa antalet med kännedomen bland de intagna om Kungl. Maj:ts obenägenhet att av nåd förändra påföljden. Desto vanligare äro nådeansökningar avseende personer, som ådömts *förvaring* eller *internering*. Detta har otvivelaktigt sin förklaring i anstaltstidens längd. Flertalet ansökningar avse nedsättning av minsta förvaringstiden, stundom med beaktande av ovanligt lång häktningstid. Den nyckfullt brukade påföljden *tvångsarbete* föranleder periodvis tillströmning av nådeansökningar, av vilka flertalet avse förkortning av anstaltstiden. Kännedomen bland de intagna om de senaste besluten i sådana nådeärenden synes starkt påverka frekvensen av ansökningar.

Bland personer, som ådömts *bötesstraff*, förekomma nådeansökningar endast från vissa grupper. Tidigare utgjorde alkoholisterna

den största gruppen. Med hjälp av personalen på alkoholistanstalterna, som hade kännedom om den fasta nådepraxis avseende böter för fylleri och förargelseväckande beteende av alkoholister, sökte de, som intagits på sådan anstalt, regelmässigt befrielse av nåd från ådömda böter för nämnda förseelser. Efter 1952 års reform av bötesverkställighetslagen kan det väntas, att dylika nådeansökningar nästan helt försvinna. I övrigt förekomma nådeansökningar från bötfällda väsentligen i fall, där böter och förverkande samtidigt ådömts och nåd sökes för båda påföljderna. Dessutom förekomma ansökningar om befrielse av nåd från bötesstraff från personer, som av ursäktlig okunnighet eller försumlighet gjort sig skyldiga till förseelser av skiftande art.

Av påföljder, som i Tab. 1 redovisas i kolumnen för annan eller okänd påföljd, märkes förutom förvaring och internering, som ovan omnämnts, framförallt *förverkande*, vanligen såsom bistraff till annan påföljd. Nådeansökningar avseende *avsättning* eller *suspension* äro sällsynta.

Till slut må omnämnas, att antalet ansökningar avseende *disciplinstraff* enligt 1948 års lag om disciplinstraff för krigsmän under åren 1948–52 utgjorde tillhoppa 160. Flertalet ansökningar härröra från lagens första år och ha avsett undanröjande av nåd av olägenheter, som uppkommo vid tillämpningen, innan praxis utbildats.

Det har icke företagits någon statistisk undersökning avseende *de brott, som föranlett den påföljd, för vilken nåd sökes*. Icke ens med de resurser, som stått Groth till buds, har det varit möjligt. För att bilda mig en schematisk uppfattning om de vanligast förekommande brottstyperna har jag emellertid gjort en grovsortering av 1950 års nådeärenden, väsentligen med utgångspunkt från den i statsrådsprotokollen givna brottsrubriceringen. Utan att göra anspråk på exakthet redovisas resultatet härav i Tab. 4. Icke oväntat visar det sig, att vinningsbrotten äro de vanligast förekommande. Av dem förekomma icke blott strafflagens förmögenhetsbrott utan tillika talrika förbrytelser inom specialstraffrätten, t. ex.

Tab. 4. Personer för vilka nåd söks, fördelade efter det brott, för vilket påföljden ådömts, år 1950.

Brottstyp	Antal	Brottstyp	Antal
Stöld	192	Mord eller dråp	7
Snatteri	12	Missshandel	30
Rån	18	Fosterfördrivning	18
Egenmäktigt forfarande	16	Våldtakt	16
Bedrägeri	96	Hemfridsbrott	6
Häleri	27	Sedlighetsbrott	53
Förskingring	43	Rattfylleri	114
Olovligt förfogande	11	Övriga trafikbrott	15
Gäldenärsbrott	11	Deklarationsbrott	19
Våld eller missfirmelse av tjänsteman	20	Jakt- och fiskeförs.	9
Fylleri	105	Öl- och spritförs.	19
Förargelseväckande bet.	7	Varuin- och utförsselförs.	35
Förfalskning	23	Krisbrott	26
Mened	7	Lösdriveri	24
		Militärbrott	44

Anm. Därtill komma ansökningar från 190 personer. Av dessa ansökningar karakteriseras 75 avseende förvandlingsfängelse, 14 rörande vite och 12 rörande vederlag bättre efter påföljdens art, enär ansökningarna avsett befrielse från eller uppskov med verkställigheten av en för sökanden tryckande ekonomisk börda. Övriga ansökningar från återstående 89 personer avse mera sällan i nådeärenden förekommande brott, vilka av utrymmesskäl här ej redovisas. Läsaren torde uppmärksamma, att klassificeringen under viss brotts-typ ofta vid komplicerad brottslighet vållat vansklighet.

falskdeklaration, brott avseende varuinförsel och varuutförsel samt krisförbrytelser av ekonomisk natur. Bland brotten mot person märkas särskilt sedlighetsbrotten, där otukt mot minderårig dominerar. Fylleriförseelserna utgöra huvudparten av brotten mot staten och allmänheten, bland vilka man också möter ett överraskande stort antal fall av våld eller missfirmelse mot tjänsteman. Bland tjänstefelen uppmärksammas nådeansökningar från medlemmar av Jehovas vittnen avseende vapenvägran. Bland förbrytelser utom strafflagen dominera fallen av rattfylleri. En genom-

gång av statsrådsprotokollen ger vid handen, att ett års nådeansökningar omfatta nära nog alla vanliga brott och förseelser.

Nästan alla de nådeansökningar, över vilka Högsta domstolen har att avgiva yttranden, komma från de allmänna domstolarna. Av offentliggjorda uppgifter kan man få veta, *vilken domstol som i första instans dömt i målet*. Eftersom den från Groth hämtade Tab. 5 icke närmare lokaliserar den första instansen, kan man icke begagna den för rättsgeografiska studier. Måhända kunde man vid fortsatta undersökningar finna, att nådeansökningar oftare komma från vissa orter än andra, och på grundval härav uppställa förmodanden om anledningarna härtill. Redan av kostnadsskäl har det icke varit mig möjligt att företaga dylika omfattande och tidsödande efterforskningar.

Ännu mera betydelsefullt är det att få veta, *vilken domstol som slutligt avgjort målet*. Därigenom kan man nämligen bilda sig en uppfattning om den inverkan, som nådeinstitutets aktuella tillämpning har på Rättegångsbalkens instansordning. Är det så, att man först följer domstolsvägen genom de tillgängliga instanserna och sedan söker nåd, eller går det en kungsväg direkt från första instans till det slutliga fastställandet av påföljden? Svaren stå att finna i de uppgifter, som redovisas i Tab. 5 och 6. Det är att märka, att fall, i vilka fullföljdsdispens eller prövningstillstånd sökts men ej bifallits av Högsta domstolen, redovisas olika i de båda tabellerna. I Tab. 5 redovisas de såsom avgjorda av hovrätt som sista instans, medan de i Tab. 6 upptagas i kolumnen för Högsta domstolen. Därigenom får man möjlighet att beräkna, huru ofta den person, för vilken nåd sökts, fåfängt sökt få målet prövat i Högsta domstolen.

De båda tabellerna lämna oss intressanta upplysningar till besvarande av den nyss framställda frågan. Under senare år ha underrätternas avgöranden i tre fall av fem godtagits av den, för vilken nåd sedermera sökts. Han har sålunda föredragit nådevägen framför domstolsvägen. I återstående fall har man i något mera än hälften av nådeärendena stannat vid hovrättsdomen utan

Tab. 5. *Personer för vilka nåd söktes, fördelade efter instanser, som dömt i målen, åren 1948—1952.*

Första instans	1948			1949			1950			1951			1952		
	Sista instans			Sista instans			Sista instans			Sista instans			Sista instans		
	Samtliga personer	= 1:a instans	= 2:a instans	= 3:e instans	Samtliga personer	= 1:a instans	= 2:a instans	= 3:e instans	Samtliga personer	= 1:a instans	= 2:a instans	= 3:e instans	Samtliga personer	= 1:a instans	= 2:a instans
Häradsrätt	366	187	134	45	338	161	160	17	418	231	181	6	451	236	208
Rådhusrätt (polisdomstol)	694	318	277	99	536	296	213	27	697	422	266	9	826	474	342
Krigsrätt	67	43	21	3	42	29	11	2	2	1	1	—	1	2	—
Militär befälhavare	13	13	—	—	27	27	—	—	14	14	—	—	8	7	1
Poliskammare	6	6	—	—	10	9	1	—	23	23	—	—	2	2	—
Åklagare	9	9	—	—	65	65	—	—	83	83	—	—	74	74	—
Hovrätt	6	5	1	—	1	1	—	—	12	11	1	—	—	58	—
Annan	3	3	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2	—	—
Summa	1164	584	433	147	1019	588	385	46	1250	786	449	15	1304	763	524
Efter avdrag av dubbelräknade	1141	565	431	145	991	563	383	45	1211	752	444	15	1261	729	516
													16	1392	840
														531	21

Ann. Mål i vilka Högsta domstolen avslagit ansökan om fullföljdsdispens resp. prövningsrätt ha i tabellen räknats såsom avgjorda av hovrätt såsom sista instans.

Tab. 6. Personer för vilka nåd söks, fördelade efter domstol, som i sista instans fällt till straff, som nådeansökningarna avse, åren 1913—1952.

År	Underrätt		Hovrätt		Högsta domstolen		Annan eller okänd myndighet	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
1913	72	36.0	27	13.5	95	47.5	6	3.0
14	99	44.6	22	9.9	92	41.4	9	4.1
15	145	52.6	24	8.7	97	35.1	10	3.6
1916	92	38.5	41	17.2	99	41.4	7	2.9
17	225	57.7	58	14.9	90	23.1	17	4.3
18	172	46.1	76	20.4	123	33.0	2	0.5
19	190	44.6	99	23.3	133	31.2	4	0.9
20	145	29.0	182	36.5	168	33.7	4	0.8
1921	156	34.4	81	17.8	207	45.6	10	2.2
22	150	32.1	94	20.1	186	39.7	38	8.1
23	139	36.2	97	25.3	142	37.0	6	1.5
24	134	37.3	76	21.2	143	39.8	6	1.7
25	159	43.1	67	18.2	141	38.2	2	0.5
1926	132	40.2	78	23.8	114	34.8	4	1.2
27	151	42.2	74	20.7	129	36.0	4	1.1
28	137	37.0	74	20.0	153	41.4	6	1.6
29	223	48.4	91	19.7	147	31.9	—	—
30	264	53.3	94	19.0	136	27.5	1	0.2
1931	331	52.0	107	16.8	194	30.6	4	0.6
32	471	60.2	124	15.8	183	23.4	5	0.6
33	645	63.1	171	16.7	205	20.1	1	0.1
34	710	66.6	140	13.1	213	20.0	3	0.3
35	683	60.9	146	13.0	288	25.7	4	0.4
1936	841	67.7	118	9.5	279	22.5	4	0.3
37	779	65.9	125	10.6	275	23.3	2	0.2
38	837	67.0	135	10.8	275	22.0	3	0.2
39	520	54.7	135	14.2	294	30.9	2	0.2
40	500	50.4	182	18.4	304	30.6	6	0.6
1941	462	53.3	120	13.8	280	32.3	5	0.6
42	530	53.2	147	14.8	313	31.4	6	0.6
43	709	52.8	169	12.6	464	34.5	1	0.1
44	827	49.2	254	15.1	601	35.7	—	—
45	669	44.3	254	16.8	587	38.9	—	—
1946	720	49.2	344	23.5	398	27.2	2	0.1
47	575	45.0	474	37.1	224	17.6	4	0.3
48	559	48.8	272	23.7	312	27.2	3	0.3
49	562	56.7	217	21.8	213	21.5	—	—
50	742	61.2	260	21.4	210	17.3	1	0.1
1951	728	57.7	301	23.8	231	18.3	2	0.2
52	840	60.3	295	21.2	257	18.5	—	—

att söka fullföljdsdispens eller prövningstillstånd. Där sådan ansökning till Högsta domstolen ingivits, har den endast i ett fåtal fall vunnit bifall. Sammanfattningsvis kan konstateras, att de nådesökande endast i ungefär vart fjärde fall först utnyttja alla möjligheter att genom domstolsprövning få påföljden mildrad. Av Tab. 5 framgår därjämte, att benägenheten att nöja sig med underrättens dom är något större i städerna än på landet, vilket sannolikt sammanhänger därmed, att flertalet fall av fylleri och rattfylleri härröra från städernas dömande myndigheter.

Valet mellan överklagande och nådeansökan direkt efter underrättens dom influeras säkerligen av de råd, som den brottslige inhämtat. Tyvärr har det icke varit mig möjligt att genomföra en undersökning härav, vilket varit frestande. Det råder näppeligen tvivel om riktigheten av iakttagelsen, att vissa advokater oftare tillråda nådevägen än andra, vilka i egenskap av offentliga försvarare eller såsom rättegångsbiträden äro mera benägna att stimulera den dömda till överklagande. Denna advokaternas skiftande inställning till nådeinstitutet synes i hög grad bero på deras personliga erfarenhet av tidigare nådeansökningar för klienter.

Vad som i de senare årens offentliga diskussion om nådeinstitutet tilldragit sig det största intresset är helt naturligt *Kungl. Maj:ts beslut i anledning av ansökningarna*. Ett beslut i nådeärende kan utfalla i olika riktningar. Undantagsvis förekomma nådeansökningar avseende ämnen, som ej anses utgöra föremål för nåd, och sådana ansökningar, vilkas förekomst antydes i Tab. 7 i kolumnen för icke prövade ansökningar, lämnas av Kungl. Maj:t utan avseende. Vanligen föreligger nådeämne, och beslutet går i dylika fall ut på avslag eller bifall. Avslag meddelas icke blott när ansökningen ej anses förtjäna bifall utan också när ansökningen avser något som kan avgöras i annan ordning. I sistnämnda fall brukar beslutet om avslag förenas med en erinran om tillämplig bestämmelse. Ett bifall till ansökningen kan avse ett uppfyllande av framställda önskemål om undanröjande av påföljd, avkortning av påföljden till tid eller belopp, villkorlig dom, vill-

Tab. 7. *Personer för vilka nåd söks, fördelade efter innehållet i Högsta domstolens yttrande och Kungl. Maj:ts beslut, åren 1913—1952.*

År	Antal pers., som sökt nåd	Icke prövade	Avslag	Bifall	KM=HD	Bifall mot HD	Kol. 7 i % av kol. 5
1913	200	29	141	30	189	11	37
14	222	18	160	44	216	6	14
15	276	28	163	85	264	12	14
16	239	17	172	50	230	9	18
17	390	29	188	173	383	7	4
18	373	19	268	86	344	29	34
19	426	27	292	107	409	17	16
20	499	6	291	202	473	26	13
1921	454	32	295	127	438	16	13
22	468	57	302	109	450	18	17
23	384	27	269	88	371	13	15
24	359	25	255	79	342	17	22
25	369	15	270	84	358	11	13
1926	328	39	244	45	318	10	22
27	358	22	272	64	341	17	27
28	370	27	279	64	360	10	16
29	461	35	348	78	448	13	17
30	495	38	374	83	490	5	6
1931	636	38	465	133	622	14	11
32	783	45	451	287	760	23	8
33	1022	44	539	439	946	76	17
34	1066	4	619	443	1033	33	7
35	1121	3	632	486	1069	52	11
1936	1242	14	605	623	1189	53	9
37	1181	9	541	631	1103	78	12
38	1250	12	592	646	1174	76	12
39	951	6	681	264	891	60	23
40	992	3	740	249	909	83	33
1941	867	4	601	262	807	60	23
42	996	7	750	239	932	64	27
43	1343	7	989	347	1230	113	33
44	1682	17	1225	440	1556	126	29
45	1510	14	1034	462	1373	137	30
1946	1464	1	911	552	1281	183	33
47	1277	9	828	440	1119	158	36
48	1146	5	742	399	1004	142	36
49	992	1	575	416	841	151	36
50	1213	2	695	516	1032	181	35
1951	1262	1	765	496	1014	248	50
52	1392	—	943	449	1167	225	50

korlig frigivning eller annat. Det händer emellertid icke sällan, att lindring i straffet av nåd beviljas på annat sätt, än sökanden tänkt sig. Avslag och bifall i nu nämnda former redovisas i Tab. 7 under kolumnerna för avslag och bifall.

Av Tab. 7 framgår, att Kungl. Maj:t i alltmera ökad utsträckning bifaller inkomna nådeansökningar. Detta är ur flera synpunkter överraskande. Man hade anledning att förmoda, att det i absoluta tal och i förhållande till kriminaliteten i dess helhet starkt ökade antalet nådeansökningar skulle rymma allt flera fall av okynnesansökningar. Man kunde tro, att bötesverkställighetsreformen och den gång efter annan reformerade lagstiftningen om villkorlig dom och villkorlig frigivning skulle minska anledningarna till nådeansökningar. Man kunde hoppas, att muntligheten, omedelbarheten och offentligheten i rättegången efter den stora processreformen skulle garantera ett rättvist avgörande. Man kunde förvänta, att domarens efter konfrontation med den brottslige och efter föregående genomgång av dennes omständigheter träffade val mellan ett flertal tänkbara påföljder skulle nästan utesluta anledning till ändring. Så är emellertid icke fallet. Trots alla de nu antydda omständigheterna bifallas på senare tid inemot 500 nådeansökningar om året. Det har visserligen funnits perioder, under vilka ännu flera ansökningar bifallits, men dessa perioder ha infallit före de nämnda stora lagreformerna eller betingats av krisförhållanden.

Man kan näppeligen rätt bedöma betydelsen av Kungl. Maj:ts bifallsbeslut i nådeärenden utan att känna till, vad bifallsbesluten innebära. Groth har härutinnan lämnat uppgifter för tidsperioden 1950/52, vilka här återgivas i Tab. 8. Mina undersökningar av Kungl. Maj:ts beslut föranleda mig att lämna några kommentarer till tabellen. Nedsättningen av ovillkorliga frihetsstraff och deras förvandling till villkorlig dom avse företrädesvis vinningsbrott. Fullständig befrielse från bötesstraff förekommer nästan uteslutande för alkoholister, som intagits på alkoholistanstalt. Under rubriceringen Annat rymmas talrika fall av förverkande. Kolumnen

Tab. 8. *Personer för vilka nådensökning bett eller delvis bifallits, fördelade efter den dömda påföljdens art och efter innebörden av nådebesluten, tidsperioden 1950/52.*

Ådömda påföljder	Fullständigt befrielse från ådömda påföljder	Nedsättning utan ändring av påföljdens art	Nedsättning till lindrigare påföljdsart	Villkorlig dom	Villkorlig frigivning	Annan ändring	Summa								
	KM HD	KM HD	KM HD	KM HD	KM HD	KM HD	KM HD	Till- sammans							
Ovillkorligt straffarbete	—	1	57	86	1	7	64	183	3	16	7	20	132	316	448
, fängelse	6	6	12	17	19	18	33	53	—	—	27	29	97	123	220
Ungdomsfängelse	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1
Ovillkorliga böter (viten)	339	27	42	36	—	—	1	3	—	—	1	—	383	66	449
Förvandlingsfängelse	5	2	4	6	—	—	10	12	—	—	59	66	78	86	164
Disciplinstraff	21	1	8	—	17	—	—	—	—	—	4	—	50	1	51
Förvaring (internering)	—	—	16	13	—	1	—	—	—	—	—	—	16	14	30
Tvångsarbete	—	—	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	8
Annat	45	5	79	54	—	3	—	—	—	—	1	—	125	62	187
Summa	416	42	222	216	37	29	108	252	8	19	99	115	885	673	1558
Efter avdrag av dubbelräknade	364	41	209	194	37	28	108	252	3	19	93	113	814	647	1461

Annan ändring innehåller redovisning av ett stort antal fall av tillfälligt uppskov med straffverkställigheten, särskilt utsättande av ny frist för inbetalning av böter till förekommande av verkställande av dom på förvandlingsfängelse.

I förgrunden för den offentliga diskussionen om nådeinstitutets aktuella tillämpning har *förhållandet mellan Högsta domstolens yttranden och Kungl. Maj:ts beslut* stått. Man har menat, att Kungl. Maj:t i allt högre grad frigör sig från Högsta domstolens inflytande på avgörandet av nådeärendena. Riktigheten av en sådan uppfattning kan ej bedömas utan en precisering av frågeställningarna och en analys av tillgängligt statistiskt material. Med hänsyn till spörsmålets principiella betydelse skall det här ägnas detaljerad uppmärksamhet.

Av Tab. 7 framgår, att Kungl. Maj:t i det stora flertalet fall besluter i enlighet med Högsta domstolens hemställan. Endast vart femte nådeärende avgöres med avvikelse i Kungl. Maj:ts beslut från Högsta domstolens yttrande. Man har då anledning att fråga sig, om avvikelserna förekomma bland bifallsbesluten eller bland avslagsbesluten. En undersökning ger vid handen, att Kungl. Maj:t i *avslagsbesluten* har samma uppfattning som Högsta domstolen. Under tidsperioden 1948/52 har Kungl. Maj:t endast i fråga om 7 av 6.832 personer, för vilka nåd sökts, meddelat avslag å ansökningen mot Högsta domstolens hemställan, varemot Högsta domstolens hemställan om avslag följts av Kungl. Maj:t i 3.753 fall. Annorlunda ligger det till med avseende å *bifallsbesluten*. Av 2.382 bifallsbeslut under samma tidsperiod voro 1.436 tillstyrkta av Högsta domstolen, som avstyrkt bifall till återstående 946.

Den nu gjorda iakttagelsen, att Kungl. Maj:t i sina avslagsbeslut nästan undantagslöst följer Högsta domstolens hemställan men i fråga om bifallsbesluten synnerligen ofta avviker därifrån, är av grundläggande betydelse för bedömningen av Kungl. Maj:ts nådepolitik. Endast genom att koncentrera uppmärksamheten på bifallsbesluten kan man nå fram till resultatet. Om man gör det

icke helt riktiga men dock i det väsentliga riktiga antagandet, att alla avvikelser i Kungl. Maj:t nådebeslut från Högsta domstolens hemställan falla inom bifallsbesluten, får man en åskådlig bild av förhållandet mellan Högsta domstolens yttranden och Kungl. Maj:ts beslut genom att jämföra siffrorna för bifallsbesluten med siffrorna för Högsta domstolens tillstyrkanden. Emellertid ha siffror för sistnämnda yttranden icke offentliggjorts annat än för de sista fem åren. Jag har med stöd av föregående resonnemang i Tab. 7 företagit en jämförelse mellan antalet bifallsbeslut och antalet beslut avvikande från Högsta domstolens yttrande under antagande, att samtliga avvikelser falla inom bifallsbesluten. Vid en sådan jämförelse visar det sig, att Kungl. Maj:t i allmera hastigt ökande grad i bifallsbesluten avviker från Högsta domstolens yttranden. Under de sista åren ha endast något mera än hälften av bifallsbesluten tillstyrkts av Högsta domstolen, vars yttranden sålunda på detta viktiga område allt mera förlora i avgörande betydelse. Såsom nämnts, kunna exakta uppgifter meddelas för de sista fem åren. Högsta domstolens tillstyrkanden förelågo år 1948 vid 258 av 399 bifallsbeslut, år 1949 vid 265 av 416, år 1950 vid 338 av 516, år 1951 vid 250 av 496 och år 1952 vid 225 av 449, allt efter avdrag av dubbelräknade.

Av Tab. 8 framgår, att avvikelserna från Högsta domstolens yttranden fördela sig olika vid de särskilda påföljderna. Högsta domstolen är väsentligt mindre benägen att nedsätta tiden för frihetsstraff eller att utbyta frihetsstraff mot villkorlig dom eller medgiva villkorlig frigivning i förtid än Kungl. Maj:t. Samstämmigt finna de, att man sällan behöver att ändra en dom på ungdomsfängelse. Samstämmigt befria de alkoholisterna från böter för fylleri eller förargelseväckande beteende vid intagning på alkoholistanstalt. I övrigt är Högsta domstolen långt mindre benägen att eftergiva eller avkorta bötesstraff, och Högsta domstolen hyser icke samma medlidande med försumliga bötfällda, som ådömts förvandlingsfängelse, som Kungl. Maj:t. Kungl. Maj:t är betydligt mera benägen att nedsätta minsta förvaringstiden än Högsta

domstolen. Samstämmiga äro de i sin uppfattning, att disciplin-straff stundom ådömas i onödan.

Det har sitt intresse att närmare undersöka, huru Högsta domstolens tillstyrkanden och Kungl. Maj:ts bifallsbeslut fördela sig på vissa vanliga påföljder. Resultatet av en sådan undersökning redovisas i Tab. 9. Tabellen bestyrker åskådligt, att Högsta domstolen är långt mindre benägen att förändra ett ådömt frihetsstraff än Kungl. Maj:t. Flertalet bifallsbeslut innebärande sådan förändring fattas mot Högsta domstolens yttranden. Man kan redan nu se, att 1952 års lagstiftning om eftergivande av fylleriböter sätter spår i statistiken. Vid en kommande analys av statistiken över nådeärenden, som avgjorts under år 1953, skall man finna, att dessa ärenden försvunnit, och märka, att antalet bifallsbeslut i enlighet med Högsta domstolens hemställan betydligt sjunkit.

Den kanske mest påfallande olikheten i uppfattning mellan Högsta domstolen och Kungl. Maj:t gäller meddelande av villkorlig dom av nåd. Detta intryck, som bestyrkes av uppgifterna i Tab. 8, bekräftas än mera av Tab. 10, som har hämtats ur konstitutionsutskottets memorial nr 17 år 1950. Det bör i detta sammanhang anmärkas, att villkorlig dom ofta beviljas av Kungl. Maj:t efter särskilt förordnande om verkställande av förundersökning i målet. Denna förundersökning föreligger icke vid Högsta domstolens prövning av ansökningen. Högsta domstolens yttrande och Kungl. Maj:ts beslut äro sålunda icke grundade på samma material.

Redan av Tab. 4 framgick, att vinningsbrotten intaga en dominerande plats bland nådeansökningarna. De dominera, såsom synes av Tab. 10, också Kungl. Maj:ts från Högsta domstolens yttranden avvikande bifallsbeslut. Än mera bestyrkes denna uppfattning av den undersökning av förhållandet mellan Kungl. Maj:ts bifallsbeslut och Högsta domstolens yttranden, som jag företagit på det i Tab. 4 redovisade materialet och som här presenteras i Tab. 11. Vid studiet av tabellen lär man finna, att Kungl. Maj:t ej godkänner domstolarnas val av påföljd och straff-

Tab. 9. Personer för vilka nåd söktes, fördelade efter påföljder, som ansökningarna avsett, och innehållet i Kungl. Maj:ts beslut, åren 1948—1952.

År	Avslag	Bifall	Bifall mot HD	Kol. 4 i % av kol. 3
I. Straffarbete				
1948	462	115	66	57
1949	323	93	55	59
1950	360	119	77	65
1951	399	163	123	75
1952	463	166	116	70
II. Fängelse				
1948	167	101	45	45
1949	141	77	51	66
1950	168	63	30	48
1951	220	77	47	61
1952	298	80	46	58
III. Förvandlingsfängelse				
1948	17	23	10	43
1949	16	21	7	33
1950	41	58	28	48
1951	30	53	31	58
1952	50	53	27	51
IV. Böter och viten				
1948	21	83	5	6
1949	18	118	14	12
1950	46	209	25	12
1951	46	140	21	15
1952	55	100	20	20
V. Förvaring och internering				
1948	45	9	3	33
1949	43	17	12	71
1950	36	11	4	36
1951	35	11	4	36
1952	39	8	6	75

Tab. 10. Nådeärenden under år 1949, i vilka Kungl. Maj:t med avvikelse från Högsta domstolens yttranden belt eller delvis bifallit nådeansökan.

Ådömt straff	Befrielse	Villkorlig dom	Villkorlig frigivning	Befrielse från för- vandlingsstraff om böter betalas	Uppskov med straf- fets verk- ställighet	Nedsättning av straffet
I. Förmögenhetsbrott						
Straffarbete högst 6 mån.	1	11	—	—	2	1
Straffarbete högst 1 år	—	18	—	—	—	4
Straffarbete över 1 år	—	2	2	—	1	4
Fängelse	—	6	—	—	1	1
Förvaring eller internering	—	—	—	—	—	12
Suspension, avsättning etc.	1	—	—	—	—	2
II. Ämbetsbrott						
Fängelse eller arrest	2	2	—	—	—	6
Böter, vite, förverkande, vederlag	—	—	—	—	—	1
Suspension, avsättning etc.	—	—	—	—	—	1
III. Andra strafflagsbrott						
Straffarbete högst 6 mån.	—	1	—	—	—	—
Straffarbete högst 1 år	—	1	—	—	—	1
Straffarbete över 1 år	—	2	—	—	—	9
Fängelse	—	8	—	—	—	—
Böter, vite, förverkande	—	—	—	1	—	—
IV. Rattfylleri						
Fängelse	—	10	—	—	4	10
V. Ransoneringsbrott, prisöverträdelser m. m.						
Fängelse	—	4	—	—	1	—
Böter, vite, förverkande, vederlag	4	1	—	7	—	19

Tab. 11. Personer för vilka nåd söktes, fördelade efter det brott, för vilket påföljden ådömts, och med angivande av innehållet i Högsta domstolens yttranden och Kungl. Maj:ts beslut, år 1950. Jfr Tab. 4 med Anm.

Brottstyp	Avslag KM=HD		Bifall KM=HD		Bifall KM mot HD	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Stöld	137	71	22	12	33	17
Snatteri	6	50	5	42	1	8
Rån	16	90	1	5	1	5
Egenmäktigt förfarande	11	69	4	25	1	6
Bedrägeri	76	79	12	13	8	8
Häleri	19	70	2	7	6	23
Förskingring	30	70	5	11	8	19
Olovligt förfogande	4	36	3	28	4	36
Gäldenärsbrott	5	45	—	—	6	55
Förmögenhetsbrott	304	71	54	13	68	16
Våld eller missfirmelse av tjänsteman	10	50	5	25	5	25
Fylleri	12	11	89	85	4	4
Förargelsesväckande beteende	2	29	4	57	1	14
Förfalskning	18	78	1	4	4	18
Mened	3	43	—	—	4	57
Fylleri och förargelsev. bet.	14	13	93	83	5	4
Övriga brott mot staten och allmänheten	31	62	6	12	13	26
Mord eller dråp	5	71	2	29	—	—
Misshandel	22	73	3	10	5	17
Fosterfördrivning	14	78	1	5	3	17
Våldtäkt	15	94	1	6	—	—
Hemfridsbrott	6	100	—	—	—	—
Sedlighetsbrott	37	70	9	17	7	13
Brott mot person	99	76	16	12	15	12
Rattfylleri	92	81	12	10	10	9
Övriga trafikbrott	7	48	4	26	4	26
Deklarationsbrott	12	63	3	16	4	21
Jakt- och fiskeförseelser	1	11	8	89	—	—
Öl- och spritförseelser	5	26	10	53	4	21
Varuinförsel- och varuutförselförseelser	10	29	15	42	10	29
Krisbrott	9	35	10	38	7	27
Lösdriveri	16	67	6	25	2	8
Militärbrott	25	57	17	39	2	4
Närmast ovan angivna brott	177	58	85	28	43	14

Tab. 12. Personer för vilka nåd söks, fördelade efter domstol, som slutligt dömt i målet, och efter innehållet i Högsta domstolens yttranden och Kungl. Maj:ts beslut, åren 1948—1952.

År	Avslag	Bifall	Bifall mot HD	Kol. 4 i % av kol. 3
I. Sista instans häradsrätt				
1948	126	61	21	34
1949	101	60	28	47
1950	108	123	21	17
1951	133	72	35	49
1952	171	65	30	46
II. Sista instans rådhusrätt eller polisdomstol				
1948	197	121	23	19
1949	182	114	34	30
1950	239	183	67	37
1951	275	199	83	42
1952	375	182	85	47
III. Sista instans hovrätt				
1948	304	131	70	53
1949	260	124	78	63
1950	325	129	81	63
1951	346	169	123	73
1952	387	144	101	70
IV. Sista instans Högsta domstolen				
1948	105	41	23	56
1949	29	16	8	50
1950	8	8	4	50
1951	13	3	2	67
1952	13	8	5	63

mätning vid förmögenhetsbrotten, vilket är anmärkningsvärt, eftersom dessa brott med avseende å brottsbeskrivningar och straffskalor grundligt reformerats under senare år. Det ligger nära till hands att på grundval av tabellens uppgifter uppställa hypoteser om justitieministerns inställning till vissa brottstyper, men sådana hypoteser kunna icke här framföras, då de icke säkert kunna verifieras på det föreliggande materialet.

Det återstår att undersöka, huruvida man kan påvisa skillnader

i relationerna mellan Högsta domstolens yttranden och Kungl. Maj:ts beslut med utgångspunkt från den domstol, som slutligt dömt i målet. En sådan undersökning har företagits och redovisas i Tab. 12. Högsta domstolen synes vara mera benägen än eljes att låta domen stå vid makt, om målet förekommit i två domstolsinstanser. Har emellertid den brottslige sökt intressedispens eller prövningstillstånd och fått ansökningen avslagen, synes Högsta domstolen emellertid vara mera benägen att tillstyrka bifall än om han nöjt sig med hovrättens dom. Det förtjänar i övrigt att antecknas, att de enda avslagsbeslut, som fattats mot Högsta domstolens tillstyrkan av ansökningen, avsett överinstansernas domar.

Man kan nu fråga sig, om Kungl. Maj:ts avvikelser från Högsta domstolens yttranden i bifallsbesluten äro uttryck för ett mera skönmässigt avgörande eller om de bygga på grundsatser, som också av Högsta domstolen antagits men icke konsekvent tillämpats. Den senare uppfattningen får näppeligen stöd i de statistiska uppgifterna. Nära hälften av Högsta domstolens tillstyrkanden av nådeansökningar avsåg före år 1952 fylleriböter. Såsom kommer att framgå av kapitlet om nådeskäl, upprätthålles en fast nådepraxis av Högsta domstolen och Kungl. Maj:t i fråga om vissa andra grupper av nådesökande. Sådana ansökningar utgöra uppskattningsvis var tionde av dem, som tillstyrkas av Högsta domstolen. I fråga om en grupp av ungefär motsvarande storlek framstår det uppenbart, att straffets verkställande är onödigt eller rent av skadligt. Också dylika fall tillstyrkas regelmässigt av Högsta domstolen. I fråga om den återstående tredjedelen av Högsta domstolens tillstyrkanden föreligga mera vanliga billighetsskäl. De tre förstnämnda grupperna äro mycket sparsamt företrädade bland de bifallsbeslut, som fattats mot Högsta domstolens hemställan. Det vill sålunda synas, att Kungl. Maj:t i långt högre grad än Högsta domstolen låter sig ledas av överväganden, där det fria skönet faller utslag till förmån för sökanden.

Sjätte kapitlet

FÖREMÅL FÖR NÅD OCH ANDRA RÄTTSFRÅGOR AVSEENDE TILLÄMPNINGEN AV NÅDEINSTITUTET

FÖR den, som icke känner till de problem, som uppkomma vid tillämpningen av 26 § Regeringsformen, kan detta stadgande synas ha fått en så tydlig avfattning, att några tolkningssvårigheter näp- peligen skulle kunna uppkomma. Så är emellertid icke fallet. Den rättshistoriska forskningen har uppvisat, att benådningsrätten före vår gällande Regeringsforms tillkomst icke antogs vara inskränkt till brottmål och att ansökningar om lindringar vid andra rätts- förluster förekommo och behandlades i den för handläggningen av nådeansökningar vedertagna ordningen. Genom Regeringsfor- mens stadgande inskränktes nådeprerogativet i dess 26 § till »brottmål«, men man kunde icke säkert veta, huru denna term skulle uppfattas. Ej heller kände man visshet om nåderättigheter- nas avsedda omfattning. Inskränkte de sig till rätten att »mildra livsstraff, återgiva ära och till Kronan förverkat gods«, eller skulle detta tillägg allenast uppfattas såsom en exemplifikation?

Redan år 1812 uppkom frågan, huruvida stadgandet tarvade en förklaring eller kunde dessförutan rätt förstås. I sin berättelse av den 20 april 1812 till Riksens ständer vid urtima riksdagen detta år anmälde justitieombudsmannen L. A. Mannerheim, att fråga uppkommit, huruvida rättigheten att i brottmål göra nåd borde sålunda förstås, att samma rättighet icke kunde sträckas till efter- gift av andra böter än Kronans andel i desamma. Med anledning härav gör Mannerheim följande uttalande¹:

¹ Se Bihang till samtliga Riks-Ståndens Protocoll vid Urtima Riks- dagen i Örebro 1812. Bd [1] (Örebro 1812), s. 87—89.

»Förklaring synes då först äga rum, när olika följder kunna dragas af Lagens icke nog bestämt uttryckta mening; men der dess bokstaf är tydlig och klar, der allmänt wedertagna begrepp om nåd, brottmål och straff ännu mera stadga begreppen om dess klarhet, der synes forskriften wara tydlig och verkställbar efter en och samma princip utan behof af förklaring.

Af sådan beskaffenhet synes mig innehållet af i fråga warande §. wara. De tillägg i densamma efter orden: i brottmål göra nåd, *att mildra lifsstraff, återgifwa ära och till Kronan förwerkat gods*, kunna ej anses såsom inskränkingar efter definitioner öfwer hwaruti nåderättigheterna egentligen bestodo. En sådan mening hade fordrat en hel annan Construction, såsom till exempel: *Konungen äger att i brottmål göra sådan nåd, att han kan mildra lifsstraff* etc. Till ytterligare ådagaläggande af §:s klarhet tje-nar anförandet af allmänna begreppen om nåd och straff. Hwad är nåd i brottmål? — förskoning från straff — Hwad äro böter? — straff. — Således måtte Konungen af nåd kunna förskona från böter.«

Ämbetsberättelsen remitterades i denna del till konstitutionsutskottet, vars sekreterare då var G. A. Silverstolpe, och utskottet anförde den 28 juli 1812 i ärendet följande²:

»Constitutions-Utskottet har, wid Remissernas emottagande funnit, att Riksens Höglofl. Ständers Justitie Ombudsman endast anført sine enskildta tankar i ämnet, utan att yttra någon twekan om §:ns ordaförstånd, eller derwid begära någon åtgärd, och har Constitutions-Utskottet derföre ansett sig ej böra upptaga detta ärende till pröfning.«

Dessa i debatten om tolkningen av grundlagarna helt förgättna ord uttrycka med skickliga formuleringar en dåtida uppfattning om tolkningsprinciperna, vilken tillika belyses med ett konkret exempel. Sedan dess ha många andra principer antagits och förkastats.³ I våra dagar synes ämnet ägnat att belysas ur semantisk synpunkt. Här är icke platsen att genomföra en så omfattande undersökning. Utrymmet tillåter allenast en undersökning av den tolkning av 26 § Regeringsformen, som kommit till uttryck vid tillämpningen av stadgandet vid utövningen av Kungl. Maj:ts benådningssrätt.

² Se a. a. Bd 3 (Örebro 1813), s. 2050—2051.

³ Se O. Westerberg, RF § 84 (Sthm 1953).

Det dröjde icke länge förrän Kungl. Maj:t fick anledning att pröva stadgandets räckvidd. I dessa frågor hade Högsta domstolen snart skaffat sig det avgörande inflytandet. Fann Högsta domstolen, att en ansökning icke avsåge tillämpningen av 26 § Regeringsformen, hemställde domstolen vanligen, att Kungl. Maj:t måtte finna ansökningen «innefatta ett ämne, som ej utgör föremål för nåd». Från denna formulering stammar den numera gängse beteckningen *föremål för nåd* i fråga om påföljder, vilka ansetts kunna av nåd mildras. I andra fall, såsom där nådeansökningen avser amnesti eller abolition eller eljes finnes vara för tidigt väckt, plägar Högsta domstolen hemställa, att den »lämnas utan avseende». Högsta domstolen har ägnat uppmärksamhet också åt andra rättsfrågor. När domstolen tillstyrkt mildring i straffet, har tvekan kunnat råda om, huru det återstående straffet skulle verkställas, och domstolen har då till undanröjande av sådan tvekan föreslagit, huru man därmed borde förfara. Även i andra fall har Högsta domstolens yttrande innehållit vägledning för Kungl. Majt i rättsfrågorna.

Nådeärenden, där nådebeslutet innefattat något mera och annat än ett rent skönsmissigt avgörande, ha tidigt vunnit uppmärksamhet hos utgivarna av rättsfallssamlingarna. Sålunda redovisar Carl Schmidt i sitt Juridiskt Arkiv talrika nådeärenden, av vilka flertalet angår mildrande av dödsstraff. Chr. Naumann fortsatte i sin Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning att referera nådeärenden med rättsfrågor och ägnade därvid särskild uppmärksamhet åt sådana, där han själv i egenskap av ledamot av Högsta domstolen deltagit i ärendets behandling. Traditionen har förts vidare till Nytt Juridiskt Arkiv, där man bland rättsfallsreferaten finner många nådeärenden. Utom ramen för denna framställning falla nådeärenden, i vilka Regeringsrätten avgivit yttranden och som förekomma bland referat och notiser i Regeringsrättens Årsbok.

Den omständigheten, att nådeärenden, där rättsfrågor aktualiserats, redovisas i rättsfallssamlingarna, har otvivelaktigt sta-

biliserat bedömningen av senare förekommande sådana ansökningar. Därtill kommer, att ärendena genom att på detta sätt nå offentligheten blivit lätt tillgängliga för rättsvetenskapliga författare, vilka kommenterat avgörandena och insatt dem i deras rättsystematiska sammanhang. Ännu har emellertid icke någon på grundval av de sålunda refererade nådeärendena givit en samlad redogörelse för de rättsfrågor, som uppkomma vid bedömningen av nådeansökningar.

De i rättsfallssamlingarna redovisade nådeärenden, där rättsfrågor förelegat, utgöra samlade en — om icke uttömmande — dock tillförlitlig grundval för en undersökning av Högsta domstolens och Kungl. Maj:ts tolkning av 26 § Regeringsformen och för en redogörelse för lösningen av övriga förekommande rättsfrågor. Då jag nu redovisar resultatet av ett sådant studium, sker det icke med anspråk på fullständighet. Många refererade nådeärenden äro icke längre aktuella, enär de påföljder, som avses med ansökningen, ej längre finnas, eller de verkställighetsregler, till vilka den anknyter, icke längre äro gällande. Stundom ha emellertid även sådana ärenden intresse för förståelsen av rättsutvecklingen och förtjäna då att uppmärksammas.

Framgår det av en ansökning, att den i själva verket ej såsom anges i ansökningen avser utövningen av Kungl. Maj:ts i 26 § Regeringsformen givna benådningsrätt utan gäller dispens eller någon form av nådigt vedermäle, skall den icke handläggas i den ordning, som föreskrives i nyssnämnda stadgande. Anmäles ärandet likväl till föredragning i Högsta domstolen, förklarar domstolen, att det icke ankommer på den att avgiva yttrande över ansökningen. Skall ansökningen handläggas i något av statsdepartementen meddelar Högsta domstolen förordnande härom. Så har Högsta domstolen förfarit dels i fråga om en ansökning, att Kungl. Maj:t måtte av nåd tillerkänna sökanden ersättning för skada, beträffande vilken ersättningsanspråket mot Riksförsäkringsanstalten preskriberats, dels också beträffande en ansökning från en frånskild man, att Kungl. Maj:t måtte av nåd befria honom från

ådömd skyldighet för honom att utgiva underhållsbidrag till sin franskilda hustru (NJA 1942 s. 381, I-II).

Hänför sig en nådeansökning till ett mål av beskaffenhet att kunna tillhöra Regeringsrättens eller Kammarrättens slutliga prövning, ankommer det på Regeringsrätten att avgiva yttrande över ansökningen. Sådana ärenden falla utom ramen för denna framställning. Här skall emellertid antecknas, att den tvekan, som uppkommit, huruvida även spörsmål om anstånd med verkställigheten av sådan påföljd skulle prövas av Högsta domstolen eller av Regeringsrätten, numera lösts genom en i samråd med domstolarna inom justitiedepartementet upprättad promemoria av den 15 januari 1947, vari det härom säges följande

»Principiellt böra dylika ansökningar avgöras efter H. D:s hörande. Undantag göres dock av praktiska skäl för sådana ansökningar, som ske i samband med att besvär i samma fråga anföras hos R. R. eller efter det att sådana besvär prövats av R. R. I dessa båda fall skola ansökningarna avgöras efter R. R.:s hörande.«

Det överväldigande stora antalet nådeärenden härröra från ansökningar, över vilka Högsta domstolens yttrande skall inhämtas. I dessa ärenden behandlas först frågan, huruvida ansökningen innefattar ett ämne, som utgör föremål för nåd. Finnes så vara fallet, undersökes, huruvida annat hinder föreligger att nu upptaga ansökningen till prövning. Finnes så ej vara fallet, prövar Högsta domstolen, huruvida anledning förekommer att tillstyrka bifall till ansökningen. Beslutes, att ansökningen skall på ett eller annat sätt tillstyrkas, undersökes slutligen, huruvida tillstyrkandet ger anledning att anbefalla särskild föreskrift med avseende å verkställigheten av resterande del av den ådömda påföljden.

Vid avgörandet av frågan, huruvida en nådeansökning innefattar ett ämne, som utgör *föremål för nåd*, har man att taga grundlagsstadgandets ordalydelse (se ovan s. 12) till utgångspunkt. Redan Mannerheim fäste avgörande vikt vid orden »brottmål« och »straff«, och hans uppfattning stödes ytterligare av orden »den

brottslige« och »dömd«. Ehuru det skall visa sig, att man vid tillämpningen av nådeinstitutet i några hänseenden sprängt dessa ramar, kunna de dock brukas för att hålla huvuddelen av det skiftande stoffet på plats och för att åskådliggöra, varför åtskilliga ansökningar ansetts innefatta ämnen, som ej utgöra föremål för nåd.

Redan av det ovan sagda torde ha framgått, att den, som blivit i den för *tvistemål stadgade ordning* ådömd en för honom ofördelaktig påföljd, vare sig det nu gäller skadestånd eller annat, icke kan räkna med att få en ansökan att av nåd befrias från påföljden upptagen i den ordning, som avses i 26 § Regeringsformen. Här brister det såväl i avseende å målets beskaffenhet som beträffande påföljdens art. Talan om enskilt anspråk i anledning av brott må emellertid även föras i samband med åtalet enligt den för rättegången i brottmål stadgade ordning. Förpliktats i sådant mål svaranden att utgiva skadestånd, utgör den omständigheten, att ersättningsskyldigheten ålagts honom i brottmål, icke grund för att anse en ansökan att av nåd befrias från skadeståndsskyldigheten innefatta ett ämne, som utgör föremål för nåd, ty ersättningsanspråket kunde även ha avgjorts i tvistemål, och skadestånd har icke karaktären av straff. Det är sålunda att anteckna, att Kungl. Maj:t i enlighet med Högsta domstolens yttranden funnit ansökningar av den, som förpliktats att utgiva ersättning för skada, som vid olaga jakt tillfogats villebrådsbeståndet (NJA 1944 s. 453), av den, som förpliktats⁴ ersätta postverket avgifter för obehörig postbefordran (NJA 1946 s. 443), och av den, som vid resa utan färdbiljett ådömts skyldighet att gälda dubbelt biljettpris (NJA 1951 s. 67) innefatta ämnen, som ej utgöra föremål för nåd.

Uppmärksamhet förtjäna i detta sammanhang också ansökningar avseende befrielse av nåd från *föreläggande* att inom viss

⁴ Se H. Strömberg, Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare. Akad. avh. (Skrifter utg. av Juridiska fakulteten i Lund. 10. Lund 1949), s. 279 f.

tid företaga föreskriven åtgärd vid äventyr av vite i penningar eller åtgärdens företagande av myndighet på den försumliges bekostnad.⁵ Ett sådant föreläggande kan enligt åtskilliga författningar åläggas utan att ansvarstalan föres och enligt andra i samband med sådan talan. Befrielse från skyldighet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse kan ej ske av nåd, ty den situation har ej ännu inträtt, då hotet förverkligas. Sålunda har Kungl. Maj:t i enlighet med Högsta domstolens yttranden funnit ansökningar om befrielse från lagfartsföreläggande (NJA 1937 s. 272), från föreläggande att återställa byggnad i skick enligt fastställd ritning (NJA 1945 s. 588) och från skyldighet att bortflytta å ett fornminne uppförda byggnader (NJA 1947 s. 119) innefatta ämnen, som ej utgöra föremål för nåd. Däremot har Kungl. Maj:t i överensstämmelse med Högsta domstolens hemställan i ett av förevarande ärenden (NJA 1945 s. 588) funnit *utdömt vite i penningar* utgöra föremål för nåd. Denna ståndpunkt är desto mera naturlig, som vite i penningar enligt bötesverkställighetslagen förvandlas efter de för böter gällande regler. Annorlunda förhåller det sig med det fordringsanspråk, som uppkommer, sedan en prestation utförts på den försumliges bekostnad.

Det händer, att man ansöker att av nåd bliva befriad från ett *straffprocessuellt tvångsmedel*, som ålagts till tryggande av bevisningen, av rättegångens genomförande eller den ådömda påföljdens rättidiga verkställande, t. ex. häktning, reseförbud, kvarstad, skingringsförbud, beslag eller sinnesundersökning. Ehuru de nämnda tvångsmedlen ofta innebära ett betydande ingrepp i den misstänktes eller dömdes frihet och ofta orsaka honom psykiskt lidande, äro de icke att uppfatta såsom påföljder av brottet utan allenast såsom tvångsmedel för genomförande av rättegången eller av straffverkställigheten. I enlighet härmed har Kungl. Maj:t på

⁵ Om vitets karaktär av straff och tvångsmedel se särskilt E. Fahlbeck, Förvaltningsrättsliga studier. [I] (Sthm 1938), s. 7—85; jfr N. Stjernberg, Den positiva straffrättens allmänna del. H. 1 (Upps. 1920), s. 42 f.

Högsta domstolens hemställen funnit ansökningar avseende befrielse från häkte av den, som avbidar rannsaking (NJA 1933 s. 458), och av den, som i avbidan på domens vinnande av laga kraft förordnats skola kvarbliva i häkte (NJA 1924 s. 81), och befrielse från ålagd sinnesundersökning (NJA 1929 s. 399) innefatta ämnen, som ej utgöra föremål för nåd.

Liksom i tvistemål skall i brottmål den tappande parten ersätta vederparten hans *rättegångskostnader* och utgiva ersättning till hörda vittnen. Denna påföljd av målets utgång har icke karaktären av straff utan av ersättning till vederpart och vittnen för havda kostnader. Det är därvid likgiltigt, om kostnaderna förskotterats av statsverket eller så ej skett. I enlighet med Högsta domstolens yttranden har Kungl. Maj:t funnit ansökningar av åklagare, som tappat målet, att befrias från skyldighet att återgälda statsverket förskjutna vittneslöner (NJA 1894 s. 655) och av sakfälld att befrias från utgivande av vittneslön (NJA 1934 s. 82) och från skyldighet att till statsverket återgälda ersättning, som i målet tillerkänts för honom förordnad offentlig försvarare (NJA 1951 s. 553), innefatta ämnen, som ej utgöra föremål för nåd.

Det har i litteraturen ofta och med rätta framhållits, att benådningen icke innebär en ändring av domen utan av straffet. Denna uppfattning vinner stöd i bedömningen av nådeärenden, där ansökningen avsett förändring av *brotsrubricering* eller av straffrörelseförklaring med därav följande omhändertagande. I förstnämnda hänseende må hänvisas till en ansökning, att rubriceringen skulle förändras från stöld till snatteri (NJA 1920 s. 142) och till ansökningar avseende förändring av *iterationsrubriceringen* (NJA 1888 s. 1 och 1929 s. 401), vilka tre ansökningar ansågos innefatta ämnen, som ej utgjorde föremål för nåd.

Har domstol funnit någon saker till brott men enligt bestämmelserna i 5 kap. 5 § Strafflagen förklarar honom strafflös, blir den *straffrörelseförklarade* i allmänhet omhändertagen förvård å sinnessjukhus enligt 47 § Sinnessjuklagen eller för behandling å alkoholistanstalt enligt 25 § Alkoholistlagen. Dessa påföljder av brottet äro

för de straffriförklarade mången gång lika kännbara som straff men sakna redan på grund av ordavalet i 5 kap. 5 § Strafflagen egenskapen att vara straff. Det är här fråga om ett på kriminell indikation gjort omhändertagande för medicinsk vård. Väl intagen på sinnessjukhus eller alkoholistanstalt, är den straffriförklarade underkastad det tvång, som finnes nödvändigt med hänsyn till ändamålet med intagningen. En ansökan att av nåd bli utskriven (NJA 1930 s. 655), överflyttad till annan anstalt (NJA 1937 s. 478) eller i stället för vård å sinnessjukhus få undergå tidsbestämt straff (NJA 1947 s. 356) har därför icke ansetts innefatta ett ämne, som utgör föremål för nåd. Den som sålunda omhändertagits är hänvisad att söka utskrivning eller annan ändring enligt de i nyssnämnda lagar givna särskilda föreskrifterna för sådana intagna.

Sedan jag, som redan i bokens andra kapitel behandlat frågan om förhållandet mellan nåd å ena samt amnesti och abolition å andra sidan, i den här ovan givna framställningen dragit upp konturerna kring nådeinstitutet, sådant det idag framträder i benädningspraxis, skall jag nu behandla de *påföljder, som utgöra föremål för nåd*. Innan jag därvid redovisar benädningspraxis i fråga om varje enskild påföljd, skall jag här taga upp några för dem gemensamma problem avseende frågan, huruvida en nådeansökning på grund av senare förekommande förhållanden förfallit, och beträffande spörsmålet, huruvida Kungl. Maj:t kan helt fritt råda över arten av den påföljd, som den brottslige på grund av nådebeslutet underkastas.

Enligt 5 kap. 13 § Strafflagen förfaller allt straff, när förbrytaren dör. Stadgandet innehåller emellertid undantag dels för böter i vissa fall, dels för konfiskation. Fråga uppkommer nu, huruvida en nådeansökning förfaller, om den brottslige dör före dess avgörande. Detta spörsmål har i ett nådeärende (NJA 1947 s. 81), avgjort före 1948 års lagändring, besvarats jakande.

Har en nådeansökning ingivits av annan än den brottslige själv, bereder man denne tillfälle att yttra sig över ansökningen. Huru skall man nu förfara, om han förklarar sig icke vara villig att mot-

taga den för honom sökta nåden? Redan av 26 § Regeringsformen framgår, att nåden skall hava beviljats, innan den brottslige har att taga ställning till frågan, huruvida han skall mottaga den. I nådepraxis har tidigt klarlagts, att den brottslige icke före nådeärendets avgörande kunde bestämma sig för att undergå det honom ådömda straffet (NT 1864 s. 301 och 302). I enlighet med denna uppfattning har Kungl. Maj:t till avgörande upptagit en nådeansökning, ehuru den brottslige på förhand förklarat sig icke vara villig att mottaga den för honom sökta nåden (NJA 1926 s. 90; jfr dock formuleringen av Kungl. Maj:ts utslag i ärendet NJA 1935 s. 356).

Reglerna om förening av straff i 4 kap. 3 och 4 §§ Strafflagen medföra i vissa situationer komplikationer vid handläggningen av nådeärenden. Situationen ter sig olika, alleftersom ansökningen avser straffet för hela den samlade brottsligheten eller allenast ett av de ådömda straffen. Avser nådeansökningen straffet för hela den samlade brottsligheten, men förordnande om gemensamt straff ännu icke genom laga kraft ägande dom eller beslut meddelats, har ansökningen upptagits till prövning med hänsyn till bestämmelsen i 4 kap. 4 § Strafflagen, att endera straffet må verkställas utan avbidan på förening av straffen (NJA 1943 s. 353).

Avser åter nådeansökningen allenast ett av de ådömda straffen, är Kungl. Maj:t obenägen att upptaga nådeansökningen till prövning. Kungl. Maj:t har sålunda lämnat nådeansökningar utan avseende såväl i det fall, att förordnande om gemensamt straff blivit före nådeansökningens avgörande genom laga kraft ägande dom eller beslut meddelat (NJA 1942 s. 41 första ref. och 1951 s. 554), som i det fall, att förordnande om gemensamt straff ännu ej vunnit laga kraft (NJA 1942 s. 41 andra ref.). I båda hänseendena har Kungl. Maj:t emellertid blivit tvungen att i särskilda fall modifiera sin ståndpunkt. I ett ärende (NJA 1951 s. 304) hade det ena av straffen verkställts men det andra icke, när gemensamt straff bestämdes, och nådeansökningen — dagtecknad innan förordnandet meddelades — avsåg blott det icke verkställda straffet. I enlighet med Högsta domstolens uppfattning, att ansökningen borde

uppfattas såsom avseende den icke verkställda återstoden av det gemensamma straffet, blev ansöknings upptagen till prövning. I ett annat ärende (NJA 1951 s. 651) hade domen, varigenom förordnande om gemensamt straff meddelades, icke vunnit laga kraft, när ansöknings handlades. Med hänsyn till det förhållandet, att den brottslige då undergick det först ådömda straffet, blev ansöknings i enlighet med Högsta domstolens hemställan upptagen till prövning.

Frågan, huruvida Kungl. Maj:t kan fritt råda över arten av den påföljd, som den brottslige på grund av nådebeslutet skall underkastas, har endast blivit i enstaka fall prövad av Högsta domstolen. Av dessa fall får man emellertid det intrycket, att Kungl. Maj:ts handlingsmöjligheter äro mycket vidsträckta och icke bundna vid de former och begränsningar, som enligt gällande lagstiftning åläggas domstolarna vid utmätandet av påföljdens art och storlek. Här må hänvisas till åtskilliga nådeärenden (t. ex. NJA 1937 s. 607 och 1938 s. 221), vilka i annat sammanhang behandlas. Det är vidare bekant, att Kungl. Maj:t i fall, som det icke funnits anledning att referera, anpassat påföljden efter den i nådeärendet föreliggande situationen utan band av lagstiftningen. Emellertid må det framhåvas, att Kungl. Maj:t i det överväldigande stora antalet bifallsbeslut tillpassar den mildare påföljden efter den allmänna lagstiftningens regler. Tillika bör uppmärksammas, att Kungl. Maj:t undviker att bryta mot föreskrifter till skydd för lagöverträdaren (se t. ex. NJA 1941 s. 231).

Till slut skall jag fästa uppmärksamheten på den principiellt betydelsefulla frågan, om Kungl. Maj:t av nåd kan på ansökan av den brottslige förändra påföljden i skärpande riktning. Detta spörsmål kan icke besvaras, förrän frågeställningen klarlagts. Vad menas med straffens stränghet? Avser man därmed den i 2 kap. 1 § Strafflagen uttryckta ståndpunkten, att de där angivna straffarterna i förhållande till varandra anses svårare eller lindrigare efter den ordning, vari de där äro nämnda? Eller menar man det mått av lidande, som i den konkreta situationen skulle tillfogas

den brottslige vid användning av ett visst mått av en straffart eller av ett motsvarande mått av en annan? Skall man taga lagens abstrakta måttstock eller den brottsliges? Problemet aktualiserades i ett nådeärende, där den brottslige till förkortning av strafftiden önskade få fängelsestraff utbytt mot straffarbete enligt den i 4 kap. 6 § Strafflagen uttryckta skalan, att straff å fängelse i visst fall svarar mot straffarbete under hälften så lång tid. I enlighet med Högsta domstolens hemställan fann Kungl. Maj:t ansökningen innefatta ett nådeämne (NJA 1926 s. 89). Med den numera använda kvalificerade villkorliga domen skulle man kunna tänka sig, att den villkorligt dömda skulle föredraga ett kortvarigt frihetsstraff framför en sådan villkorlig dom med övervakning och vittgående föreskrifter, t. ex. avseende omhändertagande för skydds-uppfostran. Efter den i nyssnämnda nådeärende antagna uppfattningen torde en ansökan härom innefatta ett ämne, som utgör föremål för nåd. Något annat är, att Kungl. Maj:t näppeligen är benägen att bifalla ansökningar om förändring av straff från en straffart till annan i här avsedd riktning.

Är den ådömda påföljden *straffarbete* eller *fängelse*, möta åtskilliga rättsfrågor, som här skola upptagas till behandling. Under vilka förutsättningar kan ett sådant frihetsstraff förändras till villkorlig dom? Kan Kungl. Maj:t medgiva villkorlig frigivning utom ramen för reglerna om villkorlig frigivning? Kan Kungl. Maj:t medgiva uppskov med straffverkställigheten utom de i lagstiftningen givna begränsningarna? Kan Kungl. Maj:t av nåd medgiva, att tid för sjukhusvistelse inräknas i strafftiden eller medgiva avräkning av häktningstid?

Det praktiskt viktigaste spørsmålet är, huruvida och i vilken omfattning Kungl. Maj:t kan av nåd medgiva *villkorligt anstånd med straffverkställigheten*. Vid studium av refererade nådeärenden visar det sig, att Kungl. Maj:t i enlighet med Högsta domstolens yttranden ansett sig kunna meddela sådant anstånd utom ramen för den vid tiden gällande lagstiftningen om villkorlig dom. Den omständigheten, att strafftiden överstigit gällande maximitid för villkor-

lig dom, har sålunda icke ansetts hindra prövning av frågan, om villkorligt anstånd kunde av nåd medgivas (t. ex. NJA 1942 s. 250). Ej heller det förhållandet, att den brottslige tidigare ådömts urbota straff, ansågs på sin tid (t. ex. NJA 1917 s. 273) hindra sådan prövning, lika litet som den omständigheten, att påföljden avsett överträdelse av Strafflagen för krigsmakten (NJA 1938 s. 531 och 1939 s. 380). Av det först omnämnda nådeärendet (lik-som redan av NJA 1934 s. 434) framgår tillika, att villkorligt anstånd kan av nåd beviljas med återstod av straffverkställighet, när den brottslige redan vid tidpunkten för nådeärendets avgörande börjat avtjäna straffet.

Har den villkorliga dom, som den brottslige ådömts, på grund av ny lagöverträdelse eller åsidosättande av föreskrift förverkats, kan Kungl. Maj:t av nåd medgiva, att den villkorliga domen alltför skall äga bestånd. Fråga uppkommer då, om prövotiden skall räknas från den villkorliga domen eller från Kungl. Maj:ts beslut i nådeärendet. I yttrande över en nådeansökning har Högsta domstolen i sådant fall förordnat, att prövotiden räknas från Kungl. Maj:ts beslut (NJA 1942 s. 378), och Kungl. Maj:t följde domstolens hemställan. Kungl. Maj:t har även ansetts kunna av nåd i en meddelad villkorlig dom inräkna före eller efter den villkorliga domens meddelande lagförd brottslighet (t. ex. NJA 1929 s. 424 och 1936 s. 188). När Kungl. Maj:t av nåd upphäver förverkande av villkorlig dom utan övervakning, kan Kungl. Maj:t samtidigt förordna, att den dömde skall stå under övervakning (NJA 1942 s. 378) och att han skall vara skyldig att ställa sig meddelade föreskrifter eller anordningar till efterrättelse (NJA 1929 s. 424 och 1942 s. 378).

Många av de frågeställningar, som förekommit vid meddelande av villkorlig dom av nåd eller vid upphävande av nåd av förverkande av villkorlig dom, framträda också vid *villkorlig frigivning*. Ansökningar rörande villkorlig frigivning avse vanligen frigivning i förtid. Redan tidigt prövades frågan, huruvida en sådan ansökan innefattade ett ämne, som utgjorde föremål för nåd, och besvarades

jakande (NJA 1916 s. 248), och denna uppfattning har sedermera upprätthållits (NJA 1939 s. 560). Det har ansetts tillkomma Kungl. Maj:t att vid beviljande av villkorlig frigivning meddela förordnande om tillsyn och skyldighet att ställa sig föreskrift till efterrättelse.

Eftersom villkorlig frigivning endast får åtnjutas av dem, som ådömts straffarbete på viss tid eller fängelse, bliva reglerna om villkorlig frigivning icke tillämpliga på personer, som ådömts livstids straffarbete. Man har emellertid med avseende å livstidsfångar medgivit benådning från återstående strafftid i huvudsaklig överensstämmelse med bestämmelserna i lagen om villkorlig frigivning. Därvid har man dock förordnat om särskild prøvotid och stundom fastställt betingelser gällande även efter prøvotidens slut (NJA 1938 s. 221).

I fråga om *uppskov med verkställigheten av straff* av fängelse eller straffarbete gällde tidigare, att straffverkställigheten endast kunde uppskjutas genom ingivande av ansökan om nåd. Detta medförde, att ett stort antal nådeansökningar ingåvos för att få uppskov med verkställigheten (t. ex. NJA 1911 s. 592 och 1925 s. 314). Dessa otillfredsställande förhållanden önskade Strafflagberedningen undanröja och föreslog i sitt Betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m. m. (SOU 1944:50, s. 259 f.), att länsstyrelsen skulle få befogenhet att medgiva uppskov. I enlighet härmed innehåller 15 § andra stycket Lagen om verkställighet av frihetsstraff en sådan bestämmelse. När ännu nådeansökningar avseende uppskov med verkställigheten ingivas, lämnar Kungl. Maj:t vanligen ansökningen utan bifall under erinran om nämnda stadgande.

Enligt Strafflagberedningens tanke borde en nådeansökning avseende uppskov med verkställigheten av frihetsstraff icke längre föranleda uppskov med straffverkställigheten i avbidan på beslut i nådeärendet. Denna ståndpunkt blev dock under det fortsatta lagarbetet förkastad, i det man menade sig icke böra betaga Kungl.

Maj:t möjligheten att helt befria den brottslige från straffet, ersätta det med bötestraff eller förordna om villkorlig dom. Enligt 15 § första stycket nyssnämnda lag medför nådeansökan avseende nu nämnd lindring av straffet för den, som ej är häktad, i princip anstånd med verkställigheten i avvaktan på beslut i anledning av nådeansökningen, såvida ansökningen ingives före verkställighetens början (jfr. NJA 1919 s. 302).

Vad därefter angår *inräknande i strafftiden av tid, då fången varit intagen på sjukhus*, som ej står under Fångvårdsstyrelsens inseende, gällde enligt 1898 års lagstiftning om beräkning av strafftid, att straffverkställigheten avbröts av sådan sjukhusvistelse. Fången kunde endast av nåd få tiden för sjukhusvistelsen inräknad i strafftiden, vilket föranledde ett betydande antal nådeansökningar (t. ex. NJA 1942 s. 493 avseende straffarbete och NJA 1945 s. 1 beträffande förvaring). I sitt förenämnda Betänkande (SOU 1944:50 s. 143–147) har Strafflagberedningen redogjort för de då rådande förhållandena och för benädningspraxis. Sedan dess förslag till rätt till avräkning upptagits i modifierad form i 28 § Lagen om verkställighet av frihetsstraff, ha skälen till nådeansökningar rörande sådant inräknande i praktiken bortfallit.

Slutligen må uppmärksamheten fästas på möjligheten att uppnå avkortning av strafftiden genom *avräkning av häktningstid* enligt reglerna i 4 kap. 12 § Strafflagen. Det faller utom ramen för denna framställning att redogöra för de principer, som komma till användning med avseende å avräkningen. I detta hänseende hänvisas till Strahls framställning i hans Om påföljder för brott (s. 124–125). I sitt betänkande om Enhetligt frihetsstraff m. m. (SOU 1953:17, s. 139–141) har Strafflagberedningen föreslagit vissa smärre utvidgningar av möjligheten till sådan avräkning. Man har emellertid icke vågat föreslå, att häktningstiden alltid skulle till fullo avräknas, utan bibehållit domstols rätt att pröva, om och i vad mån sådan avkortning av strafftiden skall ifrågakomma. Kungl. Maj:t har av gammalt ansett sig kunna av nåd medgiva avräkning

av häktningstid, och anledning finnes att antaga, att Kungl. Maj:t även i fortsättningen vid enstaka tillfällen kommer att begagna sin behörighet härtill.

Medan straffarbete och fängelse representera frihetsstraffet i dess typiska utformning brukar man hänföra *ungdomsfängelse*, *förvaring* och *internering* till frihetsberövanden av skyddsåtgärds karaktär. I lagstiftningen framträder ungdomsfängelse emellertid såsom ett straff, varemot förvaring och internering skola ådömas »i stället för straff«. I benådningspraxis har man alltsedan tillkomsten av dessa tre skyddsåtgärder funnit ansökningar avseende någon av dem innefatta ämnen, som utgöra föremål för nåd. Något annat är, att Kungl. Maj:t regelmässigt finner ådömandet av skyddsåtgärden berättigad och endast sällan avkortar tiden för frihetsberövandet. Det är efter lagstiftningens klara ord rätt naturligt, att man finner nådeämne föreligga vid ungdomsfängelse. När man finner så vara fallet också i fråga om förvaring och internering, beror detta säkerligen på vetskapen om det lidande, som det relativt tidsbestämda långvariga frihetsberövandet innebär för den abnorme men icke straffrie lagöverträdaren.

I fråga om ungdomsfängelse liksom beträffande förvaring och internering är i lagstiftningen föreskrivet, att påföljden må verkställas genast efter domen utan hinder av däremot förd talan. Fråga uppkommer nu, huruvida verkställigheten kan uppskjutas genom ingivande av en nådeansökan. Vid prövning av ett nådeärende, där den brottslige ådömts ungdomsfängelse och sökte anstånd med verkställigheten, ansågs det av Högsta domstolen innefatta ett ämne, som ej utgjorde föremål för nåd, och Kungl. Maj:t beslöt i enlighet med denna hemställan (NJA 1938 s. 584). Skulle denna grundsats icke upprätthållas, vore de i lagstiftningen givna reglerna till tryggande av omedelbar verkställighet verkningslösa.

Beslut, varigenom någon kvarhålles i ungdomsfängelse eller på säkerhetsanstalt, kan icke överklagas. Önskar den intagne bliva mot nämndens beslut utskriven på prov från anstalten, står honom endast nådevägen till buds. Detta förhållande uppmärksammades

vid lagrådsremissen av förslaget till lagstiftning om förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare. Därvid anförde justitieministern (1927 års Riksdag, Prop. nr 10, s. 44), att besvärsmått över beslut rörande en till förvaring intagen persons kvarhållande på anstalten ej erfordrades, enär i nådeprerogativet låge innesluten rätten att meddela befrielse från den påföljd av begånget brott, som ligger i förvaring. Bland refererade nådeärenden förekomma ansökningar av intagen på vårdanstalt att befrias från förvaringen (NJA 1929 s. 257), av intagen på säkerhetsanstalt att bliva på prov utskriven (NJA 1939 s. 433 och 1953 s. 664) och av intagen på anstalt för verkställighet av ungdomsfängelse att bliva på prov utskriven (NJA 1941 s. 366), och ansökningarna ha av Kungl. Maj:t på Högsta domstolens hemställan ansetts innefatta ämnen, som utgöra föremål för nåd.

Med avseende å *förvandlingsfängelse* och *arrest* såsom militärt disciplinstraff ha icke förekommit några avgöranden i nådeärenden av rättsfrågor, vilka numera ha intresse. Det skall emellertid antecknas, att dessa båda påföljder av brott, då de åläggas genom dom, kunna verkställas utan hinder av däremot förd talan. Av detta förhållande torde man vara berättigad att mena, att ingivandet av en nådeansökning icke medför uppskov med verkställigheten i avbidan på beslut i anledning av ansökningen och att en ansökan om anstånd med straffverkställigheten innefattar ämne, som ej utgör föremål för nåd. Har arreststraffet ännu ej verkställts, kan den dömda naturligtvis av nåd befrias därifrån (NJA 1936 s. 710).

Med avseende å *böter* och *viten* uppkomma förutom allehanda verkställighetsfrågor problemen, huruvida benådningsrätten avser annat än Kronans andel i de utdömda beloppen och om redan erlagda bötes- eller vitesbelopp kunna av nåd återgivas. I det förra hänseendet må först hänvisas till Justitieombudsmannens ovan (s. 64) återgivna uttalande. Mannerheims där intagna ståndpunkt bestrykes av två refererade nådeärenden (NT 1880 s. 726 och NJA 1919 s. 225). I dessa båda ärenden nedsattes av nåd böter och vite

till förfång för enskilds anspråk på andel i beloppen. Ifrågavarande nådeärenden erbjuda intresse även i det senare hänseendet. Kungl. Maj:t har nämligen vid båda tillfällena funnit den omständigheten, att böter eller vite redan erlagts, icke utgöra hinder för ärendets prövning och har vid bifall till ansökningarna förordnat, att av nåd efterskänkt belopp skulle återbetalas till den brottslige.

Reglerna om verkställighet av bötesstraff hade under lång tid och trots partiella reformer visat sig socialt ogynnsamma. På initiativ av dåvarande justitieministern Schlyter kom en genomgripande reform till stånd genom 1937 års lagstiftning om verkställighet av bötesstraff, vilken tillika avsåg verkställighet av utdömda viten. Tidigare hade åtskilliga missförhållanden kunnat rättas till genom bifall till nådeansökningar (t. ex. NJA 1932 s. 242 och 449, 1933 s. 242 och 1937 s. 83). Det fanns anledning att hoppas, att lagreformen skulle göra nådeansökningar avseende uppskov med verkställighet av bötesstraff överflödiga, men så har ej visat sig bliva fallet, trots att ansökningarnas antal har betydligt minskat. Det skall emellertid antecknas, att åtskilliga av nu förekommande nådeansökningar äro överflödiga.

Det är naturligt, att vissa grupper av personer, som icke kunnat eller icke velat erlægga böterna, med fruktan se den dag, då frågan om förvandling av böterna skall upptagas till prövning, och att de av den grund ansöka om nåd under återopande av allehanda skäl. Kungl. Maj:t önskar emellertid sällan föregripa den prövning av föreliggande omständigheter, som tillkommer förvandlingsdomstolen att företaga enligt reglerna om nedsättning av eller befrielse från förvandlingsstraff. Därför plägar Kungl. Maj:t under hänvisning till ifrågavarande stadgande lämna sådana ansökningar utan bifall. Det är först, när förvandlingsbeslutet föreligger, som det är tid att söka nåd.

Ehuru endast ett ringa antal av ådömda bötesstraff gå till beslut om förvandling, förekomma ännu nådesansökningar avseende befrielse från förvandlingsfängelse. Kungl. Maj:t visar vid behandlingen av nådeärendena ofta fördragsamhet med de försumliga

genom att utsätta nya frister, vid större bötesbelopp vanligen i form av amortering. Beslut angående förvandling av fylleriböter förfalla emellertid utan vidare, när den dömden frivilligt ingått å alkoholistanstalt eller beslut om intagning å sådan anstalt föreligger (NJA 1949 s. 748). Har den, som ådömts böter för fylleri eller förargelseväckande beteende, intagits eller frivilligt ingått å alkoholistanstalt, kunna sådana böter icke längre uttagas genom utmätning eller införsel. Genom denna år 1952 genomförda princip har anledningen till många nådeansökningar (såsom redan ovan s. 46 omnämnts) bortfallit.

Enligt 26 § Regeringsformen tillkommer det uttryckligen Konungen att »återgiva — till Kronan förverkat gods«. Benådningsrätten omfattar sålunda även *konfiskation* som brottspåföljd. Ordalagen giva närmast vid handen, att sakkonfiskation avsetts, men nåd har vid många tillfällen givits också i fall av värdekonfiskation. Uppfattar man, såsom senast T. Strömberg⁶ gör, konfiskation såsom ett i lag stadgat egendomsberövande utan gottgörelse, vilket icke har karaktär av skadestånd, får man i korthet angivet, vad som, då det indrages till Kronan, kan utgöra föremål för nåd. Från konfiskationsbegreppet plägar man såsom Strömberg också gör, inom straffrätten vanligen särskilja böter, skatter och avgifter. Vid utövningen av benådningsrätten har, såsom jag påvisat, böter ansetts utgöra föremål för nåd icke såsom konfiskation utan såsom straff, och denna uppfattning vinner stöd i den numera gällande rubriken till 2 kap. Strafflagen och den i kapitlet brukade dispositionen. Här återstår att undersöka i vad mån förverkande och vederlag, skatt och avgift utgöra föremål för nåd.

I fråga om *sakkonfiskation* är att anteckna, att Kungl. Maj:t i mål om olovlig varuinförsel, där ett insmugglat pärlhalsband förverkats, funnit ansökning, att förordnandet om förverkandet måtte upphävas, innefatta ämne, som utgör föremål för nåd (se NJA 1943 s. 441), och denna ståndpunkt upprätthölls också i ett senare

⁶ T. Strömberg, Om konfiskation som brottspåföljd. Akad. avh. (Skrifter utg. av Juridiska fakulteten i Lund. 9. Lund 1949), s. 79 f.

likartat mål (se NJA 1948 s. 420). Därest Kungl. Maj:t finner sig endast delvis böra bifalla en nådeansökning avseende sakkonfiskation, uppkommer frågan, huru man bör förfara, om det konfiskerade godset är odelbart. En ansökan, att en genom olovlig användning av trävaror till byggnadsarbete uppförd stuga icke skulle vara förverkad, tillstyrktes av Högsta domstolen på det sättet, att sökanden i stället för att egendomen skulle vara förverkad skulle till Kronan av egendomens värde utgiva visst penningbelopp, vilket blev Kungl. Maj:ts beslut (se NJA 1952 s. 243). Här är sakkonfiskationen utbytt mot värdekonfiskation inom gränsen för den förverkade egendomens värde.

Ofta inträder *värdekonfiskation* såsom surrogat för sakkonfiskation. Så är fallet i lag ang. olovlig befattning med spritdrycker (11 § 4 mom.), 1916 års varuutförselsförordning (1 § 2 mom.; förordn. numera ersatt av 1949 års lag i ämnet) och 1942 års Lag om förbud mot handel med ransonerade varor (5 § första st.) samt i många andra författningar. Ansökningar om befrielse från skyldighet att enligt nyssnämnda lagar utgiva vederlag har ansetts inefatta ämne, som utgör föremål för nåd (NJA 1935 s. 430 och 1937 s. 434; 1922 s. 117 och 1947 s. 550; 1947 s. 81).

I ett av ovannämnda nådeärenden (NJA 1922 s. 117) besvaras frågan, huruvida Kungl. Maj:t liksom vid böter och vite även vid konfiskation äger förfoga över mera än Kronans andel i det utdömda beloppet. En ansökan om »moratorium« till viss dag med utgivande av vederlag, vilket skulle fördelas mellan Kronan, åklagaren och särskild angivare, blev nämligen av Kungl. Maj:t på Högsta domstolens hemställan i dess helhet upptagen till prövning.

Före tillkomsten av 1948 års ändring av 5 kap. 13 § Strafflagen rådde viss tvekan (se NJA 1944 s. 73 och 1951 s. 573), huruvida brottslings död medförde, att även konfiskation som brottspåföljd skulle förfalla. I ett av ovannämnda nådeärenden (NJA 1947 s. 81) uppkom frågan, huruvida en nådeansökning avseende frihetsstraff och vederlag skulle på grund av nyssnämnda lagrum anses

hava förfallit i båda hänseendena. På Högsta domstolens hemställan blev nådeansökningen med avseende å vederlaget upptagen (och bifallen). Avgörandet, som innebär fullföljande av tankegången i tidigare rättspraxis (NJA 1944 s. 73), äger otvivelaktigt giltighet efter 1948 års lagändring.

Även ett tredje av ovannämnda nådeärenden (NJA 1947 s. 550) äger principiellt intresse. Tre personer hade för olovlig varuinförsel ådömts skyldighet att utgiva vederlag dels var för sig dels också solidariskt med en av sina medbrottslingar. På ansökan av två av de dömda, att Kungl. Maj:t måtte befria dem från ersättningsskyldigheten eller väsentligt begränsa densamma, upptog Kungl. Maj:t ansökningarna och nedsatte ersättningsbeloppet för vardera av sökandena, oansett att solidarisk ansvarighet åvilade honom och annan eller andra personer. Eftersom svensk rätt erkänner regressrätt mellan brottslingar ådömda skyldighet att utgiva skadestånd *in solidum*, och denna ståndpunkt sannolikt också upprätthålles med avseende å vederlag, medför bifall till ansökningarna en begränsning även av den tredje personens skyldighet att utgiva vederlag.

Ett särskilt fall av värdekonfiskation möter i en krislagstiftning från första världskrigets tid och avsåg skyldighet att utgiva behållna frakten vid olovlig trafik till sjöss. Ansökan gällande dylik »fraktvinst« har avsetts innefatta ämne, som utgör föremål för nåd (NJA 1921 s. 64).

Såsom jag redan nämnt, plägar man från konfiskation särskilja *skatter* och *avgifter*. Detta är naturligt i de fall, där skatten eller avgiften icke föranledes av en straffbar gärning utan utgör en pålaga, som drabbar envar laglydig medborgare, vilken rör sig inom det med skatt eller avgift belagda området av samhällslivet. Att skatter och avgifter över huvud intressera oss i samband med nådeärenden beror på det förhållandet att författningarna ofta föreskriva, att den som förövar brott varigenom skatt eller avgift undandragits, skall i domen förpliktas erlægga det undandragna skatte- eller avgiftsbeloppet eller i åtskilliga fall ett normerat eller

presumerat högre belopp. Dessa båda omständigheter, att skyldigheten att erlagga beloppet ålägges genom dom och att det utdömda beloppet ofta är högre än den civila skyldigheten att utgiva skatt eller avgift, ha föranlett åtskilliga nådeansökningar, i fråga om vilka man haft anledning pröva, huruvida ansökningen innefattat ett ämne, som utgör föremål för nåd.

Kungl. Maj:t har vid prövning av nådeansökningar rörande skatt eller avgift regelmässigt funnit nådeämne föreligga, vanligen i enlighet med Högsta domstolens yttranden. Här må hänvisas till nådeärenden avseende tillverkningsavgift i anledning av olovlig brännvinsbränning (NT 1869 s. 445 och NJA 1920 s. 213), brännvinstillverkningsavgift (NJA 1914 s. 584), tillverkningskatt för brännvin (NJA 1934 s. 83) och maltskatt (NJA 1935 s. 355), lösen för bevis om godkännande av rekvisitioner av sockerpartier (NJA 1922 s. 45), hundskatt (NJA 1927 s. 663 och 1935 s. 308) och automobilskatt (NJA 1948 s. 563), jaktvårdsavgift (NJA 1940 s. 447) och älgavgift (NJA 1944 s. 453) samt tullavgift (NJA 1943 s. 441). I ett fall har Högsta domstolens majoritet icke funnit nådeämne föreligga (NJA 1943 s. 441) och i två andra fall har en minoritet inom domstolen kommit till denna uppfattning (NT 1869 s. 445 och NJA 1922 s. 45).

Den omständigheten, att ansökningar avseende lättnader i skatter eller avgifter i förevarande nådeärenden ansetts innefatta ämnen, som utgöra föremål för nåd, medför emellertid icke, att Kungl. Maj:t genom bifall till ansökningen önskar ställa sökanden i bättre ställning än lojala medborgare. Det förtjänar sålunda att uppmärksammas, att befrielse endast meddelats i fråga om »den extra hundskatten» eller beträffande skillnaden mellan högsta fastställda jaktvårdsavgift och den, som vid lovlig jakt på platsen skolat ifrågakomma. Samma princip har man också följt i fråga om automobilskatten, där befrielsen allenast avser att förhindra, att skatt för samma bil erläggas två gånger för samma period, vilket emellertid icke framgår av referatet.

Med avseende å brottspåföljderna *avsättning* och *suspension* fö-

rekomma endast få ärenden av principiellt intresse. Det skall emellertid antecknas, att Kungl. Maj:t i enlighet med Högsta domstolens hemställan mildrat avsättning till mistning av tjänsten på viss tid med föreskrift tillika om skyldighet för den brottslige att underkasta sig förflyttning till annan tjänst (NJA 1920 s. 337). Det bör uppmärksammas, att Kungl. Maj:t i detta fall har såsom försättning för nåden ställt ett villkor, som ej finnes bland gängse brottspåföljder.

Frågan, huruvida sådana påföljder av brott som *förlust av medborgerligt förtroende* eller *förlust av viss rättighet eller behörighet* kunde av nåd eftergivnas, har tilldragit sig betydlig uppmärksamhet i litteraturen⁷ och i åtskilliga hänseenden blivit föremål för Kungl. Maj:ts prövning. Dessa påföljder, vilka i den rättsvetenskapliga litteraturen pläga betecknas såsom bistraff, förmenas i verkligheten icke ha karaktären av straff. Deras raison d'être är en annan än straffets, ty grunden till rättighetens eller behörighetens förlust är icke den omständigheten, att medborgaren övertygats om brott och ådömts straff, utan det förhållandet, att hans olämplighet för innehav av rättigheten eller behörigheten på otvetydigt sätt manifesterats. Något annat är, att dylika påföljder av brott ofta äro lika kännbara eller mera kännbara än själva straffet.

Numera förekommer *förlust av medborgerligt förtroende* icke mera som påföljd av brott. Vanfrejden i 1734 års lag förbyttes i 1864 års Strafflag i 2 kap. 19 § till förlust av medborgerligt förtroende, och denna påföljd avskaffades slutligen i dess helhet år 1936. Förlust av medborgerligt förtroende synes ha uppfattats såsom ett straff i 1864 års Strafflag, ty påföljden fick sin plats i kapitlet »Om straff, som efter denna lag ådömas må». Längre yppades tvekan, om påföljden kunde av nåd undanröjas (se härom NT 1864 s. 353). Redan Kreüger⁸ hävdade, att ett sådant »accessoriskt straff» kunde nådevägen undanröjas, och Stjernberg anslöt sig till denna uppfattning. Först genom beslut i ett nådeären-

⁷ Se Hagströmer, a. a. Bd 1, s. 440 f. och Stjernberg, a. a., s. 55 f.

⁸ Se hans Kortfattad framställning af Svenska benådningsrätten, s. 705 f.

de under påföljdens sista tid klarlades, att Kungl. Maj:t i enlighet med Högsta domstolens uppfattning menade sig kunna av nåd eftergiva förlust av medborgerligt förtroende (NJA 1934 s. 239).

Den äldre svenska straffrätten kännetecknades av ett stort antal mycket skiftande bistraff, av vilka åtskilliga avsågo *förlust av rättighet eller behörighet*. Många av dem avskaffades med den nya strafflagen av år 1864, medan andra, till vilka 2 kap. 20 § hänvisade, ännu länge kvarstodo. Den i 22 kap. 3 och 4 §§ omnämnda påföljden förlust av näringsrätt borttogs år 1948. Påföljden ovärdighet att föra andras talan inför rätta i 22 kap. 14 § upphävdes år 1936. Påföljden ovärdighet att i rikets tjänst vidare nyttjas, som anfördes i 25 kap. 9–12 och 15 §§, avskaffades år 1936, medan påföljden ovärdighet att vidare nyttjas i befattning inom kommunikationsverken, varom stadgades i 25 kap. 15 §, kvarstod till år 1948. Rörande nu nämnda påföljder finnas inga nådeärenden refererade.

Påföljder avseende förlust av rättighet eller behörighet ha funnits och finnas i stor omfattning i specialstraffrätten. Av dem inträda några *eo ipso*, medan andra fränkännas den brottslige genom beslut av administrativ myndighet. Rörande sådana påföljder finnas två refererade nådeärenden. Den, som enligt 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning dömts för olovlig försäljning av rusdrycker, ansökte att av nåd befrias från den då obligatoriska påföljden förlust av inköpsrätt (se 34 § 5., jfr 3 § 1937 års förordning). I enlighet med Högsta domstolens hemställan fann Kungl. Maj:t ansökningen innefatta ett ämne, som ej utgjorde föremål för nåd (NJA 1925 s. 191). Det synes falla utom Kungl. Maj:ts benådningsrätt att befria från påföljder, som *eo ipso* inträda eller bero av administrativ myndighets beslut. De förra kunna endast undanröjas enligt uttrycklig föreskrift i den ifrågavarande författningen, de senare blott besvärsvägen.

Den omständigheten, att någon dömts till ansvar för brottslig gärning medför emellertid också fjärmare verkningar till men för den dömde. Enligt 15 kap. 2 § Rättegångsbalken av 1734 års lag

(jfr 12 kap. 2 och 5 §§ Rättegångsbalken) kunde den, som dömts för brott, avvisas såsom rättegångsombud. En som enligt sagda stadgande upprepade gånger avvisats ansökte att av nåd berättigas uppträda såsom rättegångsombud, men Kungl. Maj:t fann på Högsta domstolens hemställan ansökningen innefatta ett ämne, som ej utgjorde föremål för nåd (NJA 1919 s. 46). Den som avvisats kan enligt gällande rätt genom besvär föra särskild talan mot beslutet.

Enligt statens allmänna avlöningsreglemente (SFS 1948 nr 564) är en tjänsteman, som på grund av misstanke om brott avstänges från tjänstgöring, skyldig att vidkännas mistning av lönen eller del av lönen. Har avstängningen varit obefogad, i det att han frikännes från ansvar, skall löneavdrag icke tillämpas och innehållen lön utdelas. Är tjänstemannen anhållen såsom misstänkt eller häktad för brott, inträder lönemistningen automatiskt. På vederbörande myndighet ankommer att skönsmässigt avgöra, huruvida tjänstemannen på grund av avstängningen, anhållandet eller häktningen skall mista hela lönen eller tillåtas — på grund av försörjningsplikt — att uppbära del därav. Lönemistningen inträder sålunda utan särskilt domstolsbeslut, och domstol kan ej heller i straffdomen förordna om utbetalning av innehållen lön. Under den tid tjänstemannen undergår frihetsstraff, är han pliktig vidkännas lönemistning efter enahanda principer. Blir han i straffdomen avsatt från sin befattning, mister han alla löneförmåner.⁹

Annorlunda ligger det till i fråga om de befattningar inom polisväsendet, som i avlöningshänseende regleras av 1925 års förordning med däri sedermera gjorda ändringar.¹⁰ Där äger domstol, som fäller befattningshavaren till ansvar, förordna, att innehållna löneförmåner skola helt eller delvis utbetalas. Fråga upp-

⁹ Se härom närmare F. Ericson, De statliga avlöningsförfattningarna. Med inledning och kommentarer. 3:e uppl. (Sthm 1949), s. 155 f.

¹⁰ Se härom närmare E. Sjöholm, Lagstiftningen om polisväsendet m. m. 2:a utvidg. uppl. (Sthm 1951), s. 281—285. Sjöholm synes ha missförstått utgången av nådeärendet.

kommer nu, huruvida i sådant fall Kungl. Maj:t kan av nåd förordna om utbetalning av belopp, som innehållits och icke av domstolen utanordnats. I ett nådeärende (NJA 1943 s. 645) hade domstol förordnat, att halva det innehållna beloppet skulle utbetalas, och polismannen ansökte att av nåd utfå resten. Mot Högsta domstolens majoritet fann Kungl. Maj:t i överensstämmelse med justitierådet Lawskis mening ansökningen innefatta nådeämne. Den ståndpunkt står i överensstämmelse med förordningens sammankopplande av straffets utdömande och beslut om löneförmanernas utbetalning.

Den, som dömdes till avsättning från allmän tjänst, kunde icke komma i åtnjutande av pension. Fråga uppkom därför, huruvida tjänstemannen tillika gått förlustig rätten att få erlagda pensionsavgifter tillbaka och om detta kunde av nåd medgivas (NJA 1934 s. 239). Frågeställningen saknar numera intresse, sedan Kungl. Maj:t genom 1950 års kungörelse (SFS 1950 nr 523) förordnat, att verkningarna i pensionshänseende av dom å straff för ämbetsbrott skola upphöra.

Till sist skall jag till behandling upptaga frågan, huruvida Kungl. Maj:t äger att av nåd förändra eller upphäva de påföljder av brott, som innehållas i *villkorlig dom* och *villkorlig frigivning*. Vare sig den villkorliga domen avser villkorligt anstånd med straffets ådömande eller med dess verkställande, innefattar den något mera än allenast en sakerförklaring, därigenom att ett latent straffanspråk upprätthålles under prøvotiden. Ofta är detta straffanspråk förstärkt med övervakning, föreskrifter och anordningar. Det synes därför vara ställt utom tvivel, att Kungl. Maj:t kan av nåd upphäva eller förändra en villkorlig dom. Särskilt intresse får frågan med avseende på möjligheten att av nåd få en i den villkorliga domen meddelad föreskrift upphävd. I en villkorlig dom hade föreskrivits, att den brottslige skulle omhändertagas för skyddsuppfostran. På ansökan, att Kungl. Maj:t skulle av nåd befria den dömden från sådant omhändertagande, fann Kungl. Maj:t i enlighet med Högsta domstolens hemställan (särvotum av justi-

tierådet Santesson) ansökningen avse upphävande av ifrågavarande föreskrift i den villkorliga domen och, sålunda uppfattad, innefatta ett ämne, som utgör föremål för nåd (NJA 1949 s. 220; jfr NJA 1915 s. 114 och 1924 s. 32). Liknande spörsmål resas vid nådeansökningar avseende ändring av beslut om villkorlig frigivning. I nådeärenden avseende befrielse från tillsyn eller föreskrift har Kungl. Maj:t funnit ansökningen innefatta ett ämne, som utgör föremål för nåd (NJA 1921 s. 479 och 1933 s. 380).

Endast i några få fall gå besvär över förvaltningsmyndighets beslut till Högsta domstolen. Så är emellertid fallet med dels besvär över länsstyrelses utslag om utvisning av utlänning, dels besvär över länsstyrelses utslag om ådömande av tvångsarbete enligt lösdrivarlagen, fattigvårdslagen eller barnavårdslagen. Det är anmärkningsvärt, att Kungl. Maj:t i fråga om samma två påföljder, utvisning och tvångsarbete, i enlighet med Högsta domstolens yttranden funnit vissa nådeansökningar innefatta ämnen, som utgöra föremål för nåd.

Ehuru ingendera påföljden har karaktär av straff och ingendera påföljden med nödvändighet ådömes i anledning av brottslig gärning, medföra båda påföljderna vittgående ingrepp i den därav berördes frihet. Det är sannolikt, att just denna omständighet påkallat rätt till besvär hos domstol över den administrativa myndighetens beslut. Det förhållandet, att Högsta domstolen fått anledning att i många fall avgöra, huruvida utvisning eller tvångsarbete skall ådömas, synes hava givit dess ledamöter intryck av behovet av en möjlighet för Kungl. Maj:t att i statsrådet efter fri prövning upphäva utslag, varigenom förordnande om utvisning eller tvångsarbete meddelats. I den mån lagstiftningen icke i administrativ ordning givit Kungl. Maj:t en sådan sista prövningsrätt, har Högsta domstolen i yttranden över nådeansökningar anvisat Kungl. Maj:t möjligheten att begagna nådeprerogativet.

Det skulle ligga nära till hands att antaga, att denna utväg, som står i mindre god samklang med ordalagen i 26 § Regeringsformen, av ålder begagnats. Intet tyder emellertid på, att så skulle

ha varit fallet. Att döma av våra rättsfallssamlingar aktualiserades problemställningen först genom 1885 års lösdrivarlag och 1914 års utlänningslag. Sedan dess har den fångat rättsvetenskapens intresse och givit anledning till kritiska anmärkningar mot principerna¹¹ för utövningen av Kungl. Maj:ts i 26 § Regeringsformen givna rätt att i brottmål göra nåd. Högsta domstolen och Kungl. Maj:t ha likväl oanfäktade fortsatt på den inslagna linjen.

Enligt vår utlänningslagstiftning tillkommer det länsstyrelse att på vissa i lagen angivna grunder, särskilt kriminalitet eller asocialitet, meddela förordnande om *utvisning* av utlänning, som vistas i riket. Utvisningsutslaget skall innehålla förbud för utlänningen vid äventyr av frihetsstraff att utan tillstånd av Konungen eller i visst fall Utlänningskommissionen återvända till riket. Vidare tillkommer det Konungen att under vissa i lagen angivna förutsättningar i statsrådet förordna om utvisning av utlänning, som här vistas. Motsvarande regler ha funnits i vår äldre utlänningslagstiftning.

Har förordnande om utvisning meddelats, försöker utlänningen ofta alla möjligheter att kvarstanna i landet. Därvid händer det, att han också prövar nådevägen. Sålunda förekomma ansökningar, att utvisningsbeslutet av nåd upphäves, att utlänningen av nåd får kvarbliva i riket, att verkställigheten av utvisningsutslaget uppskjutes eller, om utlänningen vistas utomlands, att han av nåd får tillstånd att hit återvända. Fråga uppkommer nu, om och i vilken utsträckning sådana ansökningar anses innefatta ämnen, som utgöra föremål för nåd. Ett antal refererade nådeärenden belysa frågorna ur olika synpunkter.

I ett nådeärende (NJA 1919 s. 210) hade länsstyrelse förordnat om utvisning av utlänning, som ådömts straffarbete. Innan utvisningsutslaget kunnit verkställas, ansökte han, att Kungl. Maj:t måtte av nåd meddela honom tillstånd att kvarstanna i riket. Hög-

¹¹ I fråga om tvångsarbete se Stjernberg, a. a., s. 46 f. och i fråga om utvisning och tvångsarbete Malmgren, Föremål för Kungl. Maj:ts nåd, s. 344—353.

sta domstolen hemställde, att Kungl. Maj:t måtte av nåd förklara, att utslaget icke skulle gå i verkställighet, och Kungl. Maj:t beslöt i enlighet med denna hemställan. Beslutet i nådeärendet föranledde Malmgren till kritiska anmärkningar. Malmgren hävdade, att Kungl. Maj:t, som ägde behörighet att medgiva utlännings rätt att återvända till riket, också måste antagas vara berättigad att annullera ett förbud mot vistelse i riket. Ansökningen borde därför enligt hans mening icke hava föranlett yttrande av Högsta domstolen eller av Kungl. Maj:t upptagits såsom nådeärende.

Malmgrens åsikter vunno emellertid icke omedelbart gehör i Högsta domstolen eller hos Kungl. Maj:t. I ett kort efter det att Malmgren tillkännagivit sin ståndpunkt avgjort nådeärende (NJA 1927 s. 565) återkom frågeställningen. Utlänningen, beträffande vilken länsstyrelse förordnat om utvisning, sedan han dömts för gårdfarihandel, ansökte, att Kungl. Maj:t ville av nåd tillåta honom att tillsvidare vistas i riket. I enlighet med Högsta domstolens yttrande fann Kungl. Maj:t anledning ej förekomma att lämna bifall till ansökningen. Kungl. Maj:t fann sålunda liksom Högsta domstolen, att ansökningen innefattade ett ämne, som utgör föremål för nåd.

I de två följande nådeärendena gäller det utlänningar, beträffande vilka Kungl. Maj:t förordnat om utvisning. I det förra nådeärendet (NJA 1931 s. 537) hade Kungl. Maj:t enligt 18 § 1914 års utlänningslag förordnat om utvisning, och utlänningen ansökte, att Kungl. Maj:t måtte av nåd upphäva utvisningsbeslutet eller meddela honom tillstånd att under viss tid vistas i landet. Eftersom utvisningsutslaget blivit i statsrådet beslutat, fann Högsta domstolen det ej ankomma på den att avgiva yttrande över ansökningen och förordnade, att handlingarna skulle överlämnas till justitiedepartementet. I det senare fallet hade Kungl. Maj:t enligt § 6 nyssnämnda lag förordnat om utvisning av en utlänning, som emellertid sedermera olovligen återkommit till riket och som nu ansökte att Kungl. Maj:t skulle upphäva det tidigare utvisningsbeslutet (NJA 1935 s. 24). Högsta domstolen fann sig icke skola

avgiva yttrande över ansökningen, varvid en minoritet uttryckligen anförde, att Kungl. Maj:t ägde att i administrativ ordning meddela sökanden tillstånd att vistas här i riket. Kungl. Maj:t fann i anledning av ansökningen för gott medgiva, att sökanden finge utan hinder av utvisningsbeslutet tillsvidare vistas här i riket. Att döma av formuleringen upptogs ansökningen icke i statsrådet som en nådeansökning.

Samma formulering kom till användning i Kungl. Maj:ts utslag i ett senare nådeärende (NJA 1941 s. 356). En för spioneri dömd utlänning, beträffande vilken länsstyrelse förordnat om utvisning, ansökte att efter utståndet straff få återförenas med sin i Sverige boende svenskfödda hustru och makarnas barn. I detta fall fann Högsta domstolens majoritet ansökningen innefatta ett ämne, som icke utgör föremål för nåd. Minoriteten åter fann — under erinran att det icke tillkomme Högsta domstolen att avgiva yttrande i fråga om verkställigheten av utvisningsbeslutet — anledning ej förekomma att tillstyrka bifall till ansökningen, såvitt den avsåge befrielse från utvisningen.

I ett följande ärende (NJA 1942 s. 236) klarlades Högsta domstolens och Kungl. Maj:ts ståndpunkter. En dansk frikårsman hade för stöld, förövad ombord på det svenska fartyg, med vilket han från Tyskland sökt taga sig in i riket, dömts till straffarbete, och länsstyrelsen hade förordnat om hans utvisning. I nådeansökan hemställer han, att Kungl. Maj:t måtte upphäva utvisningsutslaget eller förordna, att det icke finge verkställas. Högsta domstolens majoritet fann ansökningen innefatta ett ämne, som icke utgör föremål för nåd. Minoriteten åter intog samma ståndpunkt som i föregående nådeärende (NJA 1941 s. 356). Kungl. Maj:t biträdde minoritetens ståndpunkt och fann anledning ej förekomma att lämna bifall till nådeansökningen i vad den avsåg upphävande av utvisningsutslaget samt ansökningen i övrigt innefatta ett ämne, som icke utgör föremål för nåd. Ståndpunkten, att en ansökan, att utvisningsutslaget ej må verkställas, icke innefattar nådeämne, bekräftas i ett följande nådeärende (NJA 1943 s. 421), där Kungl.

Maj:t beslutar i enlighet med Högsta domstolens (enhälliga) hemställan, att ansökningen innefattar ett ämne, som icke utgör föremål för nåd.

Av den här utförligt givna översikten av föreliggande nådeärenden torde framgå, att Kungl. Maj:t och Högsta domstolen anse en ansökan om upphävande av ett utslag om utvisning på grund av kriminalitet innefatta nådeämne. Eljes handläggas nådeansökningar avseende rätt att vistas i riket endast i administrativ ordning. Avser ansökningen, att utvisningsutslaget icke skall verkställas, kan ansökningen ej upptagas nådevägen, enär den innefattar ett ämne, som ej utgör föremål för nåd. Malmgrens uppfattning har sålunda blott delvis påverkat Högsta domstolen och Kungl. Maj:t. Olöst är frågan, huruvida utslag om utvisning på grund av asocialitet kan nådevägen upphävas.¹²

Frågan, huruvida *tvångsarbete*, ådömt enligt lösdrivarlagen eller enligt fattigvårds- och barnavårdslagarna, innefattade en påföljd av beskaffenhet att utgöra föremål för nåd, har blivit i åtskilliga nådeärenden besvarad, ehuru man icke är fullt klar över svarets verkliga innebörd.

I ett nådeärende (NJA 1894 s. 657) avseende en ansökan om befrielse från tvångsarbete ådömt enligt lösdrivar- och fattigvårdslagstiftningen (bettleri), beslöt Kungl. Maj:t i enlighet med Högsta domstolens majoritets yttrande att lämna ansökningen utan bifall. Justitieråden Åbergsson och Herslow ansågo emellertid ansökningen avse ett ämne, som ej utgjorde föremål för nåd. Malmgren kunde icke förlika sig med den av Högsta domstolen och Kungl. Maj:t intagna ståndpunkten, att tvångsarbete, ådömt för lösdriveri, utgjorde föremål för nåd. Redan Stjernberg, som tidigare uppmärksammat avgörandet, var obenägen att rubricera lösdriveri som en brottslig gärning men var villig att karakterisera tvångsarbete för lösdriveri som en straffpåföljd i detta ords vidsträcktare mening. För Malmgren stod det klart, att grundlagens

¹² Annorlunda har E. Hörstadius (Förvaltningsrättslig tidskr. 1946, s. 295 f.) uppfattat dessa nådeärenden.

bud icke uppfyllts, och att grunden till avgörandet var att söka i bristfälligheter i lösdrivarlagens redigering, vilka icke borde nådevägen avhjälpas.

Tvångsarbete kan enligt 75 § fattigvårdslagen ådömas personer, som vägrat att fullgöra dem enligt fattigvårdslagen anvisat arbete. Alltsedan år 1922 har Kungl. Maj:t ansett sig kunna av nåd befria från sådant ådömt tvångsarbete, och denna ståndpunkt har, efter det att Malmgren offentliggjort sin uppfattning, redovisats i ett refererat nådeärende (NJA 1939 s. 319), som avgjorts i enlighet med Högsta domstolens (enhälliga) hemställan.

Innan tvångsarbete kan ådömas enligt lösdrivarlagen eller fattigvårdslagen skall *varning* hava meddelats den försumlige, och tvångsarbetet inträder såsom en påföljd av det förhållandet, att den försumliga icke ställt sig varningen till efterrättelse. Fråga uppkommer nu, huruvida Kungl. Maj:t kan av nåd undanröja en meddelad varning. Därutinnan äro två refererade nådeärenden av intresse. I det förra (NJA 1929 s. 401) anslöt sig Kungl. Maj:t till den av Högsta domstolens majoritet omfattade ståndpunkten, att ansökningen, som avsåg varning för lösdriveri, borde lämnas utan avseende. Justitierådet Bergman fann ansökningen avse ett ämne, som under föreliggande omständigheter icke vore föremål för nåd, varemot justitierådet Molin fann anledning icke förekomma att tillstyrka bifall till ansökningen. I det senare nådeärendet (NJA 1936 s. 448) blev utgången en annan. Justitierådet Skarstedt, som tillhörde majoriteten i föregående ärende, bibehöll sin ståndpunkt, men Högsta domstolens majoritet fann anledning ej förekomma att tillstyrka bifall till ansökningen, och Kungl. Maj:t beslöt i enlighet med denna hemställan.

Enligt fattigvårdslagen kan man å fattigvårdsanstalt kvarhålla försumliga familjeförsörjare samt bettlare och lösdrivare, som på grund av behov av fattigvård där intagits. Dylika personer kunna kvarhållas på anstalten intill de kunna antagas uppfylla sin försörjningsplikt, dock i fråga om familjeförsörjarna högst ett år. En ansökan avseende en sålunda intagen lösdrivare ansågs av Högsta

domstolen och Kungl. Maj:t innefatta ett ämne, som ej utgör föremål för nåd (NJA 1941 s. 466).

Eek har försökt sammanfatta resultaten av den benådningspraxis, för vilken jag här redogjort.¹³ Han finner samma skäl tala för benådning i fråga om kvarhållande på anstalt av bettlare och lösdrivare som beträffande befrielse från ådömt tvångsarbete. Därtutinnan är jag icke enig med honom. Det ådömda tvångsarbetet utgör en efter varning pålagd tidsbestämd påföljd, som genom sin utformning har stora likheter med frihetsberövande i form av straff, medan kvarhållandet å fattigvårdsanstalt betingas å ena sidan av den intagnes behov av vård och å andra sidan av hans oförmåga att »ärligen« försörja sig. Att Högsta domstolen och Kungl. Maj:t velat indraga det ådömda tvångsarbetet under påföljder, som avses i 26 § Regeringsformen, beror sannolikt på dess straffliknande karaktär och därjämte i någon mån på lagens otydlighet till tankegång och utformning.

Vad slutligen beträffar frågan om varning såsom påföljd av beskaffenhet att kunna undanröjas av nåd synes man ha fäst avseende vid tre särskilda förhållanden. Varningen medför ett lidande för den, som drabbas därav, vilket särskilt gäller varning enligt lösdrivarlagen, som delgives rikets polismyndigheter. Varningen är en nödvändig förutsättning för ådömande av tvångsarbete. Därtill kommer, att beslut om varning icke kan överklagas utom i samband med besvär över ådömt tvångsarbete.

¹³ H. Eek, *Administrativa frihetsberövanden* (Upps. 1943), s. 151—157.

Sjunde kapitlet

SKÄL TILL BENÄDNING

VID studiet av förekommande nådeansökningar och de rättegångshandlingar, till vilka de hänföra sig, kan man icke undgå att gripas av de mänskliga olyckor, som de omvittna. Också den, som på allvar accepterar tanken, att strafflagens uppgift är att skydda samhället mot brottsligheten, måste gripas av vittnesbörden om medmänniskors svåra lott och fråga sig, huruvida verkställigheten av ett ådömt straff fyller någon samhällelig funktion i det särskilda fallet. Förståelsen för den brottslige skapar i våra dagar betingelsen för benådning. *Tout comprendre, c'est tout pardonner.* Förhastad vore emellertid slutsatsen, att den, som mest benådat, förstått mest.

Vänder man sig så i tanken till rättegångar, där den brottslige nöjt sig med domen och accepterat straffet, möter en samma bild. Domaren, åklagaren och advokaten veta väl, att det finnes ursäkter också för de mest avskyvärda brott, och att också den uslaste brottsling har mycket att anföra till sitt försvar. Huru mycket mera kan då icke den urskuldade, som av enfald eller överilning, i övermod eller förtvivlan tillfälligt satt foten inom de områden av samhällslivet, som skyddas av straffbud. Man frågar sig, om det typiskt sett finnes i bilden något moment, som skiljer de nådesökande från övriga dömda.

Om man icke kan finna skillnaden mellan dessa båda grupper, synes grundvalen för existensen av ett nådeinstitut vackla. Borde i dylikt fall icke alla söka nåd? Skulle då icke alla benådas – eller ingen? Initiativet till en nådeansökning kommer från den brottslige personligen eller från kretsen av närstående. Kunde man icke av argumentationen i nådeansökningarna vinna klarhet om det eftersökta avgörande momentet? Den vägen är emellertid näppe-

ligen framkomlig, ty flertalet ansökningar äro konstlösa, stereotypa produkter av en ovan eller alltför van hand. Nådeansökningarna måste studeras mot bakgrunden av kännedom om innehållet i rättegångshandlingarna. Ändå kräves tålmod och god vilja för att nå ett påtagligt intryck av den nådesökandes speciella förhållanden.

Även den, som är utrustad med dessa egenskaper, lär finna, att flertalet nådeärenden sakna bestämda karakteristika, som skilja dem från brottmål i allmänhet. Straffdomen synes vara förnuftig i val av påföljd och i straffmätningen, och de nådeskäl, som åberopas, sakna bärkraft i den mån de icke redan vunnit beaktande vid bestämmandet av påföljden. Ett bifall till en sådan ansökan skulle, om det uttryckte en principiell uppfattning, få vittgående konsekvenser i rättstillämpningen och föranleda en mångfald andra ansökningar, som kunde göra skäligt anspråk på ett gynnsamt mottagande. Rörande denna stora grupp av nådeärenden är Kungl. Maj:t ense med Högsta domstolen i ståndpunkten, att skäl saknas att bifalla ansökningen. Gruppen omfattar ungefär tre femtedelar av nådeärendena.

Nu återstå de två femtedelar av nådeärendena, där Kungl. Maj:t funnit skäl att helt eller delvis bifalla ansökningen. Det är inom denna grupp, som vi ha anledning att finna det eftersökta, särskiljande momentet. Efterforskningen är emellertid icke lätt att företaga, eftersom nådebesluten icke äro försedda med motivering. Man måste här taga del av ansökningen och rättegångshandlingarna. Likväl kan man icke nå full visshet, ty avgörandet kan vara grundat på omständigheter, som på annat sätt ha kommit till justitieministerns kännedom och vilka aldrig redovisas. Dessa fall äro emellertid icke talrika, och de återstående räcka till för studium.

Vanligen finner man det avgörande nådeskälet angivet eller antytt i nådeansökningen. Det ger emellertid icke alltid tillförlitligt resultat att utan vidare lägga de anförda nådeskälen till grund för undersökningen av nådeskälen. Det händer icke sällan,

att dessa ej ensamma eller stundom rent av alls ej godtagits, utan att bifallsbeslutet helt eller delvis träffats på grundval av omständigheter, som endast återfinnas bland rättegångshandlingarna. Anförda och antagna nådeskäl sammanfalla sålunda icke.

I den mån Kungl. Maj:t icke hämtar nådeskälen från rättegångshandlingarna utan finner dem i själva ansökningen, gäller det att avgöra, om de uppgivna omständigheterna verkligen föreligga eller ej och huruvida man av rättegångshandlingarna och ansökningen sammantagna får en rättvisande helhetsbild av den brottslikes förhållanden. Härutinnan är Kungl. Maj:t sämre ställd än en domstol, där bilden får djup och skärpa under rättegångens förlopp tack vare principen om en muntlig, kontradiktorisk process. Det händer, att sökanden genom biläggandet av intyg söker bestyrka riktigheten av sina uppgifter, men oftast stå de obestyrkta. Huru kan Kungl. Maj:t då finna ut, om sökandens uppgifter kunna godtagas?

Är den brottslige intagen på fångvårdsanstalt, föranleder nådeansökningen enligt nu tillämpade ordning yttranden både av anstaltsnämnden och av Fångvårdsstyrelsen. Vanligen beredes sökanden tillfälle att framlägga sina synpunkter personligen för anstaltsnämnden, som alltid innan yttrandet avgives söker bilda sig en uppfattning om ansökningens rimlighet. Ehuru anstaltsnämndernas yttranden betydligt skifta till kvaliteten, giva de i flertalet fall vägledande upplysningar och omdömen. Av särskild betydelse äro de i yttrandena lämnade uppgifterna om den intagnes uppträdande på anstalten och om anstaltsvistelsens inverkan på honom. Nämndledamöternas inställning till fångvården och de intagna framskymtar stundom i personligt färgade särvota.

Sedan anstaltsnämnden avgivit sitt yttrande över ansökningen, insändes det till Fångvårdsstyrelsen. Den där förekommande granskningen synes övervägande vara av formell natur och resulterar regelmässigt i ett avstyrkande. Endast om ansökningen motiveras av synnerligen ömmande förhållanden avseende fängelsevistelsen, såsom obotlig svår sjukdom eller svårighet att ut-

härda frihetsberövandet, eller om ansökningen härrör från långtidsfänge, som anses »mogen» för benådning, kan Fångvårdsstyrelsens tillstyrkande förväntas. Fångvårdsstyrelsen synes traditionellt eljes betrakta avkortning av tiden för frihetsberövandet såsom ett fångvårdens rationella genomförande störande moment.

Den förhandsgranskning av nådeansökningar, som förekommer i fråga om ansökningar från intagna, saknar motsvarighet beträffande ansökningar avseende personer, som befinna sig på fri fot. Man kunde nu vänta sig, att Kungl. Maj:t genom Nedre justitierevisionens försorg regelmässigt inhämtade upplysningar till kontroll av uppgifter och omdömen, som förekomma i deras ansökningar. Så är emellertid icke fallet. Det förekommer emellertid, att Högsta domstolen eller Kungl. Maj:t på sådant sätt låter i enskilda fall företaga särskilda undersökningar. Högsta domstolen tar endast sällan initiativ i denna riktning, men Kungl. Maj:t begagnar i allt större utsträckning denna möjlighet.

I Regeringsformens krav, att Högsta domstolen skall höras före nådeärendets avgörande, finnas inga inskränkningar i fråga om granskningens omfattning. Ett studium av Högsta domstolens yttranden synes giva till resultat, att Högsta domstolen först befattar sig med frågan om föremål för nåd. Föreligger ett nådeämne, prövas, huruvida den ådömda påföljden efter ett *judiciellt* skön är rimlig med hänsyn till samtliga numera föreliggande, relevanta omständigheter. Slutligen behandlas frågan, om ansökningen efter ett mera *fritt* skön förtjänar att helt eller delvis bifallas. Det är sålunda fråga om en allsidig prövning av ärendet *efter rätt och billighet*.

Medan Kungl. Maj:t nästan alltid delar Högsta domstolens ståndpunkt i frågan om föremål för nåd, avviker Kungl. Maj:ts uppfattning i den skönsrättsliga prövningen ganska ofta från Högsta domstolens, och avvikelserna synas falla både inom det judiciella och det fria skönet. Man kan söka grunden till avvikelserna, på olika håll. Kanske olikheterna i *det judiciella skönet* bero på skillnaderna i erfarenhet på domarbanan, kanske på skift-

ningar i Högsta domstolens och regeringens sammansättning vid tillfället för avgörandet. I det förra hänseendet må anmärkas, att våra justitieministrar sällan haft ett justitieråds långvariga tjänstetid såsom domare. I det senare kan påvisas, hurusom Högsta domstolens sammansättning vid behandling av nådeärenden skiftar, och huru nådeärendenas avgörande synes röna inflytande av statsrådets ledigheter.

Mera än det judiciella skönet präglas *det fria skönet* av de rådgivande och beslutande personernas individuella uppfattningar om samhället och medborgarna. Några fästa därvid stort avseende vid lagarnas konsekventa upprätthållande. Andra tro på allmänpreventionens betydelse. Någon framhåller vikten av en efter den enskildes individuella förhållanden avpassad kriminalvård. En och annan ogillar i princip frihetsberövande, medan enstaka hysa misstro till kriminalvård i frihet. Några mena, att straffdomen bör stå fast av hänsyn till domstolarnas auktoritet, andra, att straffets verkställighet förtryckes av benådning i förtid. Några uppfatta kravet på likhet inför lagen, såsom ett krav på formell likhet, andra såsom ett krav på materiell likhet i strafflidandet.

Alla dessa skiftande uppfattningar, som med varierande intensitet ingå i varje mans helhetsbild av statens straffande verksamhet, påverka de rådgivande och beslutande personernas mening om *nådeinstitutets uppgift*. Därvid synas somliga uppfatta nådeinstitutet såsom en *ultima ratio*, medan andra mera fästa avseende vid dess egenskap av ett högsta samvete. Allteftersom man menar, att besluten skola vara förnuftigt eller moraliskt försvarbara, växla förutsättningarna för bifallsbesluten. Både grundlagens bud och svensk rättstradition giva utrymme för vardera uppfattningen och också för dem båda sammantagna.

Det kan om Högsta domstolens yttranden — uppfattade såsom konsekventa uttryck för en mera enhetlig opinion i en stor kollegial domstol — sägas, att de uppbäras av ett skolat judiciellt skön, medan det fria skönet synes vara mindre säkert. Det sistnämnda förhållandet åstadkommer å ena sidan försiktighet i tillämpningen

och å andra sidan enstaka mindre väl motiverade tillstyrkanden. Kungl. Maj:ts avgöranden åter präglas av ett mera modernt inriktat judiciellt skön, tyglat och stadgat av Högsta domstolens yttranden, och ett generöst fritt skön, karakteriserat av en medvetet genomförd humanitär inställning med tillsats av känslotänkande.

Det är påfallande, att Kungl. Maj:ts bifallsbeslut mot Högsta domstolens yttranden ofta kunna föras tillbaka till anstaltsnämndernas yttranden eller till minoritetsyttranden i anstaltsnämnderna eller i Högsta domstolen. Detta innebär emellertid icke, att Kungl. Maj:t utan vidare accepterar en sålunda anförd mildare uppfattning. Enligt mina anteckningar förekommo under år 1950 vid behandling av nådeärenden 24 tillfällen, vid vilka en ledamot anmälde avvikande mening. Kungl. Maj:t följde detta votum i 10 fall och majoritetens yttrande i återstående 14 tillfällen. Den avvikande meningen var i de 10 fall, där den följdes af Kungl. Maj:t, mildare, och i fråga om återstående 14 tillfällen, där Kungl. Maj:t följde majoritetens yttrande, i 8 fall strängare och i 6 fall mildare än majoritetens.

Det har väckt uppmärksamhet, att Kungl. Maj:t i alltmera ökad omfattning inhämtar särskilda yttranden från myndigheter före ärendets avgörande. Dessa yttranden infordras, sedan Högsta domstolens yttrande i nådeärendet avgivits, och nådeärendet åter-sändes icke till Högsta domstolen för förnyad prövning, sedan det sålunda kompletterats. Yttrandena avse i det stora flertalet fall särskild förundersökning för villkorlig dom, särskilt i fråga om förmögenhetsbrott, och eljes vanligen upplysningar från uppboordsverk eller polismyndighet till ledning för omprövning av ådömda vederlag eller straffavgifter.

Det visar sig, att den sålunda infordrade nya utredningen i hög grad påverkar nådeärendets avgörande, och det i positiv riktning. Av de i Tab. 10 redovisade 164 ärenden i vilka Kungl. Maj:t år 1949 mot Högsta domstolens yttrande bifallit ansökningen, ha ej mindre än 22 på sagda sätt kompletterats. För treårsperioden

Tab. 13. Nådeansökningar bifallna under tidsperioden 1950/52, beträffande vilka Kungl. Maj:t, sedan Högsta domstolens yttrande inhämtats, infordrat ytterligare upplysningar från myndighet före ärendets avgörande.

Nådebeslutets innebörd	KM=HD	KM ej=HD
Fullständig befrielse från ådömd påföljd	—	4
Nedsättning utan ändring av påföljdens art	12	21
Nedsättning till lindrigare påföljdsart	1	4
Villkorlig dom	7	91
Annan ändring	5	24

1950/52 har Groth samlat mera specificerade uppgifter, vilka här redovisas i Tab. 13. Av tabellen framgår, att Kungl. Maj:t ägnar särskild uppmärksamhet åt frågan om möjligheten att bevilja villkorlig dom eller att upphäva beslut om förverkande av villkorlig dom.

I flertalet av de fall, där sådan komplettering av ärendet företages, grundas bifallsbeslutet på en *judiciell omprövning* av ärendet med hänsyn till den ådömda påföljden. Oftast har Kungl. Maj:t på grund av skäl, som anförs i ansökningen, funnit anledning att infordra upplysningar. Dessa skäl hänföra sig icke sällan till omständigheter, som inträffat efter domen.

Nådeskålen kunna uppdelas på två huvudgrupper. Ofta åberopas i nådeansökningar *omständigheter, som inträffat eller kommit i dagen först efter domen*. Hänföra de sig till sakterförklaringen, utgör ämnet icke föremål för nåd. Avse de åter valet av påföljd eller straffmätningen, är så fallet. Här synes nådeinstitutet fylla en viktig funktion, ty den brottslige har icke möjlighet att genom resning enligt Rättegångsbalkens 58 kap. 2 § få ändring i domen, med mindre omständigheternas förebringande sannolikt skulle ha lett till, att brottet hänförts under en mildare straffbestämmelse.¹ Då det gäller *omständigheter, som förelegat och varit kända redan*

¹ Se härom närmare Karl Olivecrona, Rättegången i brottmål enligt RB (Institutet för rättsvetenskaplig forskning [IV], Lund 1953), s. 296—302.

vid rättegången, ligger det annorlunda till i de fall, där den tilltalade vid misshandling med den ådömda påföljden kan begagna de ordinära rättsmedlen.

Kungl. Maj:t är vid prövningen av nådeärenden icke bunden vid de för brottet föreskrivna straffarterna eller straffskalorna. Detta gör, att den brottslige har större möjlighet att få sina önskemål tillgodosedda av Kungl. Maj:t än av domstol. Då han står i valet mellan att överklaga domen eller att söka nåd, ter sig därför nådevägen mera lockande. Det gör den också därför, att den är betydligt snabbare och dessutom billig. Det finnes emellertid ännu en betydelsefull anledning för den brottslige att föredraga nådevägen.

Vid valet av påföljd och vid straffmätningen tagas av domstolarna vissa omständigheter i betraktande. Vilka de äro, skall icke här utredas. Det är tillräckligt att konstatera, att ett urval sker dels med utgångspunkt från lagtexten dels efter en inom domstolarna vedertagen princip. Vad som faller utom detta urval beaktas icke vid bestämmandet av påföljden. Förutom dessa av domstol erkända omständigheter finnas emellertid många andra, mindre präglade av eller sammanhörande med det juridiska betraktelsesättet. Sådana mera allmänt humanitära hänsyn spela vid avgörandet av nådeärenden en betydelsefull roll.

Principen om likhet inför lagen hindrar ofta domstolen att anpassa påföljdens art och storlek efter den inverkan dess verkställande har på andra än den brottslige själv. Straffverkställigheten har emellertid ofta svåra medelbara verkningar till förfång för oskyldiga personer. Den besinningslöse våldsverkarens närvaro i hemmet är nödvändig för dess dagliga skötsel, ty hustrun är invalid och barnen sjuka. Den lättsinnige rattfylleristen försörjer med en liten åkerirörelse sin stora familj. Bedragaren arbetar på uppfinningar av betydelse för samhället. Sådana medelbara verkningar beaktas icke sällan av Kungl. Maj:t. Därigenom korrigeras stundom straffdomar, som mera drabba andra än den dömda själv.

Bland de nådesökande finner man ganska ofta utlänningar,

vilka under vistelse i landet såsom flyktingar eller på tillfälligt besök kommit i konflikt med rättvisan på grund av bristande insikt i våra förhållanden eller under ömmande omständigheter. Här möta vi dem, som ej uppgivit tillfälliga små arbetsinkomster till taxeringsmyndigheterna, och dem, som under försök att rädda sina ägodelar från besatta länder råka i klammeri med tullen. Straffets fulla verkställande synes i dylika fall ofta vara onödigt.

Straffets verkställande ter sig i andra fall ändamålslost. Man vill icke gärna straffa den yngling, som sökt dispens för äktenskap med en gravid ung flicka, för otukt med minderårig. Förvandling av en bötesdom för ringa misshandel under rusets inflytande erfordras näppeligen, när gärningsmannen frivilligt intagits på alkoholistanstalt. Kungl. Maj:t är benägen att undanröja eller förändra sådana påföljder.

Från en annan synpunkt sett kunna nådeskälen fördelas mellan fyra särskilda grupper av skäl. Till den första hänföras nådeskäl, som avse lagstiftningen. Nådeskäl, som gälla sakerförklaringen tillhöra den andra gruppen. I den tredje sammanföras nådeskäl, avseende bestämmandet av påföljden. Till den fjärde slutligen räknas nådeskäl, gällande straffverkställigheten. Eftersom nåden icke innebär annat än befrielse från verkställigheten av en ådömd påföljd, äro nådeskälen i de tre förstnämnda grupperna inriktade på den sista. På grund av skillnaderna i argumentation förtjäna emellertid de fyra grupperna att uppmärksammas var för sig.

Låt oss börja med gruppen av *nådeskäl, som avse lagstiftningen*. Även om man antager, att en lagregel och ej minst ett straffbud verkligen motsvarar resultatet av en med noggrannhet företagen avvägning av varandra motstående samhällsintressen, kan man näppeligen på allvar hävda, att den för beständigt skall fullt ut motsvara en sådan, nu företagen intresseavvägning. Det är uppenbart, att förekommande rättsfall kunna ådagalägga felaktigheter i avvägningen efter de numera i samhället accepterade rättspolitiska avvägningarna. Frågan är nu, om dylika nådevägen kunna undslippa resultaten av denna intresseavvägning. Det torde nog

icke kunna framletas nådebeslut, som innebära, att en sådan ståndpunkt principiellt intages.

Benådningen fungerar i stället såsom en *ultima ratio*, som i det enskilda fallet avlyfter en påföljd, som synes vara oskäligt betungande. Det finnes förhållanden, under vilka en av den enskilde företagen intresseavvägning, som efter vad han vet strider mot den i strafflagstiftningen antagna, ter sig så beaktansvärd, att straffet bör nedsättas eller rent av bortfalla, ehuru en vedertagen s. k. straffrihetsgrund icke föreligger. Så är t. ex. någon gång fallet med eutanasi.

Enligt den i vårt land rådande uppfattningen medför s. k. *rättsvillfarelse* icke strafflindring eller bortfall av straff. Denna ståndpunkt intogs på sin tid redan av Lagkommittén,² som anförde, att det kunde vara vådligt att upptaga rättsvillfarelse såsom strafflöshetsgrund, och framhöll, att om något sällsamt fall inträffade, där strafflöshet för nämnda orsak borde äga rum, det syntes vara föremål för Konungens benådningsrätt. I praktiken uppkommer fråga om benådning i dylika fall dels beträffande tillämpningen av oklart formulerade författningar dels i fråga om lagöverträdelser, förövade av utlänningar, särskilt flyktingar, som icke hunnit anpassa sig till våra förhållanden.

I lagstiftningen finnas angivna vissa *förutsättningar för användningen av påföljderna*. I fråga om påföljder av traditionell straffrättslig typ, straffarbete, fängelse och böter, angivas endast maximum och minimum för varje påföljd. Annorlunda är förhållandet med förutsättningarna för användning av de mera aktivt kriminalvårdande påföljderna ungdomsfängelse, förvaring och internering och för meddelande av villkorlig dom. Här söker lagstiftaren angiva, för vilket kriminellt klientel påföljden är avsedd. Domaren står ej fri i valet av påföljd utan är bunden av lagstiftarens i de särskilda straffbestämmelserna gjorda urval av påföljder och av den där angivna straffskalan, såvida icke förutsätt-

² Se härom vidare Alvar Nelson, Rätt och ära. Studier i svensk straffrätt. Akad. avh. (Upps. 1950), s. 352 f.

ningarna för användande av annan påföljd eller annat mått enligt allmänna bestämmelser föreligga. Vid utmätandet av påföljd inom specialstraffrätten är han stundom tillika bunden av legala presumptioner, t. ex. vid bestämmandet av storleken av vederlag eller straffavgift.

Det stora lagstiftningsarbetet på strafflagstiftningens område i vårt land under de senaste mansåldrarna har kännetecknats av ökad insikt om orsakerna till kriminaliteten, förändrad inställning till vissa former av asocialt handlande och humanare uppfattning av brottslingarna. En sådan successivt pågående lagstiftningsreform återverkar på principerna för tillämpning av nådeinstitutet. Varför skulle icke reformerna få komma dem til del, som ådömts påföljder, som till art och omfattning icke längre svara mot samhällets straffanspråk? Borde icke de redan dömda vara de första att få åtnjuta fördelarna av den humanare lagstiftningen? Det är icke överraskande, att åtskilliga nådeansökningar innehålla hänvisningar till lagreformerna, och Kungl. Maj:t synes icke obenägen att dela de anförda synpunkterna.

Alla sådana för valet av påföljd och straffmätningen avgörande bestämmelser, vilka binda domaren, avses vara upphävida vid Kungl. Maj:ts prövning av ett nådeärende. Kungl. Maj:t kan bestämma strafftiden för en livstidsfånge till 15 år eller meddela villkorligt anstånd med verkställigheten av en dom å två års straffarbete. I den mån förutsättningarna för användningen av påföljderna hindrat domaren vid utmätande av straffet, upphävas olägenheterna härav i viss mån genom nådeprerogativet. Det förekommer i levande livet fall, där fastställande av en bestämd, om också mycket långvarig strafftid, för en livstidsfånge betingas av den intagnes psykiska tillstånd, eller meddelande av villkorlig dom åt förövaren av ett grovt brott är väl försvarligt ur kriminalpolitisk synpunkt. Föranleda emellertid just de kriminalpolitiska synpunkterna fastställande av ett minimistraff, t. ex. minimitid för förvaring eller internering, saknas anledning att genom beslut i nådeärenden sätta bestämmelsen härom ur spel. Något annat är,

att den av domstol bestämda minsta förvaringstiden, i den mån den överstiger minimtiden, kan synas Kungl. Maj:t onödigt lång och därför av nåd avkortas.

Det är icke ofta som nådeansökningen avser ett undanröjande av bristande förutsättningar för användningen av en påföljd. Långt vanligare är, att ansökningen avser en sådan ändring i *valet av påföljd*, som legat inom domarens befogenhet. Det händer sålunda, att brottslingar, som ådömts ett relativt obestämt frihetsberövande i form av ungdomsfängelse, förvaring eller internering, ansöka om frihetsstraff av straffarbete eller fängelse. Vi ha redan sett, att Kungl. Maj:t intar betydlig återhållsamhet mot sådana ansökningar. Dock förekommer det, att Kungl. Maj:t av nåd, såsom nyss antytts, avkortar minsta förvaringstiden. Vanligast är, att personer, som ådömts frihetsstraff, ansöka om villkorligt anstånd med straffets verkställande.

Redan de meddelade statistiska uppgifterna ha ådagalagt, att Kungl. Maj:t hyser tilltro till möjligheten av *kriminalvård i frihet* också i fall, där domstolarna funnit frihetsberövande erforderligt. Ofta träffas nådebeslutet efter en av Kungl. Maj:t särskilt förordnad förundersökning. Kungl. Maj:t får därigenom möjlighet att bedöma ärendet med beaktande även av omständigheter, som inträffat efter domen. Man kan emellertid icke värja sig mot intrycket, att de talrika beslut, varigenom Kungl. Maj:t av nåd förordnar om villkorlig dom eller upphäver förverkande av villkorlig dom och vilka vanligast avse förmögenhetsbrott, återspegla en annan inställning till kriminalvård i frihet än den bland domstolarna förhärskande. I fråga om unga lagöverträdare synes Kungl. Maj:t hysa bestämd motvilja mot frihetsberövande, särskilt om förundersökningen ger vid handen, att den dömda visar tecken till stabilisering, t. ex. genom duglighet i sitt arbete, ingående av äktenskap eller anskaffande av lämplig bostad.

Det förekommer icke sällan, att man i ansökningar om nåd gör anmärkningar mot *straffmätningen*. Till grund för sådana klagomål kunna — utöver rena gissningar om rättspraxis — läggas

jämförelser med straffmätningen i motsvarande fall, särskilt då denna såsom t. ex. vid rattfylleri har nästan taxemässig karaktär, eller jämförelser i fråga om andra, som medverkat i samma brott. Sistnämnda frågeställning aktualiseras särskilt, om någon av de medverkande i högre instans fått straffet nedsatt, medan de nådesökande nöjt sig med underrättens dom. Man kan konstatera, att när Kungl. Maj:t ganska sällan reviderar straffmätningen, sker det icke efter billighet i det enskilda fallet allenast utan också med hänsyn till mera allmänt accepterade taxor och under jämförelse med det straff, som slutligt ådömts andra medverkande. Härutinnan synes Kungl. Maj:t antaga tanken på en *formell* likhet i strafflidandet.

Endast sällan förekomma nådeansökningar, vari den brottslige gör invändningar mot själva *sakerförklaringen*. Man synes vara allmänt underkunnig om, att nådeinstitutet icke avser en omprövning av skuldfrågan. Förr ansågs nåd icke böra ifrågakomma beträffande personer, som förnekade brottet, men därutinnan är man numera mindre sträng. Om nådeskäl i övrigt föreligga, synes benådning icke vara utesluten allenast av den grund, att sökanden förnekat brottet. Detta är efter min mening av psykologiska skäl riktigt.

Ehuru i själva verket alla nådeärenden endast avse förändring av straffverkställigheten genom upphävandet av påföljden, avkortning av påföljden, dess utbytande mot annan, mildare påföljd eller anstånd — med eller utan villkor — med straffverkställigheten, finnes det anledning att här särskilt behandla nådeskäl, vilka direkt taga sikte på en förändring av *straffverkställigheten* i dess föreskrivna former. I fråga om personer, som ännu icke börjat avtjäna straffet, taga ansökningarna sikte på uppskov med straffverkställigheten. Beträffande personer, som börjat avtjäna straffet, avse ansökningarna avkortning av straffet.

I lagarna om verkställighet av frihetsstraff och av bötesstraff finnas regler om tidpunkten för straffverkställighetens början och om möjligheten att erhålla tillfälligt anstånd med verkställigheten.

Sistnämnda bestämmelser avse att genom medgivande av ett kortare anstånd med verkställigheten undanröja särskilda svårigheter, som skulle uppkomma för den brottslige, om verkställigheten omedelbart skulle taga sin början. I fråga om bötesstraffet finnas därjämte regler, varigenom det ådömda beloppet kan avbetalas. Sådana bestämmelser äro ägnade at undanröja flertalet anledningar att söka *uppskov med straffverkställigheten* av nåd. Emellertid räcka de icke till i alla situationer.

Kungl. Maj:t har icke visat sig obenägen att bifalla ansökningar om uppskov med straffverkställigheten, om särskilt vägande skäl anföras. Affärsmannen hinner icke avveckla sin rörelse och lantbrukaren icke få säden under tak, innan straffet skall taga sin början, och uppfinnaren kan icke avsluta sina experiment. För någon skulle verkställigheten, om uppskov ej meddelades, framtvunga ett avbrott i pågående utbildning. Där förhållandena av sådana skäl äro ömmande, synes Kungl. Maj:t mena, att principen om ett nära sammanhang mellan domen och straffverkställigheten icke behöver med stränghet upprätthållas.

Annorlunda ligger det till i fråga om *förvandling av bötesstraff*. Här förekomma relativt många nådeansökningar, och som nådeskäl åberopas vilja att efter fattig förmåga gälda böterna. Kungl. Maj:t visar stort tålamod med de försumliga och utsätter ofta nya frister, inom vilka beloppen skola vara inbetalade. Man får vid studiet av akterna den förnimmelsen, att bötesförvandlingsfängelsens berättigande ligger i dess allmänpreventiva verkan, men att dess bruk i de enskilda fallen ofta är ändamålslost.

Verkställigheten av ett frihetsstraff drabbar olika människor på skilda sätt. Medan några snabbt finna sig till rätta på anstalten, övervinna andra aldrig svårigheten att anpassa sig i den formen av tillvaro. Därtill kommer, att ånger av förbrytelsen eller oro för anhöriga synes pressa vissa långt mera än andra. Nöd och förtvivlan prägla nådeansökningar från många intagna, och man kan icke misstaga sig på äktheten i deras ofta banala uttryckssätt. När Kungl. Maj:t av sådana skäl avkortar strafftiden, i förväg beviljar

villkorlig frigivning eller medgiver villkorligt anstånd med återstoden av straffet, synes det bero på en önskan om *materiell* likhet i strafflidandet.

Stundom ter sig den fulla verkställigheten av ett frihetsstraff ändamålslost eller inhumant. Så är fallet, när den intagne under anstaltstiden drabbas av *svår sjukdom*, där hoppet om lycklig utgång är ringa. Kungl. Maj:t är benägen medgiva, att den brottslige, om han av denna grund söker nåd, får tillbringa sina sista livsdagar bland sina anhöriga.

Reglerna om villkorlig frigivning innebära väsentlig avkortning av tiden för frihetsberövandet vid långvariga tidsbestämda frihetsstraff. De äga emellertid icke tillämpning på relativt tidsobestämda frihetsstraff och ej heller på livstids straff. I fråga om förvaring och internering fylla reglerna om minsta förvaringstid en i viss mån motsvarande funktion. Livstidsfångarna kunna däremot endast av nåd frigivas. Enligt en fast praxis pläga de av nåd lös-givas efter 10—15 års avsoning. Detta sker antingen genom frigivning på villkor motsvarande dem, som komma till användning vid villkorlig frigivning, eller genom bestämmande av strafftidens slut till viss tidpunkt, vid vilken de villkorligen frigivas. Denna praxis gäller emellertid icke fångar, som äro utpräglat samhälls-farliga. I fråga om förbrytelser mot statens säkerhet har användningen av nådeinstitutet stundom betingats av andra omständigheter än dem, som eljes ansetts avgörande.

Det är påfallande, att förekommande ansökningar om avkortning av tiden för frihetsberövande ofta gälla obetydliga minskningar av väsentlig betydelse för den intagne. Vi möta här fången, som fått löfte om anställning på en båt, som avseglar dagen före frigivningsdagen. Kungl. Maj:t är icke obenägen att av nåd medgiva den önskade lindringen i dylika fall, vilka icke kunna få sin lösning i annan ordning.

Avkortning av tiden för frihetsberövandet kan också vinnas genom rätt till avräkning av häktningstid. Såsom jag redan i föregående kapitel antytt, förekomma beslut, varigenom viss del av

häktningstiden av nåd må inräknas i strafftiden. De bifallna ansökningarna gälla oftast ovanligt långa häktningstider.

Slutligen må omnämnas, att ansökningar om *avkortning av stora bötesbelopp eller vederlag*, vilka avbetalas, ej sällan komma från personer, som icke orka fullfölja inbetalningarna. Visar det sig vid företagen undersökning, att den dömda efter bästa förmåga sökt fullgöra sin skyldighet men icke längre har möjlighet att göra det, låter Kungl. Maj:t honom ofta få någon lättnad genom att av nåd avkorta beloppet.

Vända vi blicken tillbaka och betrakta ett stort antal nådeansökningar för att finna riktlinjer för Kungl. Maj:ts beslut, faller det i ögonen, att bifallsbesluten fördela sig på fyra grupper. Av dessa kan gruppen av ansökningar avseende befrielse från ådömda böter för fylleri eller förargelseväckande beteende, ingivna av personer, som intagits på alkoholistanstalt, förbigås efter genomförandet av 1952 års reform av bötesverkställighetslagen. Om övriga tre grupper må emellertid något sägas.

Till den första hänförs ansökningar från personer, som ådömts *mycket långvariga frihetsstraff*. Gruppen omfattar årligen cirka 50 personer, och bedömningen följer rätt fasta banor. Nåd ges sällan vid början av strafftiden, ty Kungl. Maj:t vill gärna spara denna sista utväg till ett senare tillfälle, då den måhända bättre behöves. Är prognosen god, ges ofta nåd mot slutet av tiden för frihetsberövandet eller i fråga om livstidsfångar sedan mera än 10 år förflutit. I bedömningen av ansökningar från denna grupp av personer råder det i det väsentliga samstämmighet i uppfattningen mellan fängvårdsmyndigheterna, vilka f. ö. ofta äro fången behjälpliga med uppsättandet av ansökningen, Högsta domstolen och Kungl. Maj:t. I vart fall kan man näppeligen påvisa någon principiell motsättning. Skillnaderna avse väsentligen det skönmässiga spörsmålet, om den brottslige redan är »mogen» för nåd.

Till den andra gruppen kan man hänföra fall, där frihetsstraff ovillkorligt ådömts eller en villkorlig dom förverkats, men fråga uppkommer, huruvida *villkorligt anstånd med straffverkställig-*

heten kan medgivas eller förverkandebeslutet upphävas. Inom denna grupp kan man iakttaga skillnader mellan olika typer av förbrytelser. Då det är fråga om förmögenhetsbrott eller andra vinningsbrott, är Kungl. Maj:t rätt benägen att låta sig påverkas av ömmande omständigheter antingen det nu gäller en förtroendemän, som förskingrat ett mindre belopp, eller en gammal fängelsekund, som återfaller i kriminalitet av mindre farlig beskaffenhet. Gäller det åter en rattfyllerist ställas kraven på ömmande nådeskäl mycket högt. I fråga om unga lagöverträdare, som icke visa grov asocialitet, är Kungl. Maj:t föga benägen att låta ett frihetsstraff gå i verkställighet. Högsta domstolen är mycket återhållsam med tillstyrkanden av ansökningar inom denna grupp.

Till den sista gruppen hänföras *övriga fall* av de mest skiftande slag. Såsom skäl till nedsättning av straffet, villkorlig frigivning i förtid eller anstånd med straffets verkställande av nåd anföras här omständigheter avseende den brottsliga fysiska eller psykiska hälsa, hans ekonomiska förhållanden, hans familjeförhållanden och arbetsutsikter etc. Kungl. Maj:t visar härvidlag viss benägenhet att giva favörer, vilka av den brottslige uppfattas som en stor personlig lindring men som sakna betydelse för straffverkställighetsreglernas upprätthållande i det enskilda fallet. I många av dessa tillfällen ställer sig Högsta domstolen avvisande till önskemålen. Högsta domstolen synes lägga vikt på synpunkten, att sådana mindre strafflindringar ogynnsamt inverka på arbetsförhållandena på anstalterna och i övrigt störa straffverkställighetsmyndigheternas verksamhet.

Det är inom denna sista grupp och inom gruppen för ansökningar om villkorlig dom, som vi finna anförda nådeskäl avseende omständigheter, vilka falla utanför den judiciella bedömningen. Där principen om en formell likhet inför lagen accepteras såsom grundval för den dömande verksamheten, sakna sådana omständigheter betydelse för avgörandena. Där man åter åsyftar en materiell likhet inför lagen, innebärande likhet i strafflidandets intensitet, få de en ofta avgörande betydelse. Stundom framträder ett

verkställande av det ådömda straffet, även om det ej kränker tanken på en formell eller materiell likhet inför lagen, såsom ändamålslost i det särskilda fallet. Några mena, att straffets genomförande kräves med hänsyn till intresset av regelsystemets konsekventa genomförande, medan andra önska undanröja lidanden, som onödigt åsamkas på grund av dess stelhhet.

Det är påfallande, huru ofta nådeansökningarna såsom nådeskäl åberopa omständigheter, vilka inträffat efter domen. Önskemålen att få strafflindring betingas här av det förhållandet, att redan en förnyad judiciell prövning möjligen skulle medföra lindrigare straff. Huru önskvärd lagstiftning om påföljdseftergift och åtals- eftergift kan synas, måste man komma ihåg, att den icke löser svårigheten att anpassa påföljdens art och storlek efter förhållanden, som inträffat eller kommit i dagen, sedan domen fallit. Det är en stor och ansvarsfull uppgift Kungl. Maj:t har påtagit sig, att med utgångspunkt från en nådeansökning företaga en sådan omprövning, och uppgiften blir ännu större, om avgörandet skall träffas på grundval av ett skön, som är friare än det judiciella.

Det vore naturligtvis för dem, som överbäga att söka nåd, av synnerlig vikt att få veta, vilka skäl som göra sådant intryck på Kungl. Maj:t, att ansökningen bifalles. Från deras synpunkt borde denna undersökning ha företagits med det ändamål i sikte att uppställa prognoser. Därutinnan är den redovisning av intryck från studium av ett högst betydande antal nådeärenden, som här framlagts, otillfredsställande. Besvikelse komma också de att känna, som hoppas att i denna undersökning finna ett ofelbart instrument för kontroll av Kungl. Maj:ts utövning av benådningsrätten. De uttalanden, som här förekomma om nådeskälen, äro icke ägnade att brukas på sådant sätt.

Det stod för mig redan vid undersökningens början klart, att avgörandet av ett nådeärende träffades på grundval av ett helhetsintryck av nådeärendet. Vilket moment som fångat Kungl. Maj:ts uppmärksamhet och föranlett ett bifallsbeslut, redovisas icke i beslutet, som gives utan motivering. Huru skulle man då

med anspråk på exakthet kunna ur en mångfald av omständigheter, av vilka några tala för och andra emot bifall till ansökningsen, finna dem, som varit av avgörande betydelse i vart enskilt fall? Undersökningen har bekräftat farhågan, att nådeskäl icke kunna talmässigt redovisas och graderas. För mig har det varit tillräckligt att insamla och bearbeta intryck av åberopade och antagna nådeskäl och redovisa dem till gagn för den, som vill grunda sitt rättspolitiska ställningstagande till nådeinstitutet på kännedom om den svåröverskådliga mångfald av omständigheter, till vilka hänsyn skall tagas, om utövningen av benädningsrätten icke skall kännetecknas av godtycke eller slentrian.

Åttonde kapitlet
RATTSPOLITISKA SYNPUNKTER
PÅ NÅDEINSTITUTET

I bokens sju föregående kapitel har nådeinstitutet blivit belyst ur olika synpunkter i avsikt att giva, såvitt möjligt, tillförlitliga upplysningar om dess historiska bakgrund, rättssystematiska placering och nutida användning i vårt land. Den sålunda givna framställningen, som endast undantagsvis och i detaljfrågor ger sig in på en värdering av nådeprerogativet sådant det numera framträder, kan emellertid även läggas till grund för rättspolitiska betraktelser. I vilken mån det faller inom rättsvetenskapens område att anlägga sådana synpunkter har bedömts olika. Ingen torde emellertid vilja på allvar bestrida det rimliga i att personer, vilka genom insamling och redovisning av uppgifter rörande rättsliga förhållanden vunnit insikt om ett rättsinstituts konstruktion och funktion, tillika öppet taga ställning till rättspolitiska spörsmål.

För den, som vill anlägga rättspolitiska synpunkter på nådeinstitutet, är det både mödosamt och fruktbart att jämföra det med andra rättsinstitut inom samma rättssystem och att utsträcka jämförelserna till främmande rättsordningar. I denna framställning kunna sådana undersökningar endast knapphändigt redovisas. Utrymmet tillåter blott en mera utförlig värdering av våra inhemska erfarenheter av nådeinstitutet. Inledningsvis anläggas några synpunkter på förhållandet mellan nåd och angränsande rättsinstitut. Därefter undersökes, vilka ändamål, som kunna tänkas förverkligade genom benådning. Slutligen upptagas ett antal statsrättsliga, straffrättsliga och processrättsliga spörsmål till behandling.

Det är anledning att återvända till några frågeställningar om förhållandet mellan nådeinstitutet och instituten amnesti och abolition, vilka antytts i Andra kapitlet. Om man skarpt vill draga upp

skillnaden mellan nåd och amnesti, kan man finna ledning i en fransk dom av år 1839¹, där det heter:

»L'un des caractères principaux auxquels se reconnaît l'amnistie est qu'elle est rendue dans un intérêt général, à la différence des lettres de grâce, qui sont individuelles.«

Här framhäves med rätta, att benådningen är en akt av välvilja mot den brottslige, härledande sig från dennes särskilda personliga förhållanden, medan amnestien är en politisk åtgärd, vidtagen i samhällets intresse. I anspråket på amnesti, vilket ord betyder glömska, ligger ofta något annat och mera än blott ett önskemål om befrielse från straff, nämligen ett utplånande av själva domen och den därav följande sociala fördömsen.

Amnesti för politiska brott har i många länder tillgripits efter andra världskrigets slut. Här må endast erinras om de senaste tillfällena, den sovjetryska amnestiförordningen av den 27 mars 1953² och den franska amnestilagen av den 6 augusti 1953.³ Stundom bära amnestibesluten i viss grad prägeln av en ursäkt för föregående rättsövergrepp. För att om möjligt förekomma en sådan uppfattning har den nyssnämnda franska lagen försetts med följande ingress:

»Art. 1er. — La République française rend témoignage à la Résistance, dont le combat au dedans et au dehors des frontières a sauvé la nation. C'est dans la fidélité à l'esprit de la Résistance qu'elle entend que soit aujourd'hui dispensée la clémence.

L'amnistie n'est pas une réhabilitation ni une revanche, pas plus qu'elle n'est une critique contre ceux qui, au nom de la nation eurent la lourde tâche de juger et de punir.«

¹ Citatet är hämtat från J. Skeie, *Den norske strafferett*. Bd. 1. 2. utg. (Oslo 1946), s. 426.

² Publicerad i svensk översättning i *Nyheter från Sovjetunionen* 1953: nr 13, s. 3.

³ *Journal officiel de la République Française* du 7 août 1953. Loi n° 53-681 du 6 août 1953 portant amnistie.

Det är emellertid icke alltid, som åt en befrielse från straff av politiska grunder gives karaktären av amnesti. I vårt land ha statsförbrytare nådevägen uppnått väsentliga avkortningar av strafftiden, ehuru deras personliga omständigheter näppeligen givit anledning till benådning. I Danmark ha benådningar av tyska terrorister och danska »stikkere« från ockupationstiden under november och december 1953 givit upphov till upprörda opinionsyttringar, därvid det framhållits, att förbrytelserna förutom det politiska momentet tillika ådagalagt råhet, som eljes aldrig kunnat ursäktas.⁴

Eftergift av straffet för brott förövade under politiskt upprörda tider behöver icke alltid ha karaktär av amnesti. När det politiska elementet icke är framträdande i förbrytelsen, får befrielsen från straff karaktär av benådning. Sådan kollektiv benådning har genom kungörelse meddelats i Danmark år 1946 för mindre förseelser i form av fylleri, förargelseväckande beteende m. m. under ockupationstiden. Det rörde sig här om ungefär 1.800 personer, vilka under krigsåren ådömts föreskrivna skärpta straff men ännu icke undergått straffen.⁵

Ehuru amnestien i allmänhet riktar sig till ett större antal icke namngivna personer, behöver så icke alltid vara fallet. Av det i Andra kapitlet redovisade inhemska materialet framgår, att amnesti genom kungörelse meddelats icke blott för den ganska stora gruppen av personer, som ådömts straff i samband med Ådalskravallerna, utan också för de enstaka personer, som smädat Manerheim. Därtill kommer, att Kungl. Maj:t i några fall prövat ansökningar om amnesti för enstaka personer, ehuru ansökningarna icke föranlett någon åtgärd.

⁴ Det kan icke ifrågakomma att här redovisa den pågående debatten. En redogörelse för benådningspraxis avseende krigsförbrytare utsändes av justitieminister H. Hækkerup den 28 december 1953 och återgavs följande dag *in extenso* bl. a. i Politiken.

⁵ Se härom Bjarne Frandsen, Følger Lovgivningen med Udviklingen? (Ugeskrift for Retsvæsen 1948, Afd. B, s. 211-213).

Det är enligt min mening ändamålsenligt att kunna tillgripa amnesti, när den politiska situationen och samhällets intresse så kräva. Amnestien bör därvid ske offentlig i form av kungörelse och allenast avse befrielse från eller lindring av straffet. Däremot synes det mig vara betänkligt att liksom vid nåd under hand meddela amnesti vare sig efter ansökningar avseende vissa namngivna personer eller eljes.

I utlandet, t. ex. i Frankrike, Norge och Tyskland, meddelas amnesti genom lagstiftning, och bl. a. Malmgren har ifrågasatt, huruvida så icke också borde ske i vårt land. Efter min mening saknas bärande skäl för att i vårt land införa en sådan ordning. Genom kungörelsen har amnestibeslutet nått tillräcklig grad av offentlighet, och den konstitutionella efterhandskontrollen synes mig lämna tillräcklig säkerhet. Därtill kommer, att det stundom kan vara obekvämt att i Riksdagen dryfta amnestifrågor.

Vad därefter gäller frågan om *skillnaden mellan nåd och abolition*, är den, såsom tidigare framhållits, att finna däri, att abolitionen avser förhindrande av rättegång, medan nåden avser mildring av straff. Såsom redan angivits i Andra kapitlet, har man att skilja mellan generell abolition, avseende alla inom en viss grupp av brottsliga, och individuell abolition, avseende allenast enstaka namngivna personer.

Också den generella abolitionen bär typiskt politisk prägel och meddelas i samhällets intresse. Ofta kombineras amnestibeslut med beslut om abolition, såsom fallet är med den förutnämnda ryska förordningen. Ett sådant abolitionsbeslut innebär, att ännu icke avgjorda mål nedläggas. Stundom avser abolitionsbeslutet att bereda medborgare, som hålla sig undan myndigheterna, t. ex. desertörer, möjlighet att straffritt framträda i samhället. Så var fallet med det på våren 1953 meddelade engelska abolitionsbeslutet (den s. k. Coronation Amnesty).⁶

⁶ Denna i administrativ ordning utfärdade s. k. Coronation Amnesty väckte stort uppseende och framkallade parlamentsdebatter; se *Parliamentary Debates*. (Hansard.) House of Commons. Official Report. Vol. 512.

Av helt annan typ äro förekommande individuella ansökningar om abolition för viss angiven person. Här är det icke något samhällsintresse, som står på spel, utan den enskildes möjlighet att utan fara för straff framträda, innan tiden för brottspreskription inträtt. Mången gång gäller ansökningen anteciperad benådning.

I vårt land har generell abolition i senare tid blott givits i ett fall, och då i form av ett cirkulär till domstolar och åklagar- och polismyndigheter. Abolitionen gällde, såsom redan omnämnts i Andra kapitlet, ett utpräglat politiskt brott. Till individuell abolition har Kungl. Maj:t tidigare ställt sig principiellt avvisande, men denna hållning har, såsom jag tidigare nämnt, mjuknat. Det synes mig finnas all anledning att bibehålla principen om offentligt meddelande av generell abolition, måhända bättre genom kungörelse till allmänheten än genom cirkulär till myndigheterna. Därest Strafflagberedningens förslag till åtalseftergift genomföres, komma många anledningar till ansökningar om individuell abolition att bortfalla. Någon anledning att bestrida Kungl. Maj:t rätt att meddela individuell abolition synes mig icke heller finnas efter genomförandet av lagförslaget. Fall kunna nämligen förekomma, där åklagarmyndigheten svårigen kan undvika åtal av person, som erkänt sig skyldig till brott.

Befrielse från eller lindring av straff i form av *nåd* förekomma sålunda principiellt på grund av den brottsliges personliga förhållanden. Därtill komma emellertid åtskilliga fall, där benådningen skett under hänsyntagande till andra omständigheter, t. ex. straffmätningens stränghet, olyckligt val av påföljd eller mildare strafflagstiftning. Benådningen är antingen individuell eller kollektiv.

Fordom kom benådning till användning vid religiösa fester eller nationella högtidsdagar, då *lætitia publica* togs till förevändning för utövade av en *jus aggratiandi* till folkets glädje och furstens

No. 64 (2nd Mar., 1953), col. 5-7 med inlägg av bl. a. The Prime Minister (Mr. Winston Churchill) och The Attorney-General (Sir Lionel Heald) och Vol. 512. No. 75 (17th Mar., 1953), col. 2081-2087 med inlägg bl. a. av The Secretary of State for the Home Department (Sir David Maxwell Fyfe).

berömmelse. I evangeliernas berättelser om Jesus inför Pilatus uppges, hurusom Barabbas lösgavs enligt en benådningsrätt, om vilken Matt. 27:15 säger:

»Nu var det sed att landshövdingen vid högtiden gav folket en fånge lös, vilken de ville.«

Också i våra dagar förekommer det i många länder, att benådningsaktioner företagas i anknytning till sådana högtidliga tillfällen. I Danmark benådas ett betydligt antal personer i samband med Grundlovsdagen och Konungens födelsedag. Det är här fråga om benådning av namngivna personer, vilka avtjäna frihetsstraff. I Danmark förekommer tillika, att det genom cirkulär till myndigheterna tillkännagives, att alla fångar, vilka skolas frigivas under eller omedelbart efter jul, av nåd skolas frigivas före jul.⁷

I vårt land äro benådningsaktioner av nu nämnd karaktär icke längre i bruk. Det finnes heller icke anledning att återuppliva dem. Hos oss fattas nästan alla beslut i nådeärenden på grundval av ansökningar av de brottsliga eller deras närmaste, och ansökningarna fördela sig någorlunda jämnt över hela året. Lagstiftningen om verkställighet av frihetsstraff och om villkorlig frigivning gör det möjligt att på förhand avpassa straffverkställigheten på ett för den brottslige lämpligt sätt. Benådningen har i vårt land långt mera individuell prägel än i de flesta andra länder.

För att kunna bedöma, om nådeinstitutet i våra dagars rättsstat fyller någon samhällelig funktion, och värdera den användning, som institutet fått i senaste tid, måste man försöka göra klart för sig, vilka ändamål, som åsyftas förverkligade med nådeprerogativet. I ett känt uttalande av Beling⁸ från år 1899 heter det om nådeinstitutets ändamål: »Ausgleichung der ‚Billigkeit‘ mit dem *jus strictum*«. Därmed betonar Beling det nödvändiga sambandet mellan det bestående straffrättsliga systemet och prövningen efter

⁷ Därom utfärdade regler äro icke utgivna av trycket.

⁸ E. Beling, Grundzüge des Strafrechts zum Gebrauch bei Vorlesungen (Jena 1899), s. 55.

skälighetssynpunkter. Billigheten får icke släppa kontakten med rättsordningen. Huru utjämnningen mellan *jus strictum* och *jus æquum* skulle komma till stånd, meddelar icke Beling, och vi få sålunda icke mycken ledning om nådeprerogativets ändamål. För övrigt synes hans frågeställning delvis föråldrad, i det att domarens val mellan olika påföljder och möjlighet att inom de vida straffskalorna finna ett rimligt straff betagit det straffrättsliga systemet mycket av dess rigiditet.

Vända vi oss till den svenska juridiska litteraturen för att få veta något om nådeinstitutets åsyftade ändamål, komma vi föga berikade tillbaka. Emellertid ha några justitieministrar vid skilda tillfällen gjort uttalanden, som antyda vad de åsyftat. För K. G. Westman⁹ stod det klart, att nådeinstitutet skulle förverkliga *rättvisan*. Om rättsordningen vore fullkomlig, och rättvisa vederfores alla, vore nådeinstitutet obehövt. Också för Schlyter¹⁰ framstår nådeinstitutet delvis såsom en säkerhetsventil, som med en lagstiftning om åtals- och påföljdseftergift mycket mera sällan skulle tagas i bruk. Zetterberg¹¹ åter, som särskilt hade omständigheter, som inträffat efter domen, i tankarna, har framhåvt, att nådeinstitutet är outhärligt, om man vill straffa med *billighet*.

Med det ovan sagda tror jag mig hava med tydlighet framhåvt nådeinstitutets två huvudändamål: billighet och rättvisa. Vanligen är vid bedömningen av en nådeansökan det ena ändamålet dominerande. Med en tillspetsning kan man säga, att det gäller billighet *eller* rättvisa. Dessa båda huvudsynpunkter skola nu närmast något vidare utföras. Därefter skall jag påvisa, hurusom också andra ändamål förknippas med nådeinstitutet, sådant det numera kommer till användning.

Vad först *billigheten* angår, är det angeläget att framhäva betydelsen av ett obrutet samband mellan rättsordningen i dess helhet och avgörandena i det enskilda fallet av nådeansökningar.

⁹ K. G. Westman, Nåd och rättvisa (Sv. Juristtidn. 1938, s. 545-553).

¹⁰ 1949 års [höst] Riksdag. Första kammarens Protokoll, nr 29, s. 131 f.

¹¹ 1947 års Riksdag. Andra kammarens Protokoll, nr 33, s. 96-99.

Detta samband betyder å ena sidan, att den kriminalpolitiska värdering, som bär upp det i brottmålet tillämpade straffbudet, icke bör nådevägen undermineras och å andra sidan, att man icke nådevägen bör tillskapa andra brottspåföljder än dem, som finnas i strafflagstiftningen. Det är sålunda fråga om en bundenhet till både brott och påföljd. Det skulle leda till kaos, om Kungl. Maj:t, därför att justitieministern ogillade t. ex. rattfylleribestämmelserna, skulle av nåd upphäva straffen för rattfyllerister. Därjämte lärer ett sådant handlingssätt vara oförenligt med grunderna för den konstitutionella maktfördelningen. Att nådevägen införa nya typer av brottspåföljder strider likaledes mot principerna för lagstiftningen och skulle dessutom kunna medföra vanskligheter vid verkställigheten. Något annat är, att Kungl. Maj:t bör kunna bruka vissa stadgade brottspåföljder utom gränsen för de för påföljder givna bestämmelserna, såvida icke den grundtanke, som ligger bakom dem, därigenom förflyktigas, t. ex. genom bestämmande av en minsta förvaringstid, som är oförenlig med idén om ett förvaringsinstitut.

Om också billigheten, såsom jag anført, måste anses vara förankrad i rättsordningens principer, strävar den dock mot frigörelse till en bedömning efter fritt skön till den brottsliges favör. Här går, som jag i bokens sjunde kapitel utförligt har påvisat, Kungl. Maj:ts skön vidare än domstolarnas. För det första omfattar det tillika tiden från domen och fram till nådeansökningens avgörande. Under denna tid kan den brottslige ha ådagalagt egenskaper, som man icke velat tilltro honom, hans levnadsförhållanden kunna ha undergått stora förändringar och lagstiftning eller rättstillämpning kunna under tiden efter domen ha betydligt mildrats. För det andra anser sig Kungl. Maj:t kunna nådevägen avvika från bestämmelser eller grundsatser om användningen av vissa påföljder, t. ex. villkorlig dom. För det tredje slutligen ingår i Kungl. Maj:ts prövning av en nådeansökning en mera total bedömning av den brottsliges situation, än domstolarna traditionellt ansett sig kunna anlägga. I denna bedömning av den brottsliges belägenhet

ingår tillika hänsynstagande till straffverkställighetens återverknings på hans familjs och andras försörjning och lycka.

Ju mera man vid framhävandet av billighetssynpunkter avlägsnar sig från de för straffmätningen vid domstolarna i allmänhet antagna grundsatserna, desto mera kommer man vid benådningsrättens utövning att undergräva tanken om *likhet inför lagen* i den betydelse, som detta uttryck har i önskemålet, att samma brott skall giva anledning till samma straff. Enligt Domarereglernas ord, är det domarens uppgift att förverkliga detta önskemål: »Lika brott kräver lika straff, och därför skall han icke se därefter, att en är fattig eller rik, utan straffa den ena som den andra, där lika brott äro.» Det skall emellertid anmärkas, att denna grundsats undermineras av de förverkligade önskemålen om behandling av brottslingar, vilka lett till valmöjlighet mellan ett flertal olika påföljder av högst olika beskaffenhet. Lika brott kräver icke längre lika straff. Kvar står näppeligen annat än ett i rättsmedvetandet djupt förankrat krav på viss proportion mellan överträdelsens svårighetsgrad och påföljdens varaktighet och intensitet.

Det nu sagda innebär emellertid icke, att tanken om likhet inför lagen förlorat all aktualitet inom straffrätten. Uttrycket innehåller nämligen tillika ett i allmänhet upprätthållet krav, att varje medborgare, rik eller fattig etc., i straffrättsskipningen skall åtnjuta samma mått av rättsskydd under rättegången, hava samma möjligheter att få sin sak belyst ur alla de synpunkter, som äro av betydelse för valet av påföljd för straffmätningen, och ådömas den påföljd, som med tilgodosende av samhällets skyddsanspråk är bäst ägnad att återföra honom till samhället. Man kan också uppfatta kravet om likhet inför lagen som ett anspråk på myndigheterna att icke låta sig ledas av andra omständigheter än dem, som äro i lagstiftningen förutsatta. Så uppfattat synes det framställda kravet inbegripa icke blott ett anspråk till skydd för den brottslige men tillika ett anspråk till skydd för rättsordningen. Denna kan icke konsekvent upprätthållas, om de i lagstiftningen framförda straffanspråken icke uppfyllas. Här uppkommer en motsättning mellan

önskemålen om billighet och rättvisa.¹² Därmed komma vi åter till frågan, huruvida nådeinstitutets ändamål är att förverkliga rättvisan.

För den som menar, att nåden skall giva *rättvisa*, står det klart, att man genom förbättrad lagstiftning kan inskränka tillämpningen av nådeinstitutet. Sålunda framhöll Westman, hurusom den i lagen utförda tanken, att man icke så mycket skall straffa brottet som den brottslige, verkar inskränkande på användningen av nåd. Därför kunde man ha anledning att vänta, att det omfattande reformarbetet på strafflagstiftningens område skulle ha minskat anledningarna till benådning. Statistiken uttvisar, såsom framgått av Femte kapitlet, att så ej är fallet. Detta är anmärkningsvärt, eftersom många av förut endast nådevägen beaktade billighetssynpunkter nu fått utrymme i lagstiftningen och därigenom i rättstillämpningen vid domstolarna. Det kunde också antagas, att rättvisan bättre tillgodosåges i modern, noggrant utarbetad lagstiftning än i lagstiftning, som till ord och tanke överlevt sig själv. Vore dessa åsikter riktiga, skulle nådeinstitutets tillämpning snart vara inskränkt till fall, där nya omständigheter inträffat efter domen, vilka icke kunna domstolsvägen eller under straffverkställigheten av verkställighetsmyndigheten vinna beaktande.

Då man i samband med nåd talar om förverkligande av rättvisa, synes man kunna mena två skilda saker, nämligen antingen ändring av en oriktig sakerförklaring eller ändring av en oriktig straffbestämning. Det är anledning att var för sig behandla dessa två ting. Såsom det så många gånger tidigare framhållits, anses benådningen vara inskränkt till en förändring av den ådömda påföljden. Om man skulle medgiva Kungl. Maj:t att *av nåd* upphäva sakerförklaringen, skulle regeringen mot grundlagens ord och mening bli en instans över eller vid sidan av domstolarna. Det måste

¹² Jfr till det sagda H. Kelsen, *Hvad er retfærdighed?* (Nord. Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1953, s. 113).

sålunda fasthållas, att den omständigheten, att skilda meningar om gärningens straffbarhet yppats i olika instanser, eller det förhållandet, att den dömde menat sig vara oskyldig till brottet, icke ger anledning till benådning. Det av mig genomgångna materialet ger icke vid handen, att Kungl. Maj:t åsidosatt denna princip. Det bör uppmärksammas, att befrielse från påföljd vid vissa fall av s. k. rättsvillfarelse icke behöver grundas på annat än uppfattningen, att straffets verkställande i det konkreta fallet icke erfordras för gärningsmannens tillrättaförande.

Som bekant bliva nästan alla personer, som åtalas för brott, med rätta fälda till ansvar, och det finnes endast mera sällan anledning att upphäva sakerförklaringen. Det är i våra dagar det andra ledet i straffprocessen, bestämmandet av påföljden, som ur olika synpunkter vållar vanskligheter. Även om domaren, vilket sannerligen icke alltid är fallet, har stöd i en skickligt genomförd personundersökning, vållar valet av påföljd och straffmätningen honom ofta stora vanskligheter. Det är i den moderna straffrätten ju icke längre fråga om en enkel subsumtion under en lagregel, som genast ger besked om påföljds art och kvantitet, utan om bestämmande av en för den brottslige med hänsyn till omständigheterna i hans särskilda fall till tid och intensitet rimlig påföljd. Då det gäller de mera långvariga frihetsstraffen, är det säkert, såsom Schlyter¹³ framhållit, hybris av en domare att tro, att han kan på månad och dag bestämma den tid, vartill individual- och allmänpreventiva synpunkter kräva, att frihetsförlusten bestämmes. Ju mera vi taga hänsyn till den valda påföljdens inverkan på den dömde, desto vanskeligare är det att välja påföljd och utmäta straff.

I bokens sjunde kapitel har jag påvisat, hurusom man vid utövningen av benådningsrätten stundom främjar en formell rättvisa, stundom en materiell. Däri ligger i och för sig ingenting

¹³ K. Schlyter, Domstolarnas »maktsfär« inom kriminalvården (Sv. Juristtidn. 1950 [i festskriften till N. Gärde], s. 758-765).

egendomligt, om man blott beaktar de ändamål, som Kungl. Maj:t avsett att förverkliga i de olika fallen. När verkställighetsmyndigheterna bekräfta, att den med påföljden avsedda verkan uppnåtts, eller helt förfelats, så att påföljden blott åsamkar den dömda lidande, finnes det anledning att överväga, huruvida icke påföljden bör av nåd mildras eller eftergivnas. Skulle så icke ske, skulle formell rättvisa upprätthållas på bekostnad av den materiella. Å den andra sidan ha vi fall, där den formella rättvisan kräver en ändring av nåd, ehuru ingen erinran i och för sig kan riktas mot det ådömda påföljden. Det gäller fall, där flera människor deltagit i en förbrytelse, och där någon nöjer sig med det i första instans ådömda straffet, medan andra i högre instans åtnjuta nedsättning av straffet. Enligt en gammal tradition, kan den, som icke överklagat, räkna med nedsättning av straffet av nåd. Ändamålet med benådningen är här att utjämna en straffmätning, som för sökanden numera ter sig såsom orättvis.¹⁴ Motsvarande synpunkter göra sig gällande, när en brottsling ådömts ett straff, som är strängare än den gängse »taxan« för detta brott.

Under tiden efter första världskriget, ha strafflagens straffbestämmelser vid flera tillfällen väsentligt mildrats i fråga om ett stort antal förbrytelser och enstaka förbrytelser ha utan saknad avskaffats. När lagstiftaren mildrat straffstadganden, bruka de, som dömts enligt de äldre, strängare straffsatserna, men ännu ej avtjänat hela straffet, söka strafflindring av nåd, och Kungl. Maj:t har icke varit obenägen att bifalla sådana ansökningar. Att så sker torde icke bero därpå, att man ansett de ådömda straffen vara alltför stränga, utan därpå att man fått en förändrad syn på förbrytelserna. Denna ändrade sociala uppfattning har man funnit det vara orättvist att icke räkna också de dömda till godo. Man har menat, att det ter sig formellt orättvist, att personer, som samti-

¹⁴ Jfr i fråga om Danmark W. E. von Eyben, *Principperne for Benaadning og Amnesti* (De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1946—47, Sthm 1948, s. 142-157), s. 144.

digt avtjäna straff för samma förbrytelse, ha olika strafftid.¹⁵

Såsom jag i bokens tredje kapitel framhållit, har tillämpningen av Kungl. Maj:ts benådningsrätt under senare tid ådragit sig betydlig kritik från olika håll. Denna kritik har emellertid blivit något ospecificerad, eftersom upplysningarna om principerna för utövningen av benådningsrätten varit sparsamma och vaga. Därtill kommer, att man i den äldre doktrinen (se ovan s. 16 f.) varit benägen att bestämma begreppet benådning på ett sätt, som i allt fall icke direkt svarar mot den nutida användningen av nådeinstitutet. Det är också tydligt, att man icke gjort klart för sig, att de samhällsintressen, som institutet med sin nuvarande tillämpning avser att tillvarataga, äro flera och mera skiftande, än man tidigare tänkt sig. Man kan hysa olika uppfattningar om det ändamålsenliga i att tillvarataga dessa samhällsintressen på det sätt som sker. Enighet torde emellertid råda därom, att det alltmera ökade inflytande som billighetssynpunkter fått på nådeärendenas avgörande, i olika hänseenden varit ogynnsamt. Några principiella synpunkter kunna anläggas i denna kritik.

Ur *statsrättslig* synpunkt kan det anföras, att tillämpningen av nådeinstitutet blivit alltmera svåröverskådlig och vanskelig att kontrollera. Från medlemmar av konstitutionsutskottet har det anförts (se ovan s. 26), att konstitutionsutskottets granskning av protokollen i nådeärenden icke kan ske med effektivitet. Därigenom blir den konstitutionella kontrollen illusorisk och, där den provas, få anmärkningarna icke full saklig tyngd. En viss kontroll redan på förhand förefinnes i Högsta domstolens skyldighet att avgiva yttrande över nådeansökningar. Den är fullt effektiv med avseende å nådeinstitutets konstitutionella begränsningar, i det att Högsta domstolens hemställan i spörsmålet, huruvida ansökningen innefattar ett ämne, som utgör föremål för nåd, nästan alltid tages till efterrättelse. Det kan också konstateras, att Högsta domstolens

¹⁵ Såsom Westman, a. a., s. 551 framhåller, ter det sig inkonstitutionellt att här generellt benåda utan prövning *in casu*. Möjligen kunde man tänka sig att använda amnesti.

tillstyrkanden av nådeansökningar nästan undantagslöst följas av Kungl. Maj:t. Däremot måste det konstateras, att betydliga skillnader föreligga mellem Kungl. Maj:ts och Högsta domstolens bedömning av billighetshänsyn. Därtill kommer, att Kungl. Maj:t icke sällan träffar sitt avgörande efter inhämtande av upplysningar, vilka icke varit tillgängliga vid Högsta domstolens prövning av nådeansökningen.

Efter min mening kan den konstitutionella kontrollen — om det anses önskvärt, att den bedrives med effektivitet — framgångsrikt göras på grundval av statistiska upplysningar. Det skall här dock framhållas, att de rättsstatistiska uppgifterna äro alltför ofullständiga, sådana de nu lämnas, och att bearbetning icke sker tillräckligt snabbt, för att den konstitutionella kontrollen skall kunna ha nytta av dem.

Högsta domstolens yttranden över nådeansökningar äro enligt min mening värdefulla också ur kontrollsynpunkt. Det råder icke tvekan om, att de verka hämmande på Kungl. Maj:t i den allmänna skälighetsbedömningen, och att de, såsom nyss nämnts, i flera hänseenden äro vägledande för Kungl. Maj:t. De utgöra enligt min mening i det stora hela en utmärkt sammanfattning av erfarna domares uppfattning om de yttersta gränserna för skälighetsprövning av domstolarnas bestämmande av påföljden. Något annat är, att man varken kan påstå eller önska, att Kungl. Maj:t skall vara helt bunden av en sådan judiciellt präglad rådgivning. Ju mindre justitiedepartementets chefer och tjänstemän hava förtrogenhet med straffrättsskipningen, desto mera outhärlig ter sig Högsta domstolens i grundlagen givna rådgivande verksamhet.

Det har år 1920 i Riksdagen framställts förslag (motion i Första kammaren nr 224 och likalydande i Andra kammaren nr 325), att Högsta domstolens medverkan i bedömningen av nådeansökningar skulle upphöra, men förslaget har icke vunnit anklang. Om förslaget numera på nytt skulle framställas, kunde det såsom skäl särskilt understrykas, att nådeärendena utgöra en betydlig belastning för Nedre justitierevisionen och Högsta domstolen,

och att det ur arbetsekonomisk synpunkt kunde vara värdefullt att befria dem från denna stora börda. Av skäl, som jag redan utvecklat, vore dock detta synnerligen olyckligt. Man kunde visserligen tänka sig, att nådeansökningarna i stället remitterades tillbaka till den domstol, som sist dömt i målet, och till åklagarmyndigheten för yttrande. En sådan anordning, som brukas i Danmark, kommer att giva en mindre enhetlig bedömning av nådeärendena och saknar stöd i vår rättstradition.¹⁶

Det synes mig icke i och för sig vara anledning att klandra, att de rådgivande myndigheterna icke i alla ärenden ha tillgång till hela det material, som ligger till grund för Kungl. Maj:ts bedömning. Tvärtom är det i hög grad önskligt, att Kungl. Maj:ts avgörande träffas på grundval av ett så uttömmande och friskt material som möjligt. En viss betänklighet mot att grunda ett avgörande på nyinkommet gynnsamt material ligger emellertid däri, att själva infordrandet av uppgifter, särskilt förordnande om förundersökning för villkorlig dom, av uppgiftsgivaren uppfattas såsom en önskan om ett för den brottslige gynnsamt besked. Annorlunda kan man näppeligen förklara, att gynnsamma besked så ofta givas om personer, vilka vid en muntlig, kontradiktorisk process befunnits icke kunna ifrågakomma för villkorlig dom. I den mån de av Kungl. Maj:t önskade förundersökningarna företagas av skyddskonsulenter med betydande erfarenhet av förutsättningarna för kriminalvård i frihet, bliva emellertid anmärkningarna mot förfarandet mindre tungt vägande.

Ur *straffrättslig* synpunkt måste det vara ägnat att beklaga, att de av domstolarna bestämda påföljderna i betydlig omfattning ändras i administrativ ordning. Det straffrättsliga reaktionssystemets effektivitet minskas icke oväsentligt av en efter domen ännu bestående ovisshet, om det ådömda straffet skall kunna nådevägen

¹⁶ Se Justitsministeriets cirkulære vedrørende Andragender om Benaadning av den 13 febr. 1928 (Ministerialtidende 1928, Afd. A, s. 5 och 6) med senare ändringar. I fråga om nådeärenden avseende krigsförbrytare har ministeriet använt ett annat förfarande.

undanröjas, ändras eller uppskjutas. Det förhållandet, att Kungl. Maj:t icke sällan bifaller nådeansökningar, ter sig såsom en kritik av själva straffsystemet, i det man icke kan undgå att lägga märke till, att Kungl. Maj:t hyser större tilltro till kriminalvård i frihet och skyddsåtgärder än till de traditionella straffarterna. Icke sällan uppfattas nådebesluten rent av såsom kritik mot själva kriminaliseringen av de handlingar, vilka föranlett ådömande av påföljd. Här kommer ett tydligt politiskt moment in. När det gäller etiskt eller ideologiskt starkt belastade straffbestämmelser, är Kungl. Maj:t långt mindre benägen än eljes att av nåd meddela lindring i straffet, även om sådan lindring vid bedömning endast av gärningsmannens personliga förhållanden tett sig rimlig.¹⁷

I fråga om benådning av personer, vilka undergå frihetsstraff eller skyddsåtgärder, tillkommer, att benådningen stundom kan verka störande på det arbete på utbildning och uppfostran av den intagne, som skall prägla vår fängsvård. Emellertid böra icke sådana synpunkter som hänsynen till pågående utbildning eller uppfostran av den intagna förhindra, att strafftiden av nåd förkortas, om verkliga skäl därtill ur andra synpunkter föreligga. Allvarligare är emellertid, att utsikterna till benådning, vare sig de verkligen finnas eller blott hägra, stundom göra de intagna mindre intresserade av att underkasta sig den för dem avpassade behandlingen. Hoppet om nåd kastar ett överkligt ljus över ofrihetens vardag. Ännu långt innan nådeansökningen ingives, uppleves bifallsbeslutet som en verklighet, som trasas sönder, när avslagsbeslutet kommer. Dessa upplevelser hos den enskilde återverka på hans kamrater, vilka dela hans förhoppningar och uppmuntra ho-

¹⁷ Se 1949 års [höst] Riksdag. Första kammarens Protokoll, nr. 29, s. 128, enligt vilket justitieministern yttrade följande: »Vad så angår den mera speciella frågan om nåd i rattfyllerimål, som väl var det egentliga ämnet för herr Holmbäcks anförande, är jag även därvidlag ense med honom. Jag anser således att om en person som gjort sig skyldig till rattfylleri skall få nåd, fordras det andra och mycket starkare skäl än när det gäller nådeansökningar för de flesta andra brott. Så tillämpas också nådeinstitutet.»

nom i hopp om att själva få stöd i sina önskedrömmar. Ju större anstalten är, desto mera oförmånligt inverka sådana förhållanden på fångvården.

Ur *processuell* synpunkt slutligen kunna åtskilliga erinringar framställas mot nådeinstitutet och dess användning i våra dagar. Icke alla äro emellertid träffande. Det är lätt att framhäva skillnaden mellan den offentliga, muntliga, kontradiktoriska straffprocessen och det skriftliga, ensidiga och hemliga förfarandet i nådeärenden. Denna jämförelse vilar emellertid på antagandet, att man utan vidare kunde jämföra Kungl. Maj:t vid utövningen av benådningsrätten med en allmän domstol i brottmål. Det är här fråga om två helt skilda företeelser i samhället. Kungl. Maj:t i statsrådet är ingen domstol och prövningen av en nådeansökan är något annat än prövningen av ett brottmål vid domstol. De rättssäkerhetskrav, som man önskat tillgodose i den offentliga, muntliga, kontradiktoriska processen, ha såvitt de avse skyddet av den misstänkte redan blivit tillgodosedda i rättegången, innan nådeärendet föreligger. Endast det rättssäkerhetskrav, som tar sig uttryck i medborgarnas önskan, att envar skall lida straff för sina gärningar, kan tillspillogivas i nådeärendet.

Det kan emellertid icke förnekas, att Kungl. Maj:t numera i viss utsträckning blivit en ersättning för en domstolsinstans i brottmål. Nådevägen ger den snabbaste, billigaste och för den brottslige fördelaktigaste möjligheten att få påföljden av brottet bestämd, sedan domstol i första instans avgjort både frågan om skuld och frågan om påföljd. Det är därför icke att förvånas över, att ett mycket betydande antal personer söka sin lycka hos Kungl. Maj:t. Domstolarna i andra instans ha i brottmål, där skuldfrågan är oomtvistad, fått en alltmera tillbakaskjutnen plats.

Den omständigheten, att Kungl. Maj:t icke har lagen till rättelse utan kan driva den med beskedlighet, ger domstolarna sken av att vara för stränga eller att bedöma den brottslige oriktigt. Drives nådepolitiken alltmera mot ändring av den av domstol bestämda påföljden, kan resultatet lätt bliva, att domstolarnas domar ej ta-

gas på fullt allvar. Så långt äro vi emellertid icke komna. Däremot har det omvittnats, att domare och i rättsskipningen deltagande lekmän stundom uppfatta nådebesluten som ett underkännande av deras verksamhet. Huru kan Kungl. Maj:t, menar man, på papperen se det, som de icke uppleva med alla sina sinnen under rättegången. Måhända skall ökad kännedom om principerna för nådeinstitutets tillämpning kunna minska irritationen.

Nådeinstitutets framtida utveckling är vansklig att bedöma. Två utvecklingslinjer i vår kriminalpolitik tyda emellertid på en möjlighet till inskränkningar i användningen av nådeprerogativet som ett aktivt led i kriminalvården. Snart torde Strafflagberedningens förslag om åtalseftergift och påföljdseftergift¹⁸ komma att upphöjas till lag. Därigenom kommer flertalet av de fall, där nådeskälet redan fanns vid åtalsbeslutet eller domen, att bortfalla. Straffprocessens uppdelning på två moment, sakerförklaringen och bestämmandet av påföljden, synes också hava framtiden för sig.¹⁹ Därigenom gives åt domstolen möjlighet att efter mera ingående och långvariga personundersökningar kunna bestämma en påföljd, som det icke borde finnas anledning annat än i undantagsfall att ändra. För många kriminalister innebär straffprocessens uppdelning på de nämnda två momenten det första steget i den vidare utvecklingen att överlåta åt administrativa myndigheter att efter sakerförklaring från domstolen efter personundersökning bestämma påföljden med möjlighet för myndigheten att vid behov under verkställigheten ändra påföljden. Blir också detta en verklighet, krymper naturligtvis nådeinstitutets användningsområde än mera sam-

¹⁸ Strafflagberedningen, Enhetligt frihetsstraff m. m. (SOU 1953:17), s. 104-133.

¹⁹ En introduktion till problemställningen ges i debatten på Svenska kriminalistföreningens årsmöte i Stockholm den 4 april 1952 om överläggningsämnet: Personundersökning i brottmål; bör processen uppdelas på två avgöranden: skuld och påföljd? Indledningsanförandena höllas av Ivar Strahl och Björn Kjellin; se De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1951-1952 (Sthm 1953), s. 145-171.

man, och nåden får då karaktären av att vara en *ultima ratio* mot administrativa myndigheters mindre förnuftiga påföljdsbeslut.

Huruvida den här skisserade kriminalpolitiska utvecklingen ur andra synpunkter är önskvärd, är icke platsen att här diskutera. Så mycktt kan emellertid sägas, att nådeinstitutets användning i våra dagar i viss grad betingats av brister i vår rättsordning, som kunna botas eller överskylas genom de nämnda reformerna. Där- emot synas dessa nu med användning av nådeprerogativet bättrade brister icke vara så stora, att de ensamma motivera reformerna. Det är emellertid överdrivet att hänföra den kraftiga ökningen av antalet nådeansökningar främst till brister i vår rättsordning. Ökningen beror väsentligen på ökad kännedom om nådeinstitutet och principerna för utövningen av benådningsrätten. Härutinnan togs det första steget redan under förra hälften av 1930-talet, då bötesverkställighetsreformen påbörjades nådevägen. Det andra steget togs under 1940-talet, då straffen för kriskriminaliteten i betydlig omfattning togos under omprövning nådevägen. Det sista steget har tagits under det sista decenniet, då Kungl. Maj:t i alltmera ökad omfattning nådevägen efterprövat, huruvida ådömt frihetsstraff bör verkställas.

Ju mera justitieministern personligen intresserar sig för nådeärendena, desto mera tydligt utbilda sig under hans tid riktlinjer för utövningen av benådningsrätten, än mot formell behandling av nådeärendena efter ett fåtal principiella direktiv, än mot en alltmera ingående materiell prövning av varje enskild ansökning efter de i det särskilda fallet föreliggande omständigheterna. Uppfattar justitieministern sin uppgift som en skyldighet för honom att ompröva varje ådömd påföljd med de möjligheter, som benådningsrätten ger, giva nådeärendena honom den tillfredsställelsen, att han uppfyller Domarereglernas bud:

*All lag bör med beskedlighet driven varda:
förty högsta rätt är största orätt, och
måste nåden vara med rätten.*

KÄLLOR OCH LITTERATUR

OTRYCKTA KALLOR

- Statsrådsprotokoll i nådeärenden. (Nedre justitierevisionens arkiv, Stockholm.)
Akter i nådeärenden. (Nedre justitierevisionens arkiv, Stockholm.)
Gustavianska samlingen. Vol. 5 fol. (Handschr.-vol. F 414, Universitetsbiblioteket, Uppsala.)

TRYCKTA KALLOR

- Riksdagshandlingar. Riksdagarna 1812; 1820; 1920; 1927; 1947; 1949; 1950.
- Diplomatarium, Svenskt. Utg. af J. G. Liljegren. Bd. 1. Sthm. 1829.
- GEIJER, E. G., Konung Gustaf III:s efterlemnade papper. D. 1. Ups. 1843.
- HÖJER, N., Hans Järta och Sveriges grundlagar. Bilaga: Regeringsförslaget till ny Regeringsform 1809 eller det s. k. Håkansonska förslaget (Historisk tidskrift 1910, s. 109—131).
- NAUMANN, Chr., Håkansonska förslaget till en ny Regeringsform år 1809 (Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning 1872, s. 257—268, 340—352).
- NORDENSON, J., Kronprins Gustavs författningsprojekt 1768 (Statsvetenskapliga studier etc. — Skrifter utg. av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Bd. 20, Upps. 1944, s. 486—497).
- [SILVERSTOLPE, A. G.], Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska statsföfattningen? (Anon.) Sthm 1809.
- Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736. Efter offentligt uppdrag utg. af W. Sjögren. 4. Lagkommissionens förslag 1686—1697. Ups. 1902.
- Betänkande och förslag rörande förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare jämte förslag rörande internering av farliga återfallsförbrytare. Avg. d. 31 maj 1923 av . . . tillkallade sakkunnige. Lund 1923. (SOU 1923:36.)
- Strafflagberedningen, Betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m. m. Sthm 1944. (SOU 1944:50.)
- Strafflagberedningen, Promemoria med förslag till lagstiftning om domstols rätt att nedsätta eller eftergiva påföljd för brott samt om eftergift av åtal. Sthm 1948. (SOU 1948:40.)

Utredning angående myndigheternas förhållande i den s. k. Kejneaffären m. m. avg. av en av Kungl. Maj:t tillsatt kommission. Sthm 1951. (SOU 1951:21.)

Straffrättskommittén, Förslag till brottsbalk. Sthm 1953. (SOU 1953:14.)
Strafflagberedningen, Enhetligt frihetsstraff m.m. Sthm 1953. (SOU 1953:17.)

Brottsligheten. Åren 1913—1950. Av Statistiska centralbyrån. Sthm 1920—1953. (Sveriges officiella statistik: Rättsväsen.)

Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet. Åren 1913—1918; 1921—1947. Av Statistiska centralbyrån. Sthm 1920—1950. (Sveriges officiella statistik: Rättsväsen.)

Brottslighetens utveckling åren 1913—1947. Av Statistiska centralbyrån. Sthm 1949. (Statistiska meddelanden. Ser. A. Bd. 6:3.)

GROTH, S., Nåd i brottmål. Statistiska uppgifter för 1900-talets första hälft. Sthm 1953. (SOU 1953:22.)

Samling af Sveriges Gamla Lagar. utg. af [1-2:H. S. Collin och] C. J. Schlyter. Bd 1—13. Sthm 1827—34, [4—13:] Lund 1838—77.

Regeringsformer, Sveriges, 1634—1809 samt Konungaförsäkringar 1611—1800 utg. af E. Hildebrand. Sthm 1891.

Lag, Sveriges rikes, gillad och antagen på Riksdagen år 1734, stadfäst av Konungen den 23 januari 1736. Med tillägg av stadganden, som blivit från trycket tillgängliga före den 1 januari 1954. 75:e uppl. Utg. av A. Afzelius. Sthm 1953.

Författningssamling, Svensk. (SFS.)

Grundlagar, Sveriges, och tillhörande författningar. Se avd. Litteratur: R. Malmgren; C. A. Reuterskiöld.

Ministerialtidende 1928. (Kbhvn.)

Parliamentary Debates. (Hansard.) House of Commons. Official Report. Vol. 512. No. 64; No. 75. London, Her Majesty's Stationary Office 1953.

Corpus Juris Civilis. Ed. stereotypa IV^a. Vol. III: Novellae. Recogn. R. Schoell. Opus Schoellii morte interceptum absoluit Guil. Kroll. Bero- lini 1912.

Förordning av Sovjetunionens Högsta Sovjets presidium om amnesti. [Översättning.] (Nyheter från Sovjetunionen 1953:nr 13, s. 3.)

Loi n° 53—681 du 6 août 1953 portant amnistie. (Journal officiel de la République Française du 7 août 1953.)

Rättsfallssamlingar:

- Arkif, juridiskt. Utg. af C. Schmidt. Bd 1—34. Christianstad 1830—1862.
 Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning. Utg. af Chr. Nau-
 mann. Årg. 1 (1864) — 25 (1888). Sthm. (NT.)
 Arkiv, Nytt juridiskt. Grundat av G. B. A. Holm. Avd. I. Tidskrift för
 lagskipning. Årg. 1 (1874) — 80 (1953). Sthm. (NJA.)

LITTERATUR

Tidskrifter:

- Juristtidning, Svensk. Årg. 6 (1921), 9 (1924), 23 (1938) och 35 (1950).
 Tidskrift, Förvaltningsrättslig. Årg. 9 (1946).
 Tidskrift, Historisk. Årg. 30 (1910).
 Tidskrift, Statsvetenskaplig. Årg. 23 (1920), 25 (1922) och 41 (1938).
 Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning. Årg. 9 (1872) och
 13 (1876).
 Tidsskrift, Nordisk, for kriminalvidenskab. Årg. 41 (1953).
 Ugeskrift for Retsvæsen. Årg. 82 (1948).
 Årsbok, De nordiska kriminalistföreningarnas. 1946—1947. Sthm 1948. —
 1951—1952. Sthm 1953.

Övrig litteratur:

- BELING, E., Grundzüge des Strafrechts zum Gebrauch bei Vorlesungen. Jena
 1899.
 — 4. überarb. u. erweit. Aufl. Tübingen 1912.
 BIBERG, N. F., Lärobok i criminal-rätten. Ups. 1830. (N. F. Bibergs Samlade
 skrifter. Utg. af C. O. Delldén. D. 3.)
 EEK, H., Administrativa frihetsberövanden. Upps. 1943.
 ERICSON, F., De statliga avlöningsförfattningarna. Med inledning och kom-
 mentarer. 3:e uppl. Sthm. 1949.
 VON EYBEN, W. E., Principperne for Benaadning og Amnesti (De nordiska
 kriminalistföreningarnas årsbok 1946—1947. Sthm 1948).
 FAHLBECK, E., Förvaltningsrättsliga studier. [I.] Sthm 1938.
 FRANDSEN, Bj., Følger Lovgivningen med Udviklingen? (Ugeskrift for Rets-
 væsen 1948, Afd. B, s. 211—213.)
 GRIMM, J. u. W., Deutsches Wörterbuch. Bd. 4: Abt. 1: Teil 5. Leipzig 1936 ff.
 HAGSTRÖMER, J., Svensk straffrätt. Bd. 1. Upps. 1901—1905.
 HAMMARSKJÖLD, C. G., Benådningsrätt (Nordisk Familjebok. Ny [2:a] uppl.
 Bd. 2. Sthm 1904).
 HÆKKERUP, H., [Om den fulgte benaadningspraxis over for landssvigere.]
 (Politiken 1953, 29 dec.)

- HÖRSTADIUS, E., Förvaltningsrätt i Högsta domstolens praxis 1941—1945 (Förvaltningsrättslig tidskrift 1946, s. 295—309).
- KELSEN, H., Hvad er retfærdighed? (Nord. Tidsskr. for kriminalvidenskab 1953, s. 101—120).
- KJELLBERG, C. M., Den äldsta svenska konungatiteln. Ups. 1902. (Bidrag till Sveriges medeltidshistoria tillägnade C. G. Malmström. 3.)
- KJELLIN, Bj., Personundersökning i brottmål; bör processen uppdelas på två avgöranden: skuld och påföljd? (De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1951—1952. Sthm 1953, s. 162—171).
- K[REÜGE]R, J., Kortfattad framställning af den Svenska benådningsrätten (Tidsskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning 1876, s. 522—533, 702—718).
- KREÜGER, J., Försök att framställa den svenska kriminalprocessens utveckling. Sthm 1884—1885.
- LINDBERG, Hj., Anders Lindeberg, hans liv och verksamhet. Sthm 1918.
- MALMGREN, R., Amnesti (Statsvetenskaplig Tidskrift 1920, s. 288—306).
- Genmäle (Statsvetenskaplig Tidskrift 1920, s. 456—458).
- Föremål för Kungl. Maj:ts nåd (Skrifter tillägnade J. C. W. Thyrén vid hans avgång från professorsämbetet den 31 maj 1926, Lund 1926, s. 343—370).
- Sveriges författning. En lärobok i svensk statsrätt. II. Malmö 1941.
- Sveriges grundlagar och tillhörande författningar. Med förklaringar. 6:e uppl. utg. av E. Fahlbeck och H. G. F. Sundberg. Sthm 1951.
- MYRBERG, I., Några spörsmål rörande konungens amnestirätt enligt svensk statsrätt (Statsvetenskaplig Tidskrift 1920, s. 448—455).
- Ytterligare några spörsmål rörande konungens amnestirätt enligt svensk statsrätt (Statsvetenskaplig Tidskrift 1922, s. 14—32).
- NAUMANN, Chr., Sveriges statsförfattnings-rätt. Ny uppl., öfversedd och tillökad. Bd 2. Sthm 1880.
- NEHRMAN, D., Inledning till Then Swenska Processum Criminalem. Sthm 1759.
- NELSON, Alvar, Rätt och ära. Studier i svensk straffrätt. Akad. avh. Upps. 1950.
- OLIVECRONA, Karl, Rättegången i brottmål enligt RB. Sthm (tr. i Lund) 1953 (Institutet för rättsvetenskaplig forskning [IV]).
- OLIVECRONA, Knut, Om dödsstraffet. 2:a fullständigt omarb., betydligt utvidg. uppl. Ups. 1891.
- Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien. Bd 18. Lund 1949.
- REUTERSKIÖLD, C. A., Sveriges grundlagar . . . Utg. med anmärkningar. 2:a uppl. 1. Upps. 1934.

- RYDIN, H. L., Några anmärkningar om konungens rätt att göra nåd samt dess förhållande till dispensations- och restitutionsrätten. Ups. 1861. (Uppsala Universitets Årsskrift.)
- SCHLYTER, K., Domstolarnas »maktsfär» inom kriminalvården (Sv. Juristtidn. 1950, s. 758—765).
- SJOHOLM, E., Lagstiftningen om polisväsendet m. m. 2:a utvidg. uppl. Sthm 1951.
- SKEIE, J., Den norske strafferet. Bd 1. 2. utg. Oslo 1946.
- STJERNBERG, N., Den positiva straffrättens allmänna del. H. 1. Upps. 1920.
- — — Konungens benådningsrätt (Svensk Juristtidn. 1921, s. 97—100).
- STRAHL, I., Personundersökning i brottmål; bör processen uppdelas på två avgöranden: skuld och påföljd? (De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1951—1952. Sthm 1953, s. 145—161).
- STRAHL, I. m. fl., Om påföljder för brott. Sthm 1948. (Kriminologisk handbok. utg. av K. Schlyter. 5.)
- STRÖMBERG, H., Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nyttjare. Akad. avh. Lund 1949. (Skrifter utg. av Juridiska fakulteten i Lund. 10.)
- STRÖMBERG, T., Om konfiskation som brottspåföljd. Akad. avh. Lund 1949. (Skrifter utg. av Juridiska fakulteten i Lund. 9.)
- SUNDBERG, H. G. F., Grunddragen av allmän förvaltningsrätt. Sthm 1943.
- WEDBERG, B., Konungens Högsta Domstol 1789—1809. Sthm 1922.
- Om nåd och lejd under Konungens Högsta Domstols gustavianska skede. Sthm 1922.
- Abolition och giftermålsdispens (Svensk Juristtidn. 1924, s. 183—189).
- Nådefrågor historiskt belysta. Några anteckningar. (Skrifter utg. av Fahlbeckska stiftelsen. VIII. Lund 1926.)
- Pardonsplakat (Statsvetenskaplig Tidskrift 1938, s. 173—176).
- Konungens Högsta Domstol 1809—1844. Sthm 1940.
- WESTERBERG, O., RF § 84: »Grundlagarna skola efter deras ordalydelse i varje särskilt fall tillämpas.» Sthm 1953.
- WESTMAN, K. G., Nåd och rättvisa (Svensk Juristtidn. 1938, s. 345—353).

ANFÖRDA RÄTTSFALL

NT.

1864 s. 301	72	1869 s. 445	84
s. 302	72	1880 s. 726	79
s. 353	85		

NJA.

1888 s. 1	70	1926 s. 89	74
1894 s. 655	70	s. 90	72
s. 657	93	1927 s. 392	22
1911 s. 592	76	s. 565	91
1914 s. 584	84	s. 663	84
1915 s. 114	89	1929 s. 257	79
1916 s. 248	76	s. 399	70
s. 549	20	s. 401	70, 94
1917 s. 273	75	s. 424	75
1919 s. 46	87	1930 s. 655	71
s. 210	90	1931 s. 537	91
s. 225	79	1932 s. 242	80
s. 302	77	s. 449	80
1920 s. 142	70	s. 559	21
s. 213	84	1933 s. 242	80
s. 337	85	s. 380	89
1921 s. 64	83	s. 458	70
s. 479	89	1934 s. 82	70
1922 s. 22	22	s. 83	84
s. 45	84	s. 239	86, 88
s. 117	82	s. 434	75
1924 s. 32	89	1935 s. 24	22, 91
s. 81	70	s. 308	84
s. 112	22	s. 355	84
1925 s. 191	86	s. 356	21, 72
s. 314	76	s. 430	82

1936 s. 188	75	1943 s. 353	72
s. 448	94	s. 421	92
s. 710	79	s. 441	81, 84
1937 s. 83	80	s. 645	98
s. 272	69	1944 s. 73	82, 83
s. 336	22	s. 453	68, 84
s. 434	82	1945 s. 1	77
s. 478	71	s. 588	69
s. 607	73	1946 s. 443	68
1938 s. 221	73, 76	1947 s. 81	71, 82
s. 531	75	s. 119	69
s. 584	78	s. 356	71
1939 s. 319	94	s. 550	82, 83
s. 380	75	1948 s. 420	82
s. 433	79	s. 563	84
s. 560	76	1949 s. 220	89
1940 s. 447	84	s. 748	81
1941 s. 231	73	1951 s. 67	68
s. 356	92	s. 304	72
s. 366	79	s. 553	70
s. 466	95	s. 554	72
1942 s. 41	72	s. 573	82
s. 236	92	s. 651	73
s. 250	75	1952 s. 243	82
s. 378	75	1953 s. 664	79
s. 381	67		
s. 493	77		

Brott och nåd

Nådeinstitutet har under senare år spelat stor roll i den politiska debatten. Skarp kritik har riktats mot regeringens praxis i benådningsärenden, och man har yppat farhågor för att dess åtgärder skulle undergräva domstolarnas ställning.

Professor Alvar Nelson framlägger i BROTT OCH NÅD resultaten av sina mångåriga undersökningar av nådeinstitutet. Ingen som vill bilda sig en egen mening i denna viktiga fråga kan gå förbi hans bok.

Professor Nelsons analys av praxis i fråga om beviljande av nåd är också oumbärlig för varje praktisk jurist som har att ta befattning med ett nådeärende.

ALMQVIST & WIKSELL
STOCKHOLM

Pris Ls 14.50

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000

001773755

KOPENHAVN